Galerie 19e eeuw, Notaris Fischerstraat 30

Galerie 20e eeuw, Notaris Fischerstraat 19

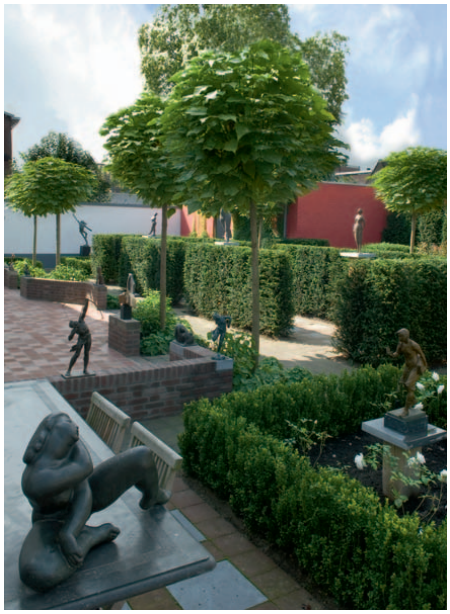

Beeldentuin Fischerhuis

Fischerhuis, Notaris Fischerstraat 27

SIMONIS & BUUNK

EEN KEUR AAN KUNST

Romantici

Impressionisten

Haagse en Amsterdamse School

Klassiek Modernen

Expressionisten

Nieuwe Realisten

Abstracten

MET STIP

donderdag 29 november t/m zaterdag 15 december 2007

SIMONIS & BUUNK KUNSTHANDEL
SIMONIS & BUUNK RESTAURATOREN – SINDS 1927
REGISTER TAXATEUR SCHILDERIJEN

Een collectie schilderijen, aquarellen, tekeningen en beelden uit de 19e en 20e eeuw waaronder Hollandse romantici en impressionisten, schilders van de Haagse en Amsterdamse School, klassiek modernen, vertegenwoordigers van expressionistische stromingen als de Bergense School en de Groninger Ploeg, nieuwe realisten en abstracten.

Voor prijzen: zie **www.simonis-buunk.nl** en op aanvraag

Openingstijden expositie: dinsdag t/m zondag van 11-17 uur

Gesloten op maandagen

Bezoekadressen: Notaris Fischerstraat 19, 27 en 30
Postadres: Notaris Fischerstraat 30, 6711 BD Ede
Telefoon: +31(0)318 652888 Fax: +31(0)318 611130
Buiten exposities om geopend dinsdag t/m zaterdag van 11-17 uur en op afspraak
www.simonis-buunk.nl info@simonis-buunk.nl

De beursvloer van Ede

Afgelopen mei, na ruim een jaar van hakken en breken en weer opbouwen, opende Simonis & Buunk haar derde pand, het Fischerhuis. Voor de regelmatige bezoeker van onze kunsthandel was een nieuwsgierig kijkje door de ramen van het Fischerhuis tijdens de verbouwing een terugkerend ritueel. Vaak, met een licht meewarige blik in de ogen, liet men ons dan horen dat het een bijna onmogelijke zaak leek om van een pand in zó'n toestand nog iets moois te maken.

Velen van u hebben inmiddels het resultaat gezien, en zullen hebben vastgesteld dat het ons gelukt is er een wonderschoon huis van te maken, waarbij als een van de eerste dingen het licht opvalt dat door de vele ramen die het gebouw rijk is naar binnen speelt. Een huis dat het grootste deel van zijn geschiedenis woon- en familiehuis is geweest en deze sfeer, ook na de ingrijpende verbouwing, nog steeds uitstraalt. Een huis, waarin het lijkt of de bewoners op een mooie dag hun collectie schilderijen in een uitbundige bui over alle kamers verdeeld hebben. Een huis dat door onszelf gemaakt is tot wat het nu is. Zonder tussenkomst van een binnenhuisarchitect is elke vierkante centimeter door ons bedacht en vormgegeven. Meestal ging dat erg snel: het besluit voor de prachtige parketvloer bijvoorbeeld was al genomen voordat de verkoper de kans kreeg ons, na binnenkomst, een kop koffie aan te bieden. Tientallen proefpotjes verf werden op verschillende plekken in de kamers, met steeds een andere lichtinval, op muren opgezet. Zo zagen we in één oogopslag of het goed was, of helemaal niet. En viel een kleur toch nog tegen, dan ging het helemaal over, net zolang tot onze ideale, gekleurde ruimtes ontstonden, elk met hun eigen sfeer. Wat een feest is het om in dit gebouw de schilderijen op te hangen, de beelden te plaatsen en te constateren dat alles het er even goed doet.
De woorden onlangs van één van onze bezoekers 'Je voelt je hier thuis' waren voor ons de bevestiging van wat onze kunsthandel altijd voor ogen heeft gestaan. Als familiebedrijf staan van oudsher een persoonlijke benadering, laagdrempeligheid en een warme, hechte band met relaties en medewerkers hoog in het vaandel. Om deze redenen zal het antwoord op de vaak gestelde vraag waarom wij niet aan beurzen deelnemen u niet verbazen. Op een beurs immers worden de sfeer en de wijze van zaken doen bepaald door de standhouders gezamenlijk, waarbij wij een deel van de eigen identiteit zouden moeten opofferen. Liever steken wij onze energie dan ook in het maken van de uitgebreide catalogi waarom wij al jaren bekend staan en in het organiseren van tentoonstellingen op grote schaal. Enkele malen per jaar de collectie te moeten uitstallen op een paar vierkante meters 'heugafelt' is voor ons geen optie wanneer de thuisbasis ideaal is.

Behalve het Fischerhuis zijn er ook nog de twee andere gebouwen van Simonis & Buunk. De intieme Salons van de 19e eeuw, de bakermat van Simonis & Buunk, waar de tijd lijkt te hebben stilgestaan en de bezoeker de rust en harmonie uit vroegere tijden herkent in de landschappen van de Hollandse en Kleefse romantici en vroege impressionisten. Waar men zich terugwaant in de historie met de stadsgezichten en genrestukken van de Haagse romantici die bij de gegoede burgerij in die tijd zeer in trek waren. De onverwachte wereld van het strak-moderne Rietveldachtige pand, de Galerij van de 20e eeuw, waar de collectie Hollandse expressionisten en abstracten de spannende tijden van de afgelopen eeuw belichaamt, een periode waarin kunstenaars – soms radicaal – het roer omgooiden. En dan de vierde, de 'buitenwereld', de beeldentuin van het Fischerhuis, met haagjes van taxus en rode beuken, waarboven plots een brutale vrouwentorso uittorent voor een steenrode muur. En waar de decennia oude magnolia deze zomer – het lijkt wel van pure blijdschap om al dit moois – voor de tweede maal in bloei stond....

Om de werken die deze vier werelden 'bevolken' te conserveren, administreren en voor tentoonstelling mooi te maken hebben wij een aantal hooggespecialiseerde medewerkers die een belangrijk aandeel leveren in wat wij 'de levensloop van een schilderij' noemen. De gemiddelde koper zal er niet bij stilstaan dat er heel wat handelingen verricht worden voordat een schilderij naar onze normen 'verkoopwaardig' is. Dat elk schilderij direct in de binnengekomen – meestal vuile – staat op de foto gaat. Dat een werk daarna doorgaat naar het restauratieatelier, na

1

Het verkoopteam van Simonis & Buunk vlnr:
1 Wopke Kramer, Sjaan Simonis, Joke Buunk
2 Constance Moes, José Jöersen, Nina Wevers
3 Emilie Snellen, Frank Buunk, Mariëtte Simonis

2

3

schoonmaken wéér gefotografeerd wordt voor afbeelding in onze database en website en dat daarna de puntjes op de i worden gezet met vaak een nieuwe inlijsting. Parallel hiermee vindt er extra onderzoek plaats naar herkomst, datering, topografie en literatuur. Dat overdag tientallen telefoontjes worden beantwoord van belangstellenden die naar een bepaald werk op zoek zijn, iets aan te bieden of te restaureren hebben of een werk op echtheid willen laten keuren. Dat de schilderijen ingelijst en opgehangen moeten worden in een harmonieuze opstelling, voorzien van de juiste, kunsthistorische informatie. Er folders, catalogi en advertenties bedacht en gemaakt worden in de eigenzinnige stijl die u van ons gewend bent. Er een omvangrijk adressenbestand bijgehouden wordt van degenen die onze publicaties ontvangen, en er altijd een team van deskundige medewerkers klaarstaat voor alles wat u over de collectie wilt weten.

Dat zijn zaken die je niet even zo maar meeneemt naar een vreemde beursvloer.
Daarom hopen we van harte dat u de reis naar ‘onze beursvloer in Ede’ onderneemt, waar in ieder geval wat ons betreft alle werken ‘met stip’ genoteerd staan. Al is het nog niet direct met allemaal een rode •

Emilie Snellen, Frank Buunk, Mariëtte Simonis

De eerste helft van de 19e eeuw was de bloeitijd van de romantiek. De schilderkunst uit deze periode was aanvankelijk sterk geënt op die van de Gouden Eeuw. Dit was enerzijds het gevolg van de waardering in binnen- en buitenland voor Hollandse 17e-eeuwse meesters. Daarnaast was er in ons land sprake van een groeiend nationalisme, gevoed door de Franse napoleontische overheersing (1795-1813) en nog versterkt door de afscheiding van België in 1830. Op zoek naar een eigen identiteit keek men met trots terug op de Gouden Eeuw, een periode van grote welvaart: Holland beheerste de wereldzeeën, kunstenaars als Rembrandt en Frans Hals schilderden hun beroemdste doeken en op de Dam werd het bovenmaatse Raadhuis (later Paleis) gebouwd, als symbool van macht en voorspoed van de Republiek. De romantische schilders lieten zich inspireren door de onderwerpen die in de 17e eeuw geliefd waren, zoals interieur, landschap, stadsgezicht, zeegezicht en genrestuk. De romantische levenshouding was een reactie op het rationalistische denken van de 18e-eeuwse Verlichting.

Op zoek naar het ideale landschap

Het romantische gevoel en denken richtte zich op de natuur. De landschapschilder werd getroffen door de grootsheid daarvan, door haar serene schoonheid, maar ook door haar grilligheid en soms verwoestende kracht. Razende stormen, dreigend onweer, barre vrieskou en soms schipbreuken maakten in de kunstenaar heftige emoties los. Maar ook de stille, ongerepte natuur kon hem diep raken: mysterieuze maannachten, bijna lege ijsvlaktes in de late namiddagzon en idyllische berglandschappen bij een ‘gouden’ zonsondergang (pag. 36). In de landschapschilderkunst stond de nietigheid van de mens ten opzichte van de overweldigende natuur centraal. Groots opgezette panoramische vergezichten, zoals die van Andreas Schelfhout, en bosgezichten met indrukwekkende wodanseiken van B.C. Koekkoek en zijn leerlingen getuigen hiervan (pag. 24, 25, 28).

Het romantische landschapschilderij is geen exacte weergave van de natuur zoals die zich aan de schilder voordeed. Het lijkt bedrieglijk natuurgetrouw geschilderd, maar is in feite een samengesteld geheel van de fraaiste delen der werkelijkheid. Daartoe moest de natuur bestudeerd en geschetst worden. Schilders maakten op hun tochten studies, vaak spontane indrukken, die zij in het atelier gebruikten om geïdealiseerde voorstellingen te creëren. Schoonheid en welvoeglijkheid werden belangrijk gevonden, een schilderij moest aangenaam zijn om naar te kijken en de werkelijkheid in schoonheid overtreffen. Schilders in andere genres werkten ook volgens dit ideaal. Zo waren, voor zover men nu kan nagaan, stadsgezichten soms topografisch correct, maar meestal sleutelden de schilders aan een compositie totdat een fraai geheel werd verkregen. Het historiserende Hollandse stadsgezicht was in de 19e eeuw erg geliefd, zowel in eigen land als daarbuiten (pag. 8). Een van de belangrijkste vertolkers van het stadsgezicht was de Amsterdamse Cornelis Springer (pag. 12). Vanaf ongeveer 1875 schilderde hij minutieus stadsportretten met centraal in het beeld een raadhuis of rijke koopmanshuizen in Hollandse renaissancestijl, vaak gestoffeerd met figuren in 17e-eeuwse kledij. Daarbij verfraaide hij de werkelijkheid enigszins door veranderingen in de compositie en het weglaten van storende, eigentijdse elementen. Met het afbeelden van de 16e- en vroeg-17e-eeuwse gebouwen speelde hij in op de groeiende belangstelling van kopers voor het eigen verleden. Geliefd was Springer ook om zijn realistische details en levendige stoffering, ontleend aan het leven van alledag.

Dit vond men bijvoorbeeld ook in het strandgezicht. Maakten in de Engelse en Franse romantiek schilders van het strand soms een toneel van dramatiek en doodsstrijd, waar in vliegende storm schipbreuken plaatsvonden, in de Nederlandse romantiek overheersten de rustiger strandscènes, met schepen veilig op het droge en de alledaagse bedrijvigheid van vissers (pag. 20, 21).

Interieurscènes waren een afspiegeling van het burgerlijke conservatisme in deze tijd. De 17e eeuw diende ook hier als voorbeeld: kijkjes in Oudhollandse burgerhuizen, met figuren in dito kledij, strenge houten meubelen, zwart-witte tegelvloeren en glas-in-loodvensters (pag. 39, 41). Maar ook kerkinterieurs à la Pieter Jansz. Saenredam en Emanuel de Witte werden geschilderd (pag. 46, 47). Naast historiserende 17e-eeuwse voorstellingen vindt men in de romantiek latere woonstijlen terug in schilderijen van rococo-, neoclassicistische of biedermeierinterieurs.

De romantische hang naar het verleden en verheerlijking van de natuur manifesteerde zich als politiek, maatschappelijk en cultureel fenomeen. Uit het bovenstaande blijkt dat ook de schilderkunst uit de eerste helft van de 19e eeuw hierdoor verregaand beïnvloed is. Niet alleen schilderden kunstenaars historiestukken, met het glorieuze nationale verleden als onderwerp, ook werd er op andere manieren een geïdealiseerd, typisch (Oud)hollands sfeerbeeld gecreëerd.

Groentestallen voor het Oude Gemeentehuis Naarden Vesting

Gemeentehuis Naarden Vesting 2007 (foto: R. Hulsbergen).

Adrianus Eversen
Amsterdam 1818-1897 Delft
Groentestallen voor het Oude Gemeentehuis Naarden Vesting, paneel 66,8 x 53 cm, gesigneerd recto voluit en met monogram, en verso op etiket.
Herkomst: part. bezit Noord-Duitsland.

Johannes Franciscus Spohler

Besneeuwde straat met figuren

Johannes Franciscus Spohler
Rotterdam 1853-1894 Amsterdam
Besneeuwde straat met figuren, paneel 15,8 x 21 cm, gesigneerd.

Johannes Franciscus Spohler

Zomers stadsgezicht

Johannes Franciscus Spohler
Rotterdam 1853-1894 Amsterdam
Zomers stadsgezicht, paneel 15,9 x 20,5 cm, gesigneerd.

Dagelijkse drukte in winters Enkhuizen

Willem Koekkoek
Amsterdam 1839-1895 Nieuwer-Amstel (Amstelveen)
Dagelijkse drukte in winters Enkhuizen, doek 54,3 x 69,6 cm, gesigneerd.
Met gedateerde authenticiteitsverklaring van de schilder op etiket op spieraam: 'De ondergeteekende, verklaart dit schilderij Gezicht te Enkhuyzen vervaardigd te hebben. Utrecht, 13 januari 1892 W. Koekkoek'.

Straatje in Makkum

Cornelis Springer
Amsterdam 1817-1891 Hilversum
Straatje in Makkum, paneel 44,8 x 57,3 cm, gesigneerd en gedateerd 1871.
Met verso verzegelde, gedateerde authenticiteitsverklaring van de schilder op etiket: 'Le soussigné declare que ce tableau, representant Vue dans le Bourg Makkum (Province de la Frise Pays Bas) est peint par lui Amsterdam le 8e Avril 1871. C. Springer'.

Herkomst: kunsthandel Goupil & Co., Parijs (rechtstreeks gekocht van de kunstenaar, april 1871); veiling Sotheby Mak van Waay, Amsterdam, 15 april 1985, lotnr. 96;
Lit.: W. Laanstra, H.C. de Bruin, J.H.A. Ringeling, *Cornelis Springer (1817-1891)*, Utrecht 1984, pag. 170, cat.nr. 71-5; W. Laanstra, *Cornelis Springer. Geschilderde Steden*, Amsterdam 1994, pag. 69 (met afb. in kleur).

Willem Koekkoek

Geanimeerd Hollands straatje bij namiddagzon

Willem Koekkoek
Amsterdam 1839-1895 Nieuwer-Amstel (Amstelveen)
Geanimeerd Hollands straatje bij namiddagzon, paneel 35,2 x 27,8 cm, gesigneerd.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Andries Scheerboom

Levendige havenscène met markt en de Amsterdamse Waag

Andries Scheerboom
Amsterdam 1832-1880 vermoedelijk Londen
Levendige havenscène met markt en de Amsterdamse Waag, doek 81,5 x 70,5 cm, gesigneerd 'Andrew Sheerboom' en gedateerd 1871.
Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Zonnig straatje met groenteverkoopsters

Adrianus Eversen
Amsterdam 1818-1897 Delft
Zonnig straatje met groenteverkoopsters, paneel
38,6 x 30,8 cm, gesigneerd met monogram en
verso voluit op resten van etiket.
Herkomst: part. bezit Oostenrijk.

‘Charles’ Henri Joseph Leickert

Hollands winterlandschap met schaatsers en houthakkers

‘Charles’ Henri Joseph Leickert
Brussel 1816-1907 Mainz (Duitsland)
Hollands winterlandschap met schaatsers en houthakkers, doek 62 x 101 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1865.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Remigius Adrianus Haanen

Bevroren havenmond met schaatsers

Remigius Adrianus Haanen
Oosterhout 1812-1894 Aussee (Oostenrijk)
Bevroren havenmond met schaatsers, paneel 51 x 67 cm, gesigneerd en gedateerd 1842.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Jan Jacob Spohler

Winterlandschap met vele figuren op het ijs

Jan Jacob Spohler
Nederhorst den Berg 1811-1866 Amsterdam
Winterlandschap met vele figuren op het ijs, doek 59 x 80,6 cm, met resten van signatuur in initialen.

'Charles' Henri Joseph Leickert

IJsgezicht bij naderende sneeuwstorm

'Charles' Henri Joseph Leickert
Brussel 1816-1907 Mainz (Duitsland)
IJsgezicht bij naderende sneeuwstorm, paneel 20,4 x 28,2 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1852.

Abraham Hulk

Vissersboten in een stevige bries voor de haven

Abraham Hulk
Londen 1813-1897
Vissersboten in een stevige bries voor de haven,
paneel 36,5 x 53,5 cm, gesigneerd.

Johannes Hermanus Barend 'Jan H.B.' Koekkoek

Vissersschepen in een riviermonding

Johannes Hermanus Barend 'Jan H.B.' Koekkoek
Amsterdam 1840-1912 Hilversum
Vissersschepen in een riviermonding, doek
66,1 x 105,6 cm, gesigneerd en gedateerd '90.
Herkomst: part. bezit België.

Johannes Hermanus Barend 'Jan H.B.' Koekkoek

Vissersfamilie op het strand van Scheveningen

Johannes Hermanus Barend 'Jan H.B.' Koekkoek
Amsterdam 1840-1912 Hilversum
Vissersfamilie op het strand van Scheveningen,
doek 33,4 x 51,5 cm, gesigneerd.
Met verzegelde, gedateerde authenticiteits-verklaring van de schilder op etiket op spieraam: 'Dit schilderij voorstellende strand bij Scheveningen is door mij ondergetekende ver-vaardigd, Hilversum 1879, Jan H.B. Koekkoek'.

Johan 'Mari' Henri ten Kate

Vissersvrouw met haar kinderen aan het strand

Johan 'Mari' Henri ten Kate
Den Haag 1831-1910 Driebergen-Rijsenburg
Vissersvrouw met haar kinderen aan het strand,
aquarel 20,6 x 28,3 cm, gesigneerd.
Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Johannes Hermanus Barend 'Jan H.B.' Koekkoek

De duinen en het strand van Scheveningen

Johannes Hermanus Barend 'Jan H.B.' Koekkoek
Amsterdam 1840-1912 Hilversum
De duinen en het strand van Scheveningen, paneel 24 x 41,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1888.
Herkomst: part. bezit Australië.

Charles Rochussen

Vissershuisje in de duinen

Charles Rochussen
Rotterdam 1814-1894
Vissershuisje in de duinen, paneel 48 x 60,5 cm, gesigneerd en gedateerd '40.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Kleefse romantiek. Een oriëntatie op B.C. Koekkoeks artisticiteit

De landschapschilder Barend Cornelis Koekkoek behoort tot de zeer grote meesters uit de Hollandse romantiek en is de belangrijkste representant van de familie Koekkoek, het meest uitgebreide schildersgeslacht dat de mondiale kunstgeschiedenis rijk is. Zijn werk is van oudsher in veel internationale musea en particuliere verzamelingen opgenomen. De fijn uitgewerkte schilderijen, aquarellen, tekeningen en litho's hebben vooral bosgezichten met zwaar geboomte en panoramische rivierlandschappen als onderwerp. Voorbeelden zijn 'Figuren en vee in een berglandschap' (pag. 24) en 'Wodanseiken langs 'Het Meertje' te Beek bij Nijmegen' (pag. 25). Eerstgenoemd werk schilderde Koekkoek in samenwerking met Pieter Gerardus van Os. Barend was vanaf halverwege de jaren '20 goed bevriend met deze schilder, die hoofdzakelijk om zijn met vee gestoffeerde landschappen bekend stond. De aanwezigheid van P.G. van Os en J. van Ravenswaay, destijds de centrale figuren van de Hilversumse kunstenaarskolonie, zal mede voor Barend de doorslag hebben gegeven om zich in de jaren 1826-'27 in dit Gooise dorp te vestigen.[1] Het tweede genoemde schilderij kwam tijdens zijn Kleefse periode tot stand. Koekkoek was gefascineerd geraakt door het glooiende on-Hollandse landschap, het Reichswald en de indrukwekkende panorama's op de Rijn. Ondanks het feit dat hij Holland had verlaten greep hij soms terug op het landschap en afzonderlijke beeldmotieven uit zijn voormalige vaderland.

Barend schilderde en tekende ruim vier decennia lang ideale landschappen. Hij werd getroffen door de zuiverheid en grootsheid van de natuur. Zijn werken sluiten nauw aan bij de Hollandse landschapschilderkunst van de 17e eeuw. Vooral de landschappen van oude meesters als Nicolaes Berchem, Jacob van Ruisdael, Jan Both en Meindert Hobbema fungeerden als belangrijke inspiratiebron. Koekkoek ging voort op de weg die zijn voorgangers uit de Gouden Eeuw waren ingeslagen, maar hij gaf zijn schilderkunst een idealiserend karakter en een verfijnde penseelvoering mee. Behalve dat Koekkoek veel tijd en energie in zijn eigen artistieke ontwikkeling stopte schonk hij ook ruime aandacht aan de educatie van artistieke tijdgenoten. Zo kwamen, kort nadat de 'Prins der Landschapschilders' zich in 1834 te Kleef vestigde, veel pupillen, voornamelijk landschapschilders uit Nederland, bij hem in de leer, onder wie zijn broer Marinus Adrianus I en Frederik Marinus Kruseman. Koekkoek leerde hen de grondbeginselen van de romantische landschapschilderkunst, waar steeds meer belangstelling voor bestond. Vanuit deze optiek schreef hij *Herinneringen en mededeelingen van eenen landschapschilder* (1841), een artistieke leidraad voor landschapschilders, en richtte hij in hetzelfde jaar het *Zeichen-Collegium* op, dat op de bovenste verdieping van het voormalige lokale raadhuis aan de Grosse Strasse gevestigd was. Hier kwamen de leermeester en zijn leerlingen twee keer per week bijeen om naar levend model te tekenen; eenmaal per maand beoordeelde en corrigeerde Koekkoek het vrije werk van zijn leerlingen. Onder hen bevonden zich kunstschilders als Johann Bernard Klombeck, Koekkoeks zwager Alexander Joseph Daiwaille, Louwrens Hanedoes, Willem Bodeman, Joseph Hartogensis, Peter Franz Caesar Bimmermann, Joseph Jakob Hubert Blees, Anton Biester, Cornelis Lieste, Claas Hendrik Meiners en Jan Hendrik Breijer jr. Klombeck kwam met zijn stijl en onderwerpkeuze het dichtst bij zijn leermeester in de buurt. Dit is goed te zien in Klombecks 'Winters eikenwoud met houtsprokkelaars' (pag. 28).

B.C. Koekkoek heeft in de loop der jaren circa veertig landschapschilders onderwezen. In zijn geest zochten de pupillen de vrije natuur op, ze ervoeren en bestudeerden deze intens, met als doelstelling ideale landschappen samen te stellen uit waarheidsgetrouwe, aan het Nederrijnse landschap ontleende motieven. Ook hun beeldopbouw en doorgaans frisse kleurenpalet waren sterk aan dat van Barend Cornelis Koekkoek verwant. Deze gerichtheid van Koekkoeks leerlingen op de stijl en thematiek van hun leermeester én het bestaan van de Kleefse tekenschool als academisch instituut maken dat gesproken kan worden van één autonome school, de 'Kleefse romantiek'.

1 A. Nollert, *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862). Prins der Landschapschilders*, Zwolle 1997, pag. 34.

Figuren en vee in een berglandschap

Barend Cornelis Koekkoek
Middelburg 1803-1862 Kleef (Duitsland)
Figuren en vee in een berglandschap, doek 101 x 128,8 cm, gesigneerd 'B.C. Koekkoek' voluit en 'PG v O' in monogram en te dateren ca. 1832.
De vier koeien zijn van de hand van Pieter Gerardus van Os (1776-1839).
Herkomst: veiling J.M. Heberle (H. Lempertz' Söhne), Keulen, Duitsland, 28 nov. 1906, lotnr. 116 (met afb. en foutieve afm. 95 x 120 cm); veiling Voskuil, Amsterdam, 5 mei 1908, lotnr. 141 (met afb., als 'In het Schwarzwald'); coll. Schwarz, Mönchengladbach, Duitsland; veiling Lempertz, Keulen, Duitsland, 19 nov. 1954, lotnr. 155a (als 'Der Vierwaldstätter See'); Kunsthandel Bühler, Stuttgart, Duitsland, 1955, aldaar verworven door de vorige eigenaar in de jaren '60.
Lit.: F. Gorissen, *B.C. Koekkoek 1803-1862. Werkverzeichnis der Gemälde*, Düsseldorf 1962, cat.nr. 46/100 (met afb., zonder vermelding van P.G. van Os en foutief gedateerd 1846).

Wodanseiken langs 'Het Meertje' te Beek bij Nijmegen

Barend Cornelis Koekkoek
Middelburg 1803-1862 Kleef (Duitsland)
Wodanseiken langs 'Het Meertje' te Beek bij Nijmegen, doek 39 x 53 cm, gesigneerd en gedateerd 1840.
Herkomst: Schilller, Berlijn; Mrs. MacWhirter; veiling Christie, Manson & Woods, Londen, 16 mei 1913, lotnr. 106; veiling Christie's, Londen, 18 juni 1948, lotnr. 118; part. bezit Guernsey; part. bezit Duitsland.
Lit.: F. Gorissen, *B.C. Koekkoek 1803-1862. Werkverzeichnis der Gemälde*, Düsseldorf 1962, cat.nr. 40/37; Angelika Nollert, Guido de Werd, *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862), seine Familie, seine Schule und das Haus Koekkoek in Kleve*, Kleve 1994, pag. 4, afb. 2 (in kleur); Frank Buunk, Nicole van der Schaaf, *Romantiek rond de familie Koekkoek*, Ede 1994, afb. in kleur pag. 15 en op omslag.
Tent.: Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *Romantiek rond de familie Koekkoek*, nov.-dec. 1994.

Grazend vee op open plek in het bos

Marinus Adrianus Koekkoek
Middelburg 1807-1868 Amsterdam
Grazend vee op open plek in het bos, doek
46,8 x 62,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1858.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Alexander Joseph Daiwaille

Winterlandschap met schaatsers

Alexander Joseph Daiwaille
Amsterdam 1818-1888 Brussel
Winterlandschap met schaatsers, doek
50,7 x 72,8 cm, gesigneerd 'A.J. Daiwaille' en
'Horgnies' en te dateren begin jaren '50.
De figuren zijn van de hand van Norbert Joseph
Horgnies (Brussel 1837-1868).

Willem Bodeman

Winters landschap met boerenhuizen, wandelaar en schaatsers

Willem Bodeman
Amsterdam 1806-1880 Bussum
Winters landschap met boerenhuizen, wandelaar en schaatsers, doek 48,1 x 63,9 cm, gesigneerd
en gedateerd 1839.
Herkomst: part. bezit België.

Winters eikenwoud met houtsprokkelaars

Johann Bernard Klombeck
Kleef (Duitsland) 1815-1893
Winters eikenwoud met houtsprokkelaars,
paneel 69,6 x 58,4 cm, gesigneerd en gedateerd 1857.
Met verso verzegelde, gedateerde authenticiteitsverklaring van de schilder op etiket: 'Dit schilderij voorstellende een Boschgezigt bij Winter is door mij ondergeteekende geschilderd in het jaar 1857, Cleve, J.B. Klombeck'.
Herkomst: Kunstsalon Herm. Abels, Keulen, Duitsland; part. bezit Duitsland.

Barend Cornelis Koekkoek

Rivierlandschap in Zeeland

Barend Cornelis Koekkoek
Middelburg 1803-1862 Kleef (Duitsland)
Rivierlandschap in Zeeland, sepia 14,6 x 19,3 cm, gesigneerd.
Lit.: Angelika Nollert, *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862). Prins der Landschapschilders*, Dordrecht/Kleef/Zwolle 1997, pag. 68, afb. 71, pag. 130, cat.nr. 62. In de Duitse uitgave eveneens op pag. 68, afb. 71, pag. 130, cat.nr. 62; tent.cat. Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *De familie Koekkoek: Vier generaties schildertalent*, 2003, afb. in kleur pag. 13.
Tent.: Dordrecht, Dordrechts Museum, *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862). Prins der Landschapschilders*, mei-aug. 1997; Kleef, Duitsland, Museum B.C. Koekkoek-Haus, *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862), Prinz der Landschaftsmaler*, okt.-dec. 1997; Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *De familie Koekkoek: Vier generaties schildertalent*, nov.-dec. 2003.

Barend Cornelis Koekkoek

Landschap in Zeeland

Barend Cornelis Koekkoek
Middelburg 1803-1862 Kleef (Duitsland)
Landschap in Zeeland, gewassen pen 18,3 x 26,7 cm, gesigneerd.
Lit.: Angelika Nollert, *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862). Prins der Landschapschilders*, Dordrecht/Kleef/Zwolle 1997, pag. 130, cat.nr. 63. In de Duitse uitgave eveneens op pag. 130, cat.nr. 63; tent.cat. Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *De familie Koekkoek: Vier generaties schildertalent*, 2003, afb. in kleur pag. 13.
Tent.: Kleef, Duitsland, Museum B.C. Koekkoek-Haus, *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862), seine Familie, seine Schule und das Haus Koekkoek in Kleve*, 1995; Dordrecht, Dordrechts Museum, *Barend Cornelis Koekkoek (1803-1862). Prins der Landschapschilders*, mei-aug. 1997; Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *De familie Koekkoek: Vier generaties schildertalent*, nov.-dec. 2003.

Barend Cornelis Koekkoek

Reiziger te paard in heuvelachtig landschap

Barend Cornelis Koekkoek
Middelburg 1803-1862 Kleef (Duitsland)
Reiziger te paard in heuvelachtig landschap, sepia en gewassen inkt 21,2 x 27,4 cm,
gesigneerd en te dateren ca. 1828-1835.

Barend Cornelis Koekkoek

Dorpskerk aan een zandpad

Barend Cornelis Koekkoek
Middelburg 1803-1862 Kleef (Duitsland)
Dorpskerk aan een zandpad, penseel in grijze inkt
15,5 x 19,5 cm, gesigneerd.

Haagse romantiek. Een oude ‘vertrouwde’ tijd als noviteit benoemd

Volgens kunsthistorica G.H. Marius gold Den Haag in de 19e eeuw als broedplaats van ‘*het hoogste (...) dat de Hollandsche schilderkunst na de zeventiende eeuw heeft gegeven*’, vanwege de omstandigheid dat deze stad nog immer aan alle zijden door ‘*de volle natuur*’ werd omgeven.[1] Deze situering droeg sterk bij aan de opbloei van de Haagse landschapschilderkunst.

Van oudsher is de hofstad een belangrijk centrum van kunst en cultuur. Ook in de 19e eeuw, toen Den Haag een toonaangevende rol binnen de Hollandse kunstwereld speelde. We kennen immers allemaal de impressionistisch georiënteerde Haagse School, maar dat was niet de enige stroming. Er was eveneens een Haagse romantiek, in een tijd waarin de Haagse tekenacademie (1821) en het Schilderkundig Genootschap Pulchri Studio (1847) het levenslicht zagen. En verfijnd geschilderde, geaquarelleerde en getekende vredige zomer- en winterlandschappen, levendige stadsgezichten, woelige en kalme marines, verstilde genre- en roemrijke historiestukken en portretten ontstonden. Het was de tijd waarin kunstschilders als Andreas Schelfhout (pag. 34-37), Bartholomeus Johannes van Hove (pag. 42, 43), Johannes Bosboom (pag. 47), Wijnandus Johannes Josephus Nuyen, Salomon Leonardus Verveer (pag. 39), Jan Weissenbruch (pag. 40), David Joseph Bles (pag. 41) internationale faam verwierven en de Haagse roem tot ver over onze landsgrens vertegenwoordigden. Deze Haagse romantici van weleer mochten zich in veel belangstelling van het Hof en de lokale aristocratie verheugen. Naast de landschapschilderkunst floreerden de genre- en portretschilderkunst en bestond er veel interesse voor het stadsgezicht. De sterke betrokkenheid van het Koninklijk Huis bij de Haagse kunstenaars uitte zich onder meer in diverse kunstaankopen op de Tentoonstellingen van Levende Meesters, de aanvaarding van erefuncties binnen Pulchri en het uitreiken van koninklijke onderscheidingen. Koning Willem II bezat een omvangrijke collectie romantische schilderkunst.

B.J. van Hove, A. Schelfhout, H. van de Sande Bakhuyzen (pag. 33) en C. Kruseman waren de sleutelfiguren binnen de Haagse kunstwereld ten tijde van de romantiek. Van Hove stond al in het begin van de jaren ’30 als een respectabel kunstschilder van stadsgezichten en kerkinterieurs bekend. Via zijn nevenfuncties als toneeldecoratieschilder, hoofdonderwijzer aan de plaatselijke tekenacademie en directeur van de afdeling tekenen van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen leidde hij menig Haagse kunstschilder in spe op tot supertalent. Ook de op jonge leeftijd overleden W.J.J. Nuyen, die als een van de eersten van de artistieke ontwikkelingen in met name Frankrijk en Engeland had kennisgenomen, oefende veel invloed op zijn Hollandse generatiegenoten uit. Zij ambieerden lange tijd Nuyens heldere kleurgebruik, motiefkeuze, pasteuze verfopbreng en voorliefde voor levendige stoffages. Zelfs Nuyens schoonvader en leermeester Andreas Schelfhout, een volle neef van B.J. van Hove, maakte dankbaar van Wijnands innovaties gebruik.

Een ander kunsthistorisch aspect dat onlosmakelijk met de hofstad verbonden is vormt de ‘Haagse schildersbent’. Aanvankelijk omvatte deze naam een Haagse groep jonge romantische kunstschilders, waar onder anderen Sam Verveer, Anthonie Waldorp, Wijnand Nuyen, Johannes Bosboom, Hubertus van Hove en de van 1837 tot en met 1839 kortstondig in Den Haag verblijvende Charles Rochussen (pag. 21) toe behoorden. Naast het schilderen en tekenen stonden ze als levensgenieters bekend. Dit schilderscollectief genoot vooral vanaf de tweede helft van de jaren ’30 en in de 40-er jaren van de 19e eeuw grote bekendheid.[2]

Omdat B.J. van Hove, net als A. Schelfhout, H. van de Sande Bakhuyzen en de geruime tijd in Den Haag wonende portrettist C. Kruseman, talrijke veelbelovende talenten heeft opgeleid, die meestal ook na hun leerperiode via thematiek en soms stijl in de voetsporen van hun leermeesters traden, vaak hun leven lang aan Pulchri Studio verbonden bleven en uitgroeiden tot belangrijke kunstschilders – grotendeels romantici – kan van de ‘Haagse romantiek’ worden gesproken. Deze schilders moeten onderscheiden worden van de Hollandse romantici als Cornelis Springer, Adrianus Eversen en Johannes Franciscus Spohler, die in Amsterdam hun artistieke opleiding genoten, er lange tijd werkzaam en deels aan Arti et Amicitiae verbonden waren. De Haagse romantiek is ook anders van karakter dan de veelal op bosgezichten en panoramische Rijnlandschappen gefocuste Kleefse romantiek met B.C. Koekkoek aan het hoofd.

Werken van de Haagse romantici, met passie vervaardigd in het verleden en herontdekt en gekoesterd in het heden, sierden menig kunstkabinet en deftige huiskamer. De Haagse romantiek is een nieuwe benaming binnen de Hollandse schilder- en tekenkunst uit de 19e eeuw. Deze ‘nieuwe’ periode vormt als voorloper van de Haagse School en de Nieuwe Haagse School de ontbrekende schakel binnen twee eeuwen Haagse kunst.

1 G.H. Marius, *De Hollandsche schilderkunst in de negentiende eeuw*, Den Haag 1920 (oorspr. 1903), pag. 99 en 106.

2 Uiteindelijk werd deze benaming ook af en toe voor kunstenaars van de Haagse School gebruikt die in het laatste kwart van de 19e eeuw actief waren. Langzamerhand kreeg ze een algemene betekenis en bedoelde men er alle kunstschilders mee die in Den Haag werkten en vrijwel allen van Pulchri lid waren.

Hendrikus van de Sande Bakhuyzen

Besneeuwd polderlandschap met schaatsers

Hendrikus van de Sande Bakhuyzen
Den Haag 1795-1860
Besneeuwd polderlandschap met schaatsers,
paneel 40,4 x 51 cm, gesigneerd.
Herkomst: coll. E.F. Slaes-Cockx, kunsthandelaar, Brussel; part. bezit België.

Pieter Gerardus van Os

Rustend vee in Hollands landschap

Pieter Gerardus van Os
Den Haag 1776-1839
Rustend vee in Hollands landschap, doek
69,7 x 88 cm, gesigneerd en gedateerd 1834.
Herkomst: coll. P.-S. van Gelder; part. bezit Oostenrijk.

Schaatsvolk en trekslede op een bevroren vaart

Andreas ‘Andries’ Schelfhout
Den Haag 1787-1870
Schaatsvolk en trekslede op een bevroren vaart, paneel 52,2 x 83 cm, gesigneerd en gedateerd 1869.
Herkomst: Den Haag, nalatenschapsveiling Andreas Schelfhout (o.l.v. notaris Joh. Bervoets), 26-30 juli 1870, lotnr. 56 (als ‘Paysage d’hiver avec des sapins, plusieurs patineurs’, met de vermelding ‘Le dernier ouvrage du maitre’); part. coll. Nederland.
Lit.: tent.cat. Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *Onsterfelijk Schoon. De landschappen van Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen*, 2005, pag. 13 (met afb. in kleur).
Tent.: Rotterdam, Academie van Beeldende Kunsten, *Tentoonstelling van Levende Meesters*, 1870, cat.nr. 377 (als ‘Wintergezicht’); Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *Onsterfelijk Schoon. De landschappen van Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen*, jan.-maart 2005.

Andreas 'Andries' Schelfhout

Visser bij een bosven

Andreas 'Andries' Schelfhout
Den Haag 1787-1870
Visser bij een bosven, paneel 26 x 24,5 cm, gesigneerd en te dateren jaren '20.

Andreas 'Andries' Schelfhout

Schaatsers bij een brug

Andreas 'Andries' Schelfhout
Den Haag 1787-1870
Schaatsers bij een brug, doek 31,1 x 36,2 cm, gesigneerd en te dateren jaren '20.
Lit.: *Andreas Schelfhout 1787-1870*, Amsterdam 1995, pag. 147, cat.nr. WO 31-1 (met afb. in kleur).
Tent.: Ede, Simonis & Buunk Kunsthandel, *Onsterfelijk Schoon. De landschappen van Andreas Schelfhout (1787-1870) en zijn leerlingen*, jan.-maart 2005.

Figuren met een slede en schaatsers op het ijs

Andreas ‘Andries’ Schelfhout
Den Haag 1787-1870
Figuren met een slede en schaatsers op het ijs, paneel 11,6 x 14,8 cm, gesigneerd recto en verso.
Herkomst: veiling Frederik Muller & Co., Amsterdam [datum en lotnr. onbekend].

Net als zijn generatiegenoten kreeg Andreas Schelfhout als rijtuigschilder een gedegen tekenopleiding voordat hij leerde schilderen. Zijn grote bedrevenheid in het hanteren van potlood en pen gebruikte hij voornamelijk voor het vervaardigen van buitenstudies. Deze dienden als geheugensteun voor de landschappen die hij schilderde in zijn atelier. Daarnaast maakte hij ook geaquarelleerde tekeningen – zomer- en winterlandschappen, strandgezichten en marines – die als zelfstandig kunstwerk werden opgevat. Schelfhouts biograaf Johan Gramm vermeldt hoe de meester ’s morgens tijdens het ontbijt en ’s middags bij de thee ‘… *al spelende kleine waterverfteekeningen maakte*, *die allen gretig gekocht werden*.’ De directheid en spontaniteit van de gekleurde landschapstekening werd in de loop van de 19e eeuw steeds meer gewaardeerd en Schelfhout speelde hier vaardig op in. Aangenomen wordt dat hij op de hoogte was van de ontwikkelingen in Engeland, waar aan het eind van de 18e eeuw de waterverftekening als zelfstandig genre tot bloei was gekomen. Maar vooral van belang was de invloed van zijn begaafde leerling Wijnand Nuyen. Deze zag in 1833 op de Parijse Salon de Normandische landschappen van de Franse schilder Eugène Isabey en nam zijn enthousiasme voor de ongedwongen tekentrant en luchtige wassingen van diens gekleurde tekeningen mee terug naar zijn leermeester. Uiteindelijk zouden Schelfhouts leerling Johan Barthold Jongkind en de Haagse-Scholer H.J. Weissenbruch de aquareltechniek tot grote artistieke hoogte opvoeren.

Andreas ‘Andries’ Schelfhout

Winters dorpsgezicht

Andreas ‘Andries’ Schelfhout
Den Haag 1787-1870
Winters dorpsgezicht, pen, inkt en aquarel
37,9 x 27 cm.
Lit.: vgl.: *Andreas Schelfhout 1787-1870*,
Amsterdam 1995, pag. 112, cat.nr. W 1856-4.

Andreas ‘Andries’ Schelfhout

IJsgezicht

Andreas ‘Andries’ Schelfhout
Den Haag 1787-1870
IJsgezicht, aquarel 20,9 x 26,4 cm, gesigneerd
en gedateerd 1848.

Andreas ‘Andries’ Schelfhout

IJsvertier bij een stadswal

Andreas ‘Andries’ Schelfhout
Den Haag 1787-1870
IJsvertier bij een stadswal, pen, inkt en aquarel
21,9 x 29 cm, gesigneerd.

Andreas ‘Andries’ Schelfhout

Figuren bij een kalkoven in een heuvellandschap

Andreas ‘Andries’ Schelfhout
Den Haag 1787-1870
Figuren bij een kalkoven in een heuvellandschap,
potlood en aquarel 18,6 x 27,6 cm, gesigneerd met
initialen en verso voluit.

Hollands stadsgezicht

Lambertus Hardenberg
Den Haag 1822-1900
Hollands stadsgezicht, paneel 62,5 x 51,5 cm, te dateren ca. 1840.
Dit stadsgezicht van Lambertus Hardenberg is door de kunstenaar ook uitgevoerd in aquarel, zeer waarschijnlijk voordat hij het schilderij maakte. De aquarel werd in 1840 bekroond door de Groninger kunstacademie Minerva. Deze instelling schreef in dat jaar een schilderwedstrijd uit met als opdracht een stadsgezicht met een binnengracht. Op de voorgrond moesten zich enkele oude huizen bevinden en rechts van de toeschouwer een toren. De aquarel bevindt zich tegenwoordig in de collectie van de Groninger Archieven.

Salomon Leonardus 'Samuel' Verveer

Marktdag

Salomon Leonardus 'Samuel' Verveer
Den Haag 1813-1876
Marktdag, paneel 20,6 x 27,1 cm, gesigneerd en gedateerd '60.
Herkomst: kunsthandel Frans Heerkens Thijssen, Haarlem, inv.nr. S 289; Leslie Smith Gallery, Wassenaar, 1980; part. bezit Duitsland.
Lit.: tent.cat. Den Haag, Pulchri Studio, *Haagse School in Pulchri: Koninklijke Academie 300 jaar*, 1982, cat.nr. 62 (met afb.).
Tent.: Den Haag, Pulchri Studio, *Haagse School in Pulchri: Koninklijke Academie 300 jaar*, aug. 1982.

Antoon François Heijligers

Praatje in de deuropening

Antoon François Heijligers
Batavia (Ned.-Indië) 1828-1897 Den Haag
Praatje in de deuropening, paneel 22,2 x 18,7 cm, gesigneerd en gedateerd 1859.
Herkomst: part. bezit Noord-Duitsland.

Bedrijvigheid in een zonnig Hollands straatje

Johannes 'Jan' Weissenbruch
Den Haag 1822-1880
Bedrijvigheid in een zonnig Hollands straatje,
paneel 34,8 x 50,9 cm, gesigneerd en gedateerd
'44.

Petrus Gerardus Vertin

Gezicht op het Buitenhof in Den Haag, gezien naar het Stadhouderlijk Kwartier

Petrus Gerardus Vertin
Den Haag 1819-1893
Gezicht op het Buitenhof in Den Haag, gezien naar het Stadhouderlijk Kwartier, paneel 18,6 x 25,2 cm, gesigneerd en gedateerd '62.

Johannes Anthonie Balthasar Stroebel

Voorportaal van een Hollandse kerk in de 17e eeuw

Johannes Anthonie Balthasar Stroebel
Den Haag 1821-1905 Leiden
Voorportaal van een Hollandse kerk in de 17e eeuw, paneel 62,3 x 48,3 cm, gesigneerd en gedateerd 1846.
Herkomst: part. bezit Zwitserland.
Verso: lakzegel van een vorige eigenaar.

David Joseph Bles

Moeder waakt

David Joseph Bles
Den Haag 1821-1899
Moeder waakt, paneel 21,6 x 28,3 cm, gesigneerd en gedateerd '56.

Bartholomeus Johannes van Hove

Het IJsselfront van Deventer met de Vispoort

Bartholomeus Johannes van Hove
Den Haag 1790-1880
Het IJsselfront van Deventer met de Vispoort, paneel 19,4 x 25,6 cm, gesigneerd.

Nicolaas Johannes Roosenboom

IJspret bij een koek-en-zopie

Nicolaas Johannes Roosenboom
Schellingwoude (Ransdorp) 1805-1880 Assen
IJspret bij een koek-en-zopie, doek 48 x 68 cm.
Herkomst: part. bezit Frankrijk.
De stoffering in dit schilderij wordt toegeschreven aan Charles Venneman.

Charles Venneman

Bedrijvig boerenerf

Charles Venneman
Gent (België) 1802-1875 Brussel
Bedrijvig boerenerf, paneel 42,3 x 50,7 cm, gesigneerd en gedateerd 1851.
Herkomst: kunsthandel Frost & Reed, Londen, inv.nr. 54149S.

Drukbevolkt marktplein in een Hollandse stad

Bartholomeus Johannes van Hove
Den Haag 1790-1880
Drukbevolkt marktplein in een Hollandse stad,
paneel 42,2 x 56,7 cm, gesigneerd en gedateerd
1852.
Herkomst: veiling Sotheby Mak van Waay,
Amsterdam, 8 dec. 1975, lotnr. 575a (met afb.);
coll. A. van der Burg, Wassenaar, 1977.

Gerardine Jacoba van de Sande Bakhuyzen

Omgevallen mand met pruimen en wingerd op de bosgrond

Gerardine Jacoba van de Sande Bakhuyzen
Den Haag 1826-1895
Omgevallen mand met pruimen en wingerd op de bosgrond, doek 39,4 x 61,8 cm, gesigneerd.

Jean-Baptiste Robie

Bloemstilleven met rozen, bloeiende takken en frambozen

Jean-Baptiste Robie
Brussel 1821-1910 Saint-Gilles (Brussel)
Bloemstilleven met rozen, bloeiende takken en frambozen, doek 137,7 x 106 cm, gesigneerd en gedateerd 'Bruxelles 1864'.
Lit.: N. Hostyn e.a., *Dictionaire van Belgische en Hollandse Bloemenschilders geboren tussen 1750 en 1880*, Berko, Knokke-Zoute 1995, afb. in kleur pag. 327.

Stilleven met druiven, perziken, pruimen en musje

Jean-Baptiste Robie
Brussel 1821-1910 Saint-Gilles (Brussel)
Stilleven met druiven, perziken, pruimen en musje, paneel 135 x 75 cm, gesigneerd.
Herkomst: part. bezit Verenigde Staten.

Jan Jacob Schenkel

Interieur van de Oude Kerk te Amsterdam

Jan Jacob Schenkel
Amsterdam 1829-1900
Interieur van de Oude Kerk te Amsterdam,
paneel 49,7 x 63 cm, gesigneerd op de voet van de zuil.

Jules Victor Genisson

Interieur van de St.-Gummaruskerk te Lier

Jules Victor Genisson
Saint-Omer (Frankrijk) 1805-1860 Brugge (België)
Interieur van de St.-Gummaruskerk te Lier,
paneel 47 x 36,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1850.
Annotatie verso: 'St. Gommaire à Lierre'.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Consistoriekamer van de Grote Kerk, Breda

Johannes Bosboom
Den Haag 1817-1891
Consistoriekamer van de Grote Kerk, Breda,
paneel 37,5 x 45,5 cm, gesigneerd (in schutkleur).

Molen bij zonsondergang bij Overschie

Johan Barthold Jongkind
Lattrop 1819-1891 La Côte-Saint-André (Frankrijk)
Molen bij zonsondergang bij Overschie, doek 42,3 x 56,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1859.
Herkomst: coll. Théophile Bascle, Bordeaux, Frankrijk; veiling Hôtel Drouot, Parijs, 23 nov. 1978, lotnr. 29; Madrenas; veiling Germann, Zürich, Zwitserland, 30 mei 1979, lotnr. 33 (met afb.); Kunsthandel Gebr. Douwes, Amsterdam, 1979-1980, inv.nr. GD 9399; part. bezit Verenigde Staten; part. bezit Nederland.
Lit.: A. Stein, S. Brame, F. Lorenceau, J. Sinizergues, *Catalogue critique de l'Oeuvre de Jongkind, Volume 1: Peintures*, Parijs 2003, pag. 128, cat.nr. 225 (met afb. in kleur).
Met echtheidsverklaring door A. Stein, Parijs, 15 oktober 1998, nr. 1859-12.

Johan Barthold Jongkind was schatplichtig aan de Haagse romantici, en aan één in het bijzonder: Andreas Schelfhout. Vanaf 1837 volgde Jongkind aan de Haagsche Teeken-Academie lessen bij Schelfhout, en tevens kreeg hij een opleiding in diens atelier. Door bemiddeling van Schelfhout en de secretaris van de prins van Oranje kon Jongkind in 1845 met de Franse schilder Eugène Isabey mee naar Parijs. Met uitzondering van een Rotterdamse periode (1855-1859) en enkele thuisreizen zou Jongkind de rest van zijn leven in Frankrijk wonen. Als kunstenaar bleef hij het vaderlandse landschap echter trouw: Hollandse polders met molens, rivieren, havens, weiden en wolkenluchten schilderde hij zijn hele leven. *'Het is alsof er een regen van edelstenen valt'* schreef de Franse criticus Alfred Lebrun in 1873 over een Rotterdamse maannacht van Johan Barthold Jongkind. Jongkind schilderde meerdere nachtelijke riviergezichten, vaak met molens, oplichtend in het mysterieuze schijnsel van de maan. Met korte verftoetsen en treffende kleuren schilderde Jongkind de reflectie van het zilveren of zachtgouden maanlicht op het kabbelende water, de onderrand van de wolken, de molenwieken en op het blad van bomen en oevergewas. Jongkind creëerde zo een boeiende 'dans' van licht en donker, met het effect van algehele flonkering als resultaat. Hij wist de indruk van directe impressie in zijn schilderijen te behouden, ook als ze jaren erna ontstonden. Alsof de voorstelling niet in het atelier, maar in de natuur op het doek was gezet; het moment, de atmosfeer, het licht gevangen in verf.
Door de Franse impressionisten werd

Vaart bij Leiden bij nacht

Jongkind zeer gewaardeerd. De baanbrekende stijlvernieuwing in zijn werk was voor hen een grote bron van inspiratie: zijn vrije manier van schilderen, zijn realistische benadering van het landschap en zijn gerichtheid op het (effect van) licht. Voor Manet was hij de vader van het moderne landschap, Monet noemde hem zijn leermeester en de enige goede schilder van watergezichten.

Johan Barthold Jongkind
Lattrop 1819-1891 La Côte-Saint-André (Frankrijk)
Vaart bij Leiden bij nacht, doek 35 x 47,9 cm, gesigneerd en gedateerd 1871.
Herkomst: Adolphe Beugniet, Parijs; Alexandre Blanc; veiling Galerie Georges Petit, Parijs, *Vente de la collection de M. Alexandre Blanc*, 3-4 dec. 1906, lotnr. 96 (met foutieve datering 1872); Félix Gérard, Parijs; A. Beurdeley; veiling Galerie Georges Petit, Parijs, *Vente de la collection de M. A. Beurdeley*, 6-7 mei 1920, lotnr. 87 (met foutieve datering 1872); Ed. Riché; veiling Hôtel Drouot, Parijs, 16 mei 1934, lotnr. 6 (als 'Canal, près Leeden (Hollande)'); Robbins, New York; Reese Gallery, Atlantic City, Verenigde Staten, 1960; part. bezit New Jersey, Verenigde Staten.
Lit.: tent.cat. Parijs, Galerie Georges Petit, *J.B. Jongkind*, 1921, cat.nr. 55; A. Stein, S. Brame, F. Lorenceau, J. Sinizergues, *Catalogue critique de l'Oeuvre de Jongkind, Volume 1: Peintures*, Parijs 2003, pag. 255, cat.nr. 654 (met afb. in kleur).
Tent.: Parijs, Galerie Georges Petit, *J.B. Jongkind*, nov. 1921.

Johannes Christiaan Karel Klinkenberg

De Leuvehaven, Rotterdam

Johannes Christiaan Karel Klinkenberg
Den Haag 1852-1924
De Leuvehaven, Rotterdam, paneel 23,9 x 32,1 cm, gesigneerd.
Herkomst: veiling Frederik Muller & Co., Amsterdam, 9-10 april 1918, lotnr. 164 (met afb.).
Lit.: W. Laanstra, *Johannes Christiaan Karel Klinkenberg (1852-1924): "de meester van het zonnige stadsgezicht"*, Laren 2000, pag. 58, cat.nr. O/23,5-1 (met afb.).

Everhardus Koster

Roeiers op het Havenrak, Broek in Waterland

Everhardus Koster
Den Haag 1817-1892 Dordrecht
Roeiers op het Havenrak, Broek in Waterland, paneel 18,7 x 30,5 cm, gesigneerd.

De Montelbaanstoren te Amsterdam

Johannes Christiaan Karel Klinkenberg
Den Haag 1852-1924
De Montelbaanstoren te Amsterdam, doek
80 x 100 cm, gesigneerd.
Herkomst: kunsthandel W.M. Stam, Den Haag; coll. G.J. Dröge, Tilburg; O.W.C. Dröge, Goirle; part. coll. Nederland.
Lit.: vgl.: W. Laanstra, *Johannes Christiaan Karel Klinkenberg (1852-1924): "de meester van het zonnige stadsgezicht"*, Laren 2000, pag. 113, cat.nr. O/38,5-11.

Oudehaven met zicht op Haringvliet, Rotterdam

Johan Hendrik van Mastenbroek
Rotterdam 1875-1945
Oudehaven met zicht op Haringvliet, Rotterdam, doek 64,6 x 90,3 cm, gesigneerd en gedateeerd 1907.
Lit.: Peter van Beveren, Harry Kraaij, Hans Roosenboom, *Johan Hendrik van Mastenbroek. Impressionist in de nieuwe tijd*, Rotterdam 2005, pag. 81 (met afb. in kleur).

Rozen in recht glas

Ignace 'Henri' Jean Théodore Fantin-Latour
Grenoble (Frankrijk) 1836-1904 Buré (Frankrijk)
Rozen in recht glas, doek 28,3 x 21,8 cm, gesigneerd en gedateerd '72.
Herkomst: collectie S. Sévadjian; veiling Hôtel Drouot, Parijs, 22 maart 1920, lotnr. 11; Gustave Tempelaere, Parijs; Kunstzaal Kleykamp, Den Haag, aldaar in 1927 voor 4900 gulden gekocht door Jan Bernard Scholten (1870-1947), Enschede; geschenk aan zijn nicht Nelly Stumvoll-Scholten, die het naliet aan haar dochter Ida Gorter-Stumvoll, Amsterdam.
Lit.: Victoria Fantin-Latour, *Catalogue de l'oeuvre complet de Fantin-Latour*, Parijs 1911, pag. 52, cat.nr. 631; tent.cat. Den Haag, Kunstzaal Kleykamp, *Fransche schilders der negentiende eeuw*, 1927, pag. 21, cat.nr. 13 (als 'Rozen'); tent.cat. Enschede, Rijksmuseum Twenthe, *Kersttentoonstelling. Schilderijen van J.B. Scholten*, 1964, cat.nr. 20a.
Tent.: Den Haag, Kunstzaal Kleykamp, *Fransche schilders der negentiende eeuw*, maart-april 1927; Enschede, Rijksmuseum Twenthe, *Kersttentoonstelling*, 1946; Enschede, Rijksmuseum Twenthe, *Kersttentoonstelling. Schilderijen van J.B. Scholten*, 1964.

Henri Fantin-Latour was nauw bevriend met de eerste generatie impressionisten uit Parijs. Desondanks was hij artistiek gezien niet een van hen. Terwijl deze avant-garde-schilders met grote felheid hun vernieuwende ideeën verdedigden creëerde Fantin-Latour zijn eigen, meer verstilde stijl. Anders dan de impressionisten had hij ook nauwelijks belangstelling voor het landschap of de stad; hij schilderde prachtige portretten en was befaamd om zijn bloemstillevens. Deze portretten en stillevens zijn veelal realistisch geschilderd. Een bijzonder kleurgebruik paste hij toe in zijn latere, haast symbolistische fantasievoorstellingen, die zijn passie voor muziek onthullen. Hieruit zouden voorstellingen voortvloeien van 'baigneuses', nimfen en odalisken.
In Nederland waren de schilderijen van Fantin-Latour geliefd bij een kleine kring verzamelaars van Franse schilderkunst, onder wie de Twentse textielfabrikant Jan Bernard Scholten (1870-1947), een man met een grote liefde voor de natuur en de stilte. In zijn huis aan de Hengelosestraat in Enschede bracht hij een indrukwekkende collectie schilderijen bijeen, die zijn voorkeur weerspiegelt: 17e-eeuwse Hollandse landschappen, Haagse School, landschappen uit de School van Barbizon, van onder anderen Théodore Rousseau, Camille Corot, Gustave Courbet en Charles-François Daubigny, en werk van Fantin-Latour. De meeste aankopen deed hij in de jaren twintig. *Rozen in recht glas* kocht hij bij de Haagse Kunstzaal Kleykamp, vermoedelijk op de tentoonstelling 'Fransche schilders der negentiende eeuw' in 1927. Tweemaal, in 1946 en 1964, was het schilderij te zien op de Kersttentoonstelling die het Rijksmuseum Twenthe in Enschede van de collectie Scholten organiseerde. Toen de verzameling in 1947 aan het museum werd geschonken was dit schilderij daar niet bij. Het kwam in bezit van Scholtens nicht Nelly Stumvoll-Scholten, die het op haar beurt naliet aan haar dochter.

De Haagse School en Nabloei

'De groote grijze lui', noemde Vincent van Gogh in zijn brieven aan Theo de kunstbroeders van zijn neef Anton Mauve.[1] Hij doelde ermee op de schilders die bekend werden onder de naam Haagse School, met als belangrijkste vertegenwoordigers Jozef Israëls, H.W. Mesdag, Johannes Bosboom en de landschapschilders Willem Roelofs, Anton Mauve, J.H. Weissenbruch, P.J.C. Gabriël en de broers Jacob, Matthijs en Willem Maris. Van Goghs omschrijving was niet negatief bedoeld. Hij was vol bewondering voor de vernieuwing die deze Hagenaars binnen de Hollandse landschapschilderkunst teweeg brachten, omdat zij zich losmaakten van academische tradities om de natuur op een meer realistische, waarheidsgetrouwe manier te schilderen. Met 'nieuwe' ogen keken zij naar het landschap om hen heen en registreerden in snelle, spontane penseelstreken hun indrukken van stemming en atmosfeer, en de wisselende effecten van licht en schaduw. Oneindig waren de beelden die het 'gewone' Holland hen leverde: het nevelige waterlandschap (pag. 58), zompige, groene polders met molens of vee (pag. 59, 60, 61), de kust met zijn vissers en wisselende wolkenformaties boven water of uitgestrekte, vlakke weiden (pag. 68-73).
Voorbeeld voor deze nieuwe, realistisch-impressionistische houding ten opzichte van het onderwerp was de landschapschilderkunst van de Franse School van Barbizon. In navolging van deze 'paysagistes' werkten de Haagse-Schoolschilders bij voorkeur niet meer in het atelier, maar buiten, in de vrije natuur. De verheerlijking van het zonlicht in felle kleuren waarvoor de Franse impressionisten hun strijd streden, stond in de stemmingslandschappen van deze schilders niet voorop, met wellicht Willem Maris als uitzondering. Hun werk kent dan ook niet die kleur en die vluchtige toets. Het palet is meer getemperd, tonaler, de penseelstreek fors en gestructureerd. De tinten van het Hollandse landschap en het vaak bewolkte weer spelen hierin een grote rol, maar vooral zochten deze 'zonen van het mistige noorden' de betovering van de toon, waarbij de kleuren nauwkeurig op elkaar waren afgestemd en bontheid werd vermeden. De woorden van Gerard Bilders, al in 1860 geschreven, zijn hiervan een manifest geworden: '*Ik zoek een toon, die wij gekleurd grijs noemen, dat is alle kleuren, hoe sterk ook, zodanig tot een geheel gebracht, dat ze de indruk geven van een geurig, warm grijs*'.[2]

Willem Roelofs wordt wel de grote inspirator van de Haagse School genoemd. Hij was een van de eersten die vanuit zijn woonplaats Brussel naar Barbizon reisde (1850) en zijn ideeën vonden weerklank bij de schilders die woonden en werkten in Den Haag. Bosboom, Weissenbruch en de gebroeders Maris waren daar geboren. In 1869 kwam Mesdag er wonen en in 1871 Israels, hetzelfde jaar dat Jacob Maris uit Parijs terugkeerde. Anton Mauve kwam korte tijd later naar Den Haag, Roelofs' leerling P.J.C. Gabriël in 1884 en drie jaar later vestigde Willem Roelofs zich er uiteindelijk zelf ook. Hoewel hun leeftijden ver uiteen lagen manifesteerden deze schilders zich bewust als groep. Hun hoofdkwartier was het Genootschap Pulchri Studio (1847), waar zij kunstbeschouwingen hielden en tentoonstellingen organiseerden, evenals hun beroemde winterfeesten met tableaux vivants en kluchten. In 1876 richtten zij ook de Hollandsche Teekenmaatschappij op.
In 1875 gaf de kunstcriticus J.J. van Santen Kolff in het tijdschrift *De Banier* deze groep gelijkgestemde schilders de naam 'Haagse School'. De figuurschilders D.A.C. Artz, B.J. Blommers en Albert Neuhuys werden erbij ingelijfd, evenals Louis Apol, Gerard Bilders en Philip Sadée. Neuhuys zou later, samen met Mauve, als de grondlegger van de Larense School worden beschouwd.
De bloeiperiode van de Haagse School ligt grofweg tussen 1870 en 1885. Daarna wordt haar rol als vernieuwingsbeweging overgenomen door de Amsterdamse impressionisten, symbolisten en neo-impressionisten. De schilders die daarna nog werkten binnen de invloedssfeer van de Haagse School – leerlingen, schildersvrienden, familie en stadgenoten – worden gerekend tot de zogenoemde 'nabloei'. Over de vraag wie daartoe behoren bestaat geen eensluidende mening. Willem Bastiaan Tholen, Willem de Zwart en Théophile de Bock worden er in ieder geval toe gerekend. Schilders als Pieter ter Meulen en Geo Poggenbeek eveneens, afhankelijk van periode en voorstelling, evenals Cornelis Scherrewitz en Gerhard 'Morgenstjerne' Munthe in hun Katwijkse strandgezichten met vissers en schepen.

1 *Verzamelde brieven van Vincent van Gogh, uitgegeven door J. van Gogh-Bonger*, Amsterdam/Antwerpen 1953, deel III, pag. 44, brief nr. 415.

2 J. Kneppelhout, *A.G. Bilders, brieven en dagboek*, Leiden 1876, pag. 153.

Paul Joseph Constantin Gabriël

Vissers bij poldersloot met schuitenhuis

Paul Joseph Constantin Gabriël
Amsterdam 1828-1903 Scheveningen
Vissers bij poldersloot met schuitenhuis, doek 28,9 x 46,4 cm, gesigneerd.

Paul Joseph Constantin Gabriël

Visser in de vroege ochtend

Paul Joseph Constantin Gabriël
Amsterdam 1828-1903 Scheveningen
Visser in de vroege ochtend, doek 30,2 x 47 cm, gesigneerd.
Herkomst: coll. H.W. Mesdag, Den Haag, daarna door vererving in bezit gekomen van mevrouw De Maret-Tak, Heemstede; veiling S.J. Mak van Waay, Amsterdam, 16 juni 1975, lotnr. 122 (met afb.).

Molens in een polderlandschap

Hendrik Johannes 'J.H.' Weissenbruch
Den Haag 1824-1903
Molens in een polderlandschap,
doek 57,2 x 83,3 cm, gesigneerd.
Herkomst: kunsthandel Gebr. Douwes, Amsterdam, 1976, inv.nr. GD 8970.
Lit: tent.cat. Amsterdam, kunsthandel Gebr. Douwes, *Tentoonstelling Haagse Barbizon,* 1973, cat.nr. 37; Willem Laanstra, *Johan Hendrik Weissenbruch 1824-1903,* Amsterdam 1992, pag. 122, cat.nr. O/57-1 (met afb. in kleur).
Tent.: Amsterdam, kunsthandel Gebr. Douwes, *Tentoonstelling Haagse Barbizon,* nov.-dec. 1973.

Weissenbruch werd geroemd om zijn atmosferische en ruimtelijke verbeelding van het Hollandse landschap. Bij Den Haag schildert hij zijn eerste natuurbeelden, waarna hij in de jaren '60 de polder in trekt. Eerst werkt hij rond Boskoop en Gouda, om uiteindelijk in 1875 in de omgeving van Noorden en Nieuwkoop zijn schildersparadijs te vinden. De uitgestrekte polders en plassen, maar ook zee en strand onder wisselende wolkenluchten gaven hem ruimte, lucht en licht, vanaf dat moment de belangrijkste onderwerpen in zijn schilderijen en aquarellen. In fijne, tere nuanceringen wist hij de onbegrensde ruimte van een Hollands (water)-landschap te suggereren. Lange tijd, tot ongeveer 1880, schilderde Weissenbruch veel details in zijn landschappen, maar geleidelijk trad de vereenvoudiging in: zijn gerijpte stijl toont een sobere compositie, eenvoudige vormen, een ingetogen kleurenpalet en het typische, heldere 'Weissenbruch-licht'. Weissenbruch was in zijn laatste jaren steeds meer geboeid door ruimte, eenvoud en licht, daarbij experimenterend met de grenzen van de mogelijkheden met verf. Er is wel gesuggereerd dat het hem uiteindelijk niet meer ging om het landschap, maar om het effect van weersgesteldheid en licht op dat landschap.

Landschap met twee molens

Willem Roelofs
Amsterdam 1822-1897 Berchem (België)
Landschap met twee molens, paneel 14,8 x 24 cm, gesigneerd.
Herkomst: veiling Frederik Muller & Co., Amsterdam, 15, 18 en 21 april 1947, lotnr. 603; veiling Sotheby Mak van Waay, Amsterdam, maart 1976, lotnr. 319, afb. pag. 183; coll. B. de Geus van den Heuvel, Nieuwersluis, 1976; veiling S.J. Mak van Waay, Amsterdam, *Collectie B. de Geus van den Heuvel*, 26 april 1976, cat.nr. 319 (met afb. in kleur); coll. jhr. Louis C. de Villeneuve, Den Haag.
Lit.: tent.cat. *Ons Element*, Dordrecht, Dordrechts Museum, Schiedam, Stedelijk Museum, 1951, cat.nr. 48; tent.cat. Laren, Singer Museum, *Meesters van de Haagse School en enige tijdgenoten*, 1957, cat.nr. 227; tent.cat. Amsterdam, Stedelijk Museum, *Van Romantiek tot Amsterdamse School. Schilderijen uit de collectie B. de Geus van den Heuvel*, 1958, cat.nr. c 16; Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1880*, Den Haag 1981, afb. 437 (in kleur).
Tent.: *Ons Element*, Dordrecht, Dordrechts Museum, 1951/Schiedam, Stedelijk Museum, 1952/1953; Laren, Singer Museum, *Meesters van de Haagse School en enige tijdgenoten*, mei-juli 1957; Amsterdam, Stedelijk Museum, *Van Romantiek tot Amsterdamse School. Schilderijen uit de collectie B. de Geus van den Heuvel*, juli-sept. 1958.

Johan Hendrik van Mastenbroek

Een rustig plekje op de rivier

Johan Hendrik van Mastenbroek
Rotterdam 1875-1945
Een rustig plekje op de rivier, doek 46,9 x 71,1 cm, gesigneerd en gedateerd 1920.
Annotatie op etiket op spieraam: '"A quiet corner at the river", J.H. van Mastenbroek'.

Willem Roelofs

Polderlandschap met wipwatermolens

Willem Roelofs
Amsterdam 1822-1897 Berchem (België)
Polderlandschap met wipwatermolens, paneel 28 x 59 cm, gesigneerd en te dateren 1880-1885.

Willem Maris

Eenden aan de slootkant

Willem Maris
Den Haag 1844-1910
Eenden aan de slootkant, doek 23,5 x 41,3 cm,
gesigneerd.
Herkomst: coll. Frits Philips, Eindhoven.

August Gaul

Twee zwanenkuikens

August Gaul
Großauheim (Duitsland) 1869-1921 Berlijn
Twee zwanenkuikens, brons 22,7 cm, gesigneerd
en op zijkant basis voorzien van gietersstempel
H. Noack, Berlijn.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Willem Roelofs

Polderlandschap met boerin bij de bleek

Willem Roelofs
Amsterdam 1822-1897 Berchem (België)
Polderlandschap met boerin bij de bleek, paneel 23 x 45,1 cm, gesigneerd.
Lit.: Nelly de Zwaan, *Nederland uit de kunst: 365 dagen kijken en lezen,* Warnsveld 2005, 5 mei (met afb. in kleur).

Anthonij 'Anton' Mauve

Zandgravers

Anthonij 'Anton' Mauve
Zaandam 1838-1888 Arnhem
Zandgravers, paneel 13,4 x 20,8 cm, gesigneerd.
Herkomst: coll. William S. Kimball, Rochester (NY), Verenigde Staten.

Het vertrek der pinken

Bernardus Johannes Blommers
Den Haag 1845-1914
Het vertrek der pinken, paneel 20,7 x 30,1 cm,
gesigneerd.
Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.

Heinrich Rasch

Op het strand van Scheveningen

Heinrich Rasch
Norburg (Denemarken) 1840-1913 Coburg (Duitsland)
Op het strand van Scheveningen, schildersboard 19 x 27,3 cm, gesigneerd en gedateerd 'München 1891'.
Annotatie: 'Scheveningen'.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Petrus Paulus Schiedges

Een visafslag en elegant gezelschap op het strand van Scheveningen

Petrus Paulus Schiedges
Den Haag 1813-1876
Een visafslag en elegant gezelschap op het strand van Scheveningen, paneel 28,8 x 43,5 cm, gesigneerd en gedateerd '58.
Herkomst: part. bezit Groot-Brittannië.
Lit.: Nelly de Zwaan, *Nederland uit de kunst: 365 dagen kijken en lezen*, Warnsveld 2005, 27 mei (met afb. in kleur).

Gerhard Arij Ludwig 'Morgenstjerne' Munthe

De Noordzee

Gerhard Arij Ludwig 'Morgenstjerne' Munthe
Düsseldorf (Duitsland) 1875-1927 Leiden
De Noordzee, doek 68,2 x 116,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1913.

Hendrik Johannes 'J.H.' Weissenbruch

Storm voor de kust van Zeeland

Hendrik Johannes 'J.H.' Weissenbruch
Den Haag 1824-1903
Storm voor de kust van Zeeland, paneel 17,3 x 21,6 cm, gesigneerd en te dateren 1900. Studie voor een groot olieverfschilderij dat werd gemaakt voor de Wereldtentoonstelling in Parijs in 1900, en dat daarna werd opgenomen in de collectie van E.B. Greenshields, Montreal, Canada.

Twee bommen worden bevoorraad

Hendrik Willem Mesdag
Groningen 1831-1915 Den Haag
Twee bommen worden bevoorraad, doek op paneel 29,2 x 38,5 cm, gesigneerd met initialen.
Herkomst: coll. Geesje Mesdag-van Houten, Den Haag, daarna door vererving in bezit gekomen van de vorige eigenaar.

Pink op het strand

Jacobus Hendricus 'Jacob' Maris
Den Haag 1837-1899 Karlsbad
(v.h. Oostenrijk-Hongarije, nu Tsjechië)
Pink op het strand, doek 32,9 x 46,4 cm,
gesigneerd en gedateerd 1874.
Herkomst: kunsthandel E.J. van Wisselingh & Co.,
Amsterdam, inv.nr. 7197; veiling Christie's,
Laren, 22 okt. 1979, lotnr. 444 (met afb.); part.
coll. Nederland.
Lit.: Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse
Beeldende Kunstenaars 1750-1880*, Den Haag
1981, afb. 502 (in kleur).

Bomschuiten op zee

Hendrik Willem Mesdag
Groningen 1831-1915 Den Haag
Bomschuiten op zee, doek 78,2 x 48,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1899.
Herkomst: part. bezit Nederland.
Lit.: J. Poort, *Hendrik Willem Mesdag 1831-1915. Oeuvrecatalogus*, Wassenaar 1989, pag. 265, cat.nr. 1899.6 (met afb.); tent.cat. Zutphen, Stedelijke Musea, *Kunst uit particulier bezit. De 19e eeuw in de Nederlandse schilderkunst*, 1990, pag. 6, afb. pag. 2; G. Boven, P. de Rijcke, *De lokroep van de zee: 50 jaar Nederlandse Vereniging van Zeeschilders*, Alkmaar 2003, afb. in kleur pag. 15.
Tent.: Zutphen, Stedelijke Musea, *Kunst uit particulier bezit*, aug.-sept. 1990.

Hendrik Willem Mesdag

Scheveningse bomschuit voor anker

Hendrik Willem Mesdag
Groningen 1831-1915 Den Haag
Scheveningse bomschuit voor anker, paneel 26 x 39,5 cm, gesigneerd en gedateerd '74.
Herkomst: Kunsthandel Pieter A. Scheen, Den Haag, 1979; part. bezit Nederland.
Lit.: Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars 1750-1880*, Den Haag 1981, afb. 591 (in kleur); J. Poort, *Hendrik Willem Mesdag 1831-1915. Oeuvrecatalogus*, Wassenaar 1989, pag. 196, cat.nr. 1874.7 (met afb.).

Hendrik Willem Mesdag

Binnenvallende pinken

Hendrik Willem Mesdag
Groningen 1831-1915 Den Haag
Binnenvallende pinken, aquarel 24 x 44,5 cm, gesigneerd.
Herkomst: coll. Frits Philips, Eindhoven.
Lit.: J. Poort, *Hendrik Willem Mesdag 1831-1915. Oeuvrecatalogus*, Wassenaar 1989, pag. 424, cat.nr. A13.07 (met afb.).

Jozef Israels

Kinderen der zee

Jozef Israels
Groningen 1824-1911 Den Haag
Kinderen der zee, paneel 12,9 x 37,6 cm, gesigneerd.
Herkomst: veiling J.J. Biesing, Den Haag, 26 april 1910, lotnr. 74 (met afb.); kunsthandel Boussod, Valadon & Cie., Den Haag, die het schilderij ca. 1917 verkocht aan prof. W. Martin; veiling Van Marle & Bignell, Den Haag, 19 dec. 1961, lotnr. 65 (met afb.).
Lit.: Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1880*, Den Haag 1981, afb. 491.

Johan Frederik Cornelis Scherrewitz

Visserspink en trekpaarden op het strand

Johan Frederik Cornelis Scherrewitz
Amsterdam 1868-1951 Hilversum
Visserspink en trekpaarden op het strand, doek 50,8 x 66,1 cm, gesigneerd.
Herkomst: kunsthandel Williams & Sutch, Londen, 1927; The Hamilton Club (opgericht in 1873) Ontario, Canada; part. bezit Canada. Met een kopie van de originele rekening, d.d. 11 november 1927.

Garnalenvissers

Evert Pieters
Amsterdam 1856-1932 Laren (N.H.)
Garnalenvissers, doek 109,4 x 90,3 cm,
gesigneerd.
Herkomst: Kunsthandel M. Wolff, Amsterdam;
part. bezit België.

Stellingmolen in besneeuwd landschap bij avond

Jacobus Hendricus 'Jacob' Maris
Den Haag 1837-1899 Karlsbad (v.h. Oostenrijk-Hongarije, nu Tsjechië)
Stellingmolen in besneeuwd landschap bij avond, doek 47,4 x 35,2 cm, gesigneerd.
Herkomst: kunsthandel E.J. van Wisselingh & Co., Amsterdam.

Boer met paard-en-wagen in de sneeuw

Lodewijk Franciscus Hendrik 'Louis' Apol
Den Haag 1850-1936
Boer met paard-en-wagen in de sneeuw, doek 80,2 x 55,4 cm, gesigneerd en gedateerd 1873.
Herkomst: veiling Frederik Muller & Co., Amsterdam, 15 nov. 1892, lotnr. 1 (met afb., en foutieve datering 1878).

David Schulman

Winter in de Betuwe

David Schulman
Hilversum 1881-1966 Laren (N.H.)
Winter in de Betuwe, doek 81,2 x 94,2 cm, gesigneerd.
Tent.: Laren, Singer Memorial Foundation (Singer Museum), *Ere-tentoonstelling*, cat.nr. 27 [datum onbekend].

Lodewijk Franciscus Hendrik 'Louis' Apol

Schaatsers op de Haagse Bosvijver

Lodewijk Franciscus Hendrik 'Louis' Apol
Den Haag 1850-1936
Schaatsers op de Haagse Bosvijver, doek 55,3 x 75,2 cm, gesigneerd.

Johannes 'Jan' Zoetelief Tromp

Huiswaarts langs het korenveld

Johannes 'Jan' Zoetelief Tromp
Batavia (Ned.-Indië) 1872-1947 Breteuil-sur-Iton (Frankrijk)
Huiswaarts langs het korenveld, paneel
24,3 x 33,9 cm, gesigneerd.

Johannes 'Jan' Zoetelief Tromp

Huiswaarts

Johannes 'Jan' Zoetelief Tromp
Batavia (Ned.-Indië) 1872-1947 Breteuil-sur-Iton (Frankrijk)
Huiswaarts, paneel 27 x 21 cm, gesigneerd.
Herkomst: geschenk van de kunstenaar aan de moeder van de vorige eigenaar, daarna in bezit gebleven van dezelfde familie in Breteuil-sur-Iton, Frankrijk.

Johannes 'Jan' Zoetelief Tromp

Kinderen lopend langs het korenveld bij Blaricum

Johannes 'Jan' Zoetelief Tromp
Batavia (Ned.-Indië) 1872-1947 Breteuil-sur-Iton (Frankrijk)
Kinderen lopend langs het korenveld bij Blaricum, paneel 24,3 x 33,8 cm, gesigneerd.

Renate Alice 'Renée' Sintenis

Jong geitje

Renate Alice 'Renée' Sintenis
Glatz (Silezië) 1888-1965 Berlijn
Jong geitje, brons 16,2 cm.

Een vredig uurtje

Evert Pieters
Amsterdam 1856-1932 Laren (N.H.)
Een vredig uurtje, doek 121,5 x 161 cm,
gesigneerd en gedateerd '24.
Herkomst: tuinman Evert Pieters.

Voorjaar

Arnold Marc Gorter
Ambt Almelo 1866-1933 Amsterdam
Voorjaar, doek 75,5 x 99,8 cm, gesigneerd.
Herkomst: kunsthandel Frans Buffa & Zonen, Amsterdam.

Er zijn voorlopers en navolgers. Iedere stroming ontstaat door een kleine groep vernieuwers, die het pad effent voor een stoet kunstenaars die de stijl overneemt als deze al meer geaccepteerd is. De navolgers houden de stijl in stand, maar interpreteren haar vaak op gematigder wijze, waardoor de oorspronkelijke felheid teloor gaat en een mildere, voor het grote publiek meer toegankelijke variant overblijft. A.M. Hammacher (1897-2002), voormalig directeur van het Kröller-Müller Museum, en internationaal erkend criticus en schrijver van boeken over moderne kunst, zei hier eens over: *'Een ander temperament, een oogenschijnlijke geringe verschuiving in de gevoelens of stemmingen, kan de oorzaak worden van vormveranderingen en daarmee samenhangende veranderingen van werkwijze.'* Het impressionisme is tot op de dag van vandaag een gewaardeerde stijl onder kunstenaars en kunstliefhebbers. De lieflijkheid die de meeste impressionistische schilderijen uit de bloeitijd van deze stroming kenmerkt staat echter lijnrecht tegenover het schokeffect dat de werken van de eerste impressionisten teweeg brachten.
In 1874 exposeerde in Parijs een groep jonge schilders, die zichzelf toen nog illuministen noemden, hun revolutionaire kunst in het atelier van de schrijver, fotograaf, tekenaar en journalist Nadar. Tien jaar van schandalen waren aan deze expositie al vooraf gegaan. De revolte tegen de gevestigde artistieke normen van de academie door de 'opstandelingen' leidde keer op keer tot heftige discussies en rellen. De tentoonstelling in 1874, met werk van onder anderen Cézanne, Degas, Renoir, Pissarro en Monet, ontlokte een storm van kritiek bij publiek en kunstcritici. Gewend aan de gepolijste voorstellingen van het classicisme dat op de academie werd gepropageerd, was men verbijsterd door wat men te zien kreeg. Zowel de stijl als de onderwerpkeuze waren voor het toenmalige publiek choquerend: onverbloemde voorstellingen van het alledaagse, soms rauwe leven, in een stijl die volgens velen de schilderijen het karakter gaf van een vluchtige schets. In een tentoonstellingsverslag laat journalist Louis Leroy een bezoeker – de gefingeerde academieschilder Joseph Vincent – de getoonde kunst 'verfschraapsels op een vies doek' noemen. En over het schilderij 'L'impression soleil levant' van Claude Monet – naamgever van de nieuwe beweging – zegt Vincent: *'Behang ziet er in een embryonale staat afgewerkter uit dan dit zeegezicht!'*

In Nederland heeft het impressionisme zich via de Haagse en de Amsterdamse School verspreid, hoewel het impressionisme *pur sang*, zoals dat in Frankrijk gestalte kreeg – de ode aan het licht en de verheerlijking van heldere kleuren – door deze kunstenaars niet op dezelfde wijze verbeeld werd. De Haagse-Scholers waren meer beïnvloed door de School van Barbizon en bovendien waren ze 'zonen van het mistige noorden': hun landschappen kennen meestal niet die felheid van toets, zonlicht en kleur; het palet is meer getemperd, en de penseelstreek vaak breder. Geopperd is dat het vaak door wolken gedempte Hollandse licht hierop van invloed was. Zeker is echter dat de stilistische voorkeur voor de 'grijze tonen' in het landschap een grote rol heeft gespeeld. Wél wilden zij net als de Franse impressionisten het landschap schilderen zoals waargenomen. Ook de Haagse-Scholers trachtten de 'stemming der natuur', de atmosfeer en de inwerking van het licht op de dingen zo objectief mogelijk uit te beelden.
De Amsterdamse impressionisten werden – in tegenstelling tot de landschapgerichte schilders van de Haagse School – vooral aangetrokken door de dynamiek van de grote stad. In de jaren '80 van de 19e eeuw schilderden kunstenaars als George Breitner, Willem Witsen, en Isaac Israels taferelen van het dagelijkse leven op straat, met een veelal warm en donker palet van onder andere bruinen, roden en zwart. Mede vanuit een sociaal engagement schuwden zij de confronterende verbeelding niet: de zelfkant van het stadsleven en het harde bestaan van de arbeider werden net zo goed geschilderd als het uitgaansleven. Hierin was er verwantschap met de Franse impressionisten, die spraakmakend waren doordat ze de rauwe realiteit van alledag schilderden.
De epigonen van het Hollandse impressionisme in de eerste helft van de 20e eeuw durfden meer met kleur en kozen er vooral voor het ongecompliceerde leven weer te geven. Van revolutie en wereldschokkende taferelen zoals bij de eerste impressionisten is bij hen geen sprake meer; de stijl is dan al ingelijfd bij de gevestigde orde.

De afscheidskus

Lourens Alma Tadema
Dronrijp 1836-1912 Wiesbaden (Duitsland)
De afscheidskus, aquarel 10,7 x 13,1 cm, gesigneerd en te dateren 1881.
Annotatie: 'CCXXIV' [224].
Herkomst: geschenk van de kunstenaar aan zijn neef Hendrik Willem Mesdag en diens echtgenote Sientje Mesdag-van Houten voor het album, gemaakt ter gelegenheid van hun zilveren bruiloft, Den Haag, 1881.
Lit.: tent.cat. Den Haag, Academie van Beeldende Kunsten, *Tentoonstelling van de Hollandsche Teeken-Maatschappij*, 1881, cat.nr. 2 (als 'Welkom'); C.J.G. Vosmaer, *Alma Tadema Catalogue Raisonné*, ongepubliceerd manuscript, Leiden, ca. 1885, cat.nr. 262 en 266; R. Dircks, 'The later works of Sir Lawrence Alma-Tadema O.M., R.A., R.W.S.', *The Art Journal*, 1910, pag. 31 (als 'A Kiss'); Vern Swanson, 'Catalogue of numbered works' in: *Sir Lawrence Alma-Tadema. The painter of the Victorian Vision of the Ancient World*, Londen 1977, pag. 138 (als 'A kiss'); Rykle Borger, 'Lijst van Tadema's werken' in: *Drei Klassizisten: Alma Tadema, Ebers, Vosmaer*, Leiden 1978, pag. 12, nr. 224 (als 'A Kiss, 1881'); Saskia de Bodt, Maartje de Haan, *Erkend en miskend: Lourens Alma Tadema (1836-1912) in België en Nederland*, Amsterdam/Den Haag 2003, pag. 57.
Tent.: Den Haag, Academie van Beeldende Kunsten, *Tentoonstelling van de Hollandsche Teeken-Maatschappij*, aug. 1881.
Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van het werk van de schilder, in voorbereiding door dr. Vern Swanson, Springville, Verenigde Staten.

Sir Lawrence Alma Tadema, de beroemde schilder uit de periode van het Britse *fin-de-siècle*, was Fries van geboorte. Lourens Tadema – Alma was zijn tweede voornaam – kreeg zijn opleiding in Antwerpen bij de historieschilder Henri Leys. Zijn grootste triomfen vierde hij na 1870 in Engeland, waar zijn perfect uitgevoerde genre-voorstellingen, gesitueerd in het oude Rome en Griekenland, aansloten bij de smaak van de Victoriaanse upper class. Voor het decor waarin hij zijn scènes plaatste maakte Tadema gebruik van eigentijdse publicaties over de klassieke oudheid en bestudeerde hij archeologische objecten in de collectie van het British Museum in Londen. Zijn aquareltechniek was uiterst verfijnd. Hij tekende eerst nauwkeurig contouren en bracht daarna in vele lagen waterverf aan zodat hij het effect van olieverf bereikte. In Holland, waar zijn uitvoerig bewerkte aquarellen sterk contrasteerden met de transparante landschappen van de schilders van de Haagse School, kon de schilder niet op veel bewondering rekenen. Wél nam hij op verzoek van zijn neef Hendrik Willem Mesdag enkele malen deel aan exposities van de Hollandsche Teekenmaatschappij in Den Haag, onder andere met deze aquarel.

TO MEMO

In september vorig jaar maakte Simonis & Buunk de ontdekking van het vermiste schilderij 'Grazende kalfjes' van Piet Mondriaan wereldkundig. Een werk waarvan bekend was dat het in 1903 op een tentoonstelling in het Stedelijk Museum in Amsterdam had gehangen, maar dat nooit was getraceerd, mede door de 'vermomde' signatuur. Door de tot F vervormde P in deze signatuur stond 'Grazende kalfjes' namelijk jarenlang te boek als een 'Frits Mondriaan', als een werk gemaakt door zijn oom. Het schilderij leverde zelf echter overtuigend bewijs om het aan Piet Mondriaan te kunnen toeschrijven, door het palet, de verf- en lichtbehandeling van diverse elementen in het schilderij en de aantekeningen op de achterkant.
'Grazende kalfjes', ontstaan in de periode 1901-'03, is nog geschilderd in de traditie van de Haagse School. De paar studies en schilderijen van koeien en kalveren die Mondriaan in de jaren erna (1904-'05) maakte, zoals het werk hiernaast, zijn al veel schetsmatiger, vrijer opgezet. Ze zijn waarschijnlijk geschilderd naar aanleiding van een verblijf in Brabant, waar Mondriaan van 18 januari 1904 tot 27 januari 1905 verbleef. In drie werken, waarvan wordt aangenomen dat die pas na Mondriaans terugkeer in Amsterdam zijn ontstaan, staat een wit stierkalf centraal, met op de voorgrond een houten hek en knotwilgen. Het hiernaast afgebeelde *Kalfjes in de wei* is een van de werken uit deze reeks. Volgens Mondriaans goede vriend Albert van den Briel (1881-1971) kwam de kunstenaar tot dit onderwerp naar aanleiding van een wandeling, die zij gedurende Mondriaans verblijf in Brabant maakten. Tijdens deze tocht zagen ze een wit paard in een omhaagde wei. Mondriaan ging in Amsterdam met dit beeld aan de slag, maar wel schilderde hij een (bijna) wit kalf in plaats van een paard. Ook het landschap is anders dan hij in Brabant zag: Robert P. Welsh, een van de auteurs van de catalogue raisonné van Mondriaans oeuvre, en gespecialiseerd in het vroege werk, meent dat het soort hek en de vlakheid van het landschap doen denken aan de polders rond de rivier het Gein, bij Abcoude, onder Amsterdam.

Het licht als leidraad
In de polders langs het Gein heeft Mondriaan in de periode 1900-1912 veel geschilderd. Hij bezocht dit gebied vanuit Amsterdam, waar hij zich in 1892 vanuit Winterswijk had gevestigd om een kunstopleiding te gaan volgen. Op de fiets of per trein ging hij richting Abcoude, om van daar uit een stek te zoeken om te schilderen. De Oostzijdse Molen, die zich op loopafstand van Abcoude bevindt, was in deze periode een van Mondriaans geliefdste thema's. Maar ook de Broekzijdse Molen, de Winkelse Molen, boerderijen en stille rivieroevers heeft hij vele malen geschilderd, vanuit diverse standpunten en bij wisselende lichtval op verschillende uren van de dag. Mondriaans stijl ontwikkelde zich daarbij in deze jaren van naturalistisch-impressionistisch tot pre-luministisch. Het avond- en nachtlandschap is een thema dat vooral in de jaren 1905-'08 veelvuldig voorkomt, als Mondriaan zich steeds intensiever concentreert op de werking van het licht, van zon of maan. Menselijke figuren komen in deze voorstellingen vrijwel niet voor, net zoals in de meeste andere landschappen van Mondriaan overigens. Hij hield niet van 'opwinding in het beeld', zoals Cor Blok schreef in zijn boek *Piet Mondriaan: Een catalogus van zijn werk in Nederlands openbaar bezit* (1974). In de 'nocturnes' verdwijnen details en bepalen krachtige, eenvoudige vormen van donkere silhouetten – vaak van molens – het beeld. De compositie van de avond- en nachtlandschappen wordt nadien geleidelijk aan steeds gedurfder: 'afgesneden' molens en een nog sterkere versobering van de compositie met horizontalen en verticalen. Ook zijn coloriet verandert stap voor stap in een krachtig, uiteindelijk bijna fauvistisch kleurengamma. Mondriaans gehele oeuvre beschouwend maakt duidelijk dat de werken die ontstaan zijn in het eerste decennium van de 20e eeuw belangrijk zijn geweest voor de verdere ontwikkeling van zijn kunstenaarschap, omdat ze mede een opmaat waren voor zijn vernieuwende geometrisch-abstracte werken.

Renate Alice 'Renée' Sintenis

Staand kalfje

Renate Alice 'Renée' Sintenis
Glatz (Silezië) 1888-1965 Berlijn
Staand kalfje, brons 11 cm, dubbel gesigneerd met initialen.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Kalfjes in de wei

Pieter Cornelis 'Piet' Mondriaan
Amersfoort 1872-1944 New York
Kalfjes in de wei, doek op board 31 x 39,1 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1905.
Herkomst: B.M. Kramer, Amersfoort, ca. 1956; veiling Parke-Bernet Galleries, New York, 27 maart 1963, lotnr. 39; veiling Christie's, Amsterdam, 8 dec. 1993, lotnr. 221 (met afb.).
Lit.: Michel Seuphor, *Piet Mondrian: Sa vie, son oeuvre*, Parijs 1956, pag. 407, cat.nr. 36; Cor Blok, *Piet Mondriaan: Een catalogus van zijn werk in Nederlands openbaar bezit*, Amsterdam 1974, pag. 172, toelichting bij cat.nr. 73; Carel Blotkamp, *Mondriaan: Destructie als kunst*, Zwolle 1994, pag. 29, pag. 33, afb. 14 (in kleur); Robert P. Welsh, *Catalogue Raisonné of the Naturalistic Works (until early 1911)*, Blaricum 1998, pag. 284, cat.nr. A338 (met afb.); Charles M. de Mooij, Maureen S. Trappeniers, *Piet Mondriaan: Een jaar in Brabant 1904-1905*, Zwolle 1999, pag. 60 (met afb. nr. 39).

De Broekzijdse Molen aan het Gein

Pieter Cornelis 'Piet' Mondriaan
Amersfoort 1872-1944 New York
De Broekzijdse Molen aan het Gein, doek op paneel 34,6 x 46,3 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1905.
Herkomst: kunsthandel Frans Buffa & Zonen, Amsterdam, inv.nr. 787.
Met echtheidsverklaring van Joop M. Joosten, Leiden, 13 november 2006.

ARMONIE EN CONTRAST
ARMONIE EN CONTRAST
ARMONIE EN CONTRAST

Studie voor 'Zomernacht'

Pieter Cornelis 'Piet' Mondriaan
Amersfoort 1872-1944 New York
Studie voor 'Zomernacht', doek 32,3 x 44,1 cm, gesigneerd en te dateren 1906-1907.

Dit schilderij is een voorstudie voor 'Zomernacht' (ca. 1907), dat zich in de collectie van het Haags Gemeentemuseum bevindt. Beide werken vormen belangrijke ijkpunten in Mondriaans overgang van het naturalisme naar het modernisme.

Herkomst: mevr. K. Legat, Den Haag; Jon N. Streep, Amsterdam/New York, 1963; Allan Frumkin Gallery, New York/Chicago, 1965; Mrs. Michael Newbury; part. bezit Verenigde Staten. Lit.: Maria Grazia Ottolenghi, *L'opera completa di Mondrian*, Milaan 1974, pag. 96, cat.nr. 144 (met afb.); Robert P. Welsh, *Piet Mondrian's Early Career: The "Naturalistic" Periods*, New York 1977, pag. 91 (met afb.nr. 149); tent.cat. *Piet Mondrian 1872-1944*, Toronto, Canada, The Art Gallery of Toronto/Philadelphia, Philadelphia Museum of Art/Den Haag, Haags Gemeentemuseum, 1966, pag. 82, cat.nr. 39 (met afb.); tent.cat. *Piet Mondriaan*, The Art Gallery of Toronto/Philadelphia, Philadelphia Museum of Art/Den Haag, Gemeentemuseum, 1966, pag. 69, cat.nr. 41 (met afb.); tent.cat. Den Haag, Kunsthandel Pieter B. van Voorst van Beest, *Piet Mondriaan 1872-1944*, 1988, cat.nr. 10 (met afb.); Robert P. Welsh e.a., *Mondriaan aan de Amstel 1892-1912*, Amsterdam 1994, pag. 130, nr. 45 (met afb. in kleur); Robert P. Welsh, *Catalogue Raisonné of the Naturalistic Works (until early 1911)*, Toronto/Blaricum 1998, pag. 360, cat.nr. A521 (met afb.). Tent.: Den Haag, Gemeentemuseum, bruikleen mevr. K. Legat, april 1955-1963; *Piet Mondrian 1872-1944*, Toronto, Canada, The Art Gallery of Toronto, febr.-maart 1966/Philadelphia, Verenigde Staten, Philadelphia Museum of Art, april-mei 1966/Den Haag, Haags Gemeentemuseum, juni-aug. 1966; Den Haag, Kunsthandel Pieter B. van Voorst van Beest, *Piet Mondriaan 1872-1944*, 1988; Amsterdam, Gemeentearchief Amsterdam, *Mondriaan aan de Amstel 1892-1912*, febr.-mei 1994.

Max Liebermann

Dorpsstraat met kinderen in Zweeloo, Drenthe

Max Liebermann
Berlijn 1847-1935
Dorpsstraat met kinderen in Zweeloo, Drenthe, aquarel 18,3 x 29,7 cm, gesigneerd en gedateerd '82.
Herkomst: Galerie Abels, Keulen, Duitsland, 1966.
Lit.: *Weltkunst*, 26 okt. 1966; tent.cat. Keulen, Duitsland, Galerie Abels, *Gemälde alter Meister und des 19. Jahrhunderts*, 1966, cat.nr. 8 (met afb.).
Tent.: Keulen, Duitsland, Galerie Abels, *Gemälde alter Meister und des 19. Jahrhunderts*, nov.-dec. 1966.
Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van pastels, aquarellen en gouaches van de schilder, in voorbereiding door Margreet Nouwen.

David Abraham Bueno de Mesquita

Padvinderskamp bij het Escorial, Spanje

David Abraham Bueno de Mesquita
Amsterdam 1889-1962 Florence (Italië)
Padvinderskamp bij het Escorial, Spanje, zwart krijt en aquarel 47,5 x 63 cm, gesigneerd en gedateerd 'Escorial Aug 1915'.

Twee meisjes bij de stadsgracht in Hasselt

Johanna Petronella Catharina Antoinetta 'Jo' Koster
Kampen 1868-1944 Heelsum
Twee meisjes bij de stadsgracht in Hasselt, doek
49,3 x 72,1 cm, gesigneerd.

Jan Voerman sr.

Grazend IJsselvee

Jan Voerman sr.
Kampen 1857-1941 Hattem
Grazend IJsselvee, aquarel 30 x 47,7 cm, gesigneerd.
Herkomst: Kunsthandel G.J. Nieuwenhuizen Segaar, Den Haag.

Jan Voerman sr.

Koeien langs de IJssel bij Hattem

Jan Voerman sr.
Kampen 1857-1941 Hattem
Koeien langs de IJssel bij Hattem, paneel 39,9 x 52,2 cm, (vaag) gesigneerd.

‘La France’ rozen in aardewerken schaal

Jan Voerman sr.
Kampen 1857-1941 Hattem
‘La France’ rozen in aardewerken schaal,
aquarel 30 x 44 cm, gesigneerd met initialen en gedateerd ’89.
Herkomst: coll. Titia van Gelder.
Lit.: Anna Voerman-Verkade, *Werk-catalogus 1883-1930*, Hattem 1889 [ongepubliceerd document, in kopie aanwezig op het R.K.D., Den Haag], (als ‘Platte schotel met lichte rozen’); vgl.: Anna Wagner, *Jan Voerman, IJsselschilder*, Zwolle 1997, afb. pag. 44.

Haagse en Amsterdamse impressionisten

'Den Haag is de meest Europese, en desalniettemin een der oorspronkelijkste en belangwekkendste Hollandse steden (…). Het elegante kosmopolitisme dat dit kleine lapje Hollandse grond tot een der zaligste oorden stempelt waarnaar het verlangen van een kunstenaarsziel in deze wereld uit kan gaan, openbaart zich de reizigers in al zijn gastvrijheid, zodra zij de stad binnenkomen.' (Ramalho Ortigão over Den Haag, 1883)[1]

'*…ik* [doorkruiste] *de oude straten met de grachten, waarlangs de bruine, violette, zwarte huizen staan, waarvan de diepe, rijke kleur zo fraai afsteekt tegen het gedempte, warme wit van de kornissen en vensteromlijstingen. De visbanken, de bloemenmarkten, de uitdragerijen in de jodenbuurt, de voornaamheid van de Keizersgracht en de Herengracht met hun in de schaduw der iepen gelegen patriciershuizen; de bedrijvigheid aan het water, de sierlijke fantasietorens met hun klokkenspel (…) Werkelijk het beloofde land voor schilders.'* (Friedrich Kallmorgen over Amsterdam, 1881)[2]

In Nederland werd het impressionisme tot bloei gebracht door de Haagse School (zie pag. 57). Voor deze groep schilders waren het landschap en het leven van vissers en boeren de voornaamste onderwerpen. Er waren rond de eeuwwisseling echter ook Haagse kunstenaars die in impressionistische trant stadsgezichten schilderden. Floris Arntzenius, J.E.H. Akkeringa, Willem de Zwart en Franz Helfferich zijn daarvan de bekendste. Den Haag was rond 1900 een voorname, mondaine stad, met chique winkelstraten, statige patriciërsbuurten en parken en pleinen alom. En met badplaats Scheveningen nabij, waar geflaneerd werd over boulevard en strand. Arntzenius is dé stadsportrettist van Den Haag. Hij kreeg zijn opleiding aan de Rijksacademie in Amsterdam. Echt succes met zijn werk kreeg hij na zijn verhuizing in 1892 naar de hofstad, toen hij begon met het schilderen van spontane impressies van het woelige Haagse stadsleven, liefst bij mist of regenachtig weer (pag. 110-112, 115). Willem de Zwart liet zich ook inspireren door Den Haag of het nabije strand. Hij wordt ook wel de 'Haagse Breitner' genoemd, doordat hij typisch Haagse onderwerpen schilderde, maar in stijl en kleurgebruik verwant was met de Amsterdamse impressionisten (pag. 113).
Scheveningen was een schildersparadijs, waar de Haagse-Scholers naartoe gingen om de vissers en hun dagelijkse bezigheden vast te leggen. Rond 1900 werd het badleven het onderwerp. Jozef Israels schreef in 1905 over Scheveningen: *'En voor de schilder is er geen betere academie dan deze figuren, die zich in de open lucht vertoonen en bewegen, zwierig geklede dames, pastoors met lange jassen en kuitebeenen, boeren uit de omliggende dorpen, vrijende paren, werkvolk ruiters en ezeldrijvers, het is eene onnoembare beweging die zich hier scherp afteekent tegen het grote fond van strand, water en lucht'*. Zijn zoon Isaac ging als kleine jongen vaak met zijn vader mee naar Scheveningen en vanaf 1895 zou hij hier het badleven veelvuldig schilderen (pag. 109). Ook J.E.H. Akkeringa en Floris Arntzenius deden hier inspiratie op voor hun duin- en strandgezichten: blijmoedige Hollandse tafereeltjes, de vrouwen in hun stoel vredig werkend of pratend, de kinderen spelend in het zand.

In Amsterdam vormde zich in de jaren tachtig van de 19e eeuw eveneens een groep jonge schilders die op een directe, expressieve wijze het dagelijks leven in de hoofdstad weergaf. Tot deze Amsterdamse Impressionisten behoorden George Hendrik Breitner, Isaac Israëls, Willem Witsen, Eduard Karsen en de vroege Jacobus van Looij (pag. 102-103, 106, 116). Deze kunstenaars bewogen zich in de kring van de Tachtigers, een groep schrijvers en dichters die het motto *Kunst is passie* hanteerden. Voor de Amsterdamse Impressionisten was het schilderij mede de uitdrukking van een gevoel van de kunstenaar en moesten penseelvoering en palet afgestemd worden op het onderwerp. In tegenstelling tot hun Haagse collega-schilders, die vooral het gegoede stadsleven verbeeldden, vonden zij hun onderwerpen op straat. Zij deden inspiratie op in volkse cafés en danshuizen en trokken naar verpauperde wijken, havens en bouwputten, de plekken waar het leven van de gewone man zich afspeelde. De Amsterdamse kunstenaars zetten hun indrukken op het doek met een bewogen, soms heftige penseelvoering en een dramatisch, donker kleurenpalet van bruinen, roden en zwart, met witte accenten. Hiermee uitten zij hun sterke persoonlijke en sociale betrokkenheid bij het grauwe leven van deze mensen.

1 Ramalho Ortigão, *A Holanda*, 1883, geciteerd in: H. Verhaar, R. van den Dool, *Den Haag in tekst & beeld*, Vianen 1994, pag. 9.

2 Friedrich Kallmorgen in zijn memoires over een reis naar Amsterdam in 1881, geciteerd in Hans Kraan, *Dromen van Holland: Buitenlandse kunstenaars schilderen Holland, 1800-1914*, Zwolle 2002, pag. 309.

Wilhelmus Hendrikus Petrus Johannes 'Willem' de Zwart

Marietje, dochter van de schilder, in het gras

Wilhelmus Hendrikus Petrus Johannes 'Willem' de Zwart
Den Haag 1862-1931
Marietje, dochter van de schilder, in het gras, doek op paneel 27 x 35,7 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1895.
Herkomst: kunsthandel L.J. Krüger, Den Haag; A.M. van Beusekom, Den Haag, 1932; veiling Sotheby Mak van Waay, Amsterdam, 23 april 1979, lotnr. 485 (met afb.); Kunsthandel Van Voorst van Beest, Den Haag; coll. P.K. Baaij, Schoten, België; coll. jhr. Louis C. de Villeneuve, Den Haag.
Lit.: tent.cat. Den Haag, Pulchri Studio, *Eere-tentoonstelling Willem de Zwart*, 1932, cat. nr. 10 (als 'In de zon'); Richard Bionda, *Willem de Zwart 1862-1931*, Haarlem 1984, pag. 45, afb. 52 (in kleur, als 'Meisje in het gras'), pag. 90, nr. 52; J.S., 'Willem de Zwart (1862-1931); een eenzaam talent opnieuw in de aandacht', *Tableau* 4 (1984), afb. in kleur pag. 36.
Tent.: Den Haag, Pulchri Studio, *Eere-tentoonstelling Willem de Zwart*, april 1932; *Willem de Zwart*, Den Haag, Haags Gemeentemuseum, jan.-maart 1984/Alkmaar, Stedelijk Museum, april-mei 1984/Laren, Singer Museum, mei-juli 1984.

'Johannes Evert' Hendrik Akkeringa

Theetuin

'Johannes Evert' Hendrik Akkeringa
Buitenzorg (Ned.-Indië) 1861-1942 Amersfoort
Theetuin, paneel 17,4 x 24,6 cm, gesigneerd.

Picknick in het Bois de Boulogne, Parijs

‘Isaac’ Lazerus Israels
Amsterdam 1865-1934 Den Haag
Picknick in het Bois de Boulogne, Parijs, doek
43,5 x 60 cm, gesigneerd.
Lit.: S. de Bodt e.a., *Isaac Israels, Hollands Impressionist*, Rotterdam 1999, pag. 123, afb. 169 (in kleur).
Tent.: Rotterdam, Kunsthal, *Isaac Israels, Hollands Impressionist*, sept. 1999-jan. 2000.

Johan Coenraad Hermann 'Herman' Heijenbrock

Casa paterna, Huize Fluos in Blaricum

Johan Coenraad Hermann 'Herman' Heijenbrock
Amsterdam 1871-1948 Blaricum
Casa paterna, Huize Fluos in Blaricum, doek
64,5 x 94,7 cm, gesigneerd.
Annotatie verso: 'Casa paterna' en 'H. Heijenbrock Blaricum'.

Jacobus van Looy

Twee appels aan tak voor de tuinmuur

Jacobus van Looy
Haarlem 1855-1930
Twee appels aan tak voor de tuinmuur, paneel
37,1 x 29,2 cm, gesigneerd met initialen.
Herkomst: coll. Van Gelder-Endtz, Amsterdam, schoonouders van de kunstenaar; geschenk aan hun dochter Henriëtte Johanna Catharina Verkade-van Gelder, echtgenote van Ericus G. Verkade jr., directeur van Verkade's Fabrieken en initiatiefnemer van de Verkade-albums, daarna door vererving in bezit gekomen van de vorige eigenaar (part. bezit Diepenveen).
Lit.: Joyce van der Smit-Meijer, Chris Will (red.), *Jacobus van Looy (1855-1930): Niets is zoo mooi als zien ...*, Zwolle/Haarlem 1998, pag. 164, cat.nr. 155 (met afb.).
Tent.: Haarlem, Museum Huis van Looy (opgeheven in 1967), bruikleen 1934-1948/1949.

Clematis

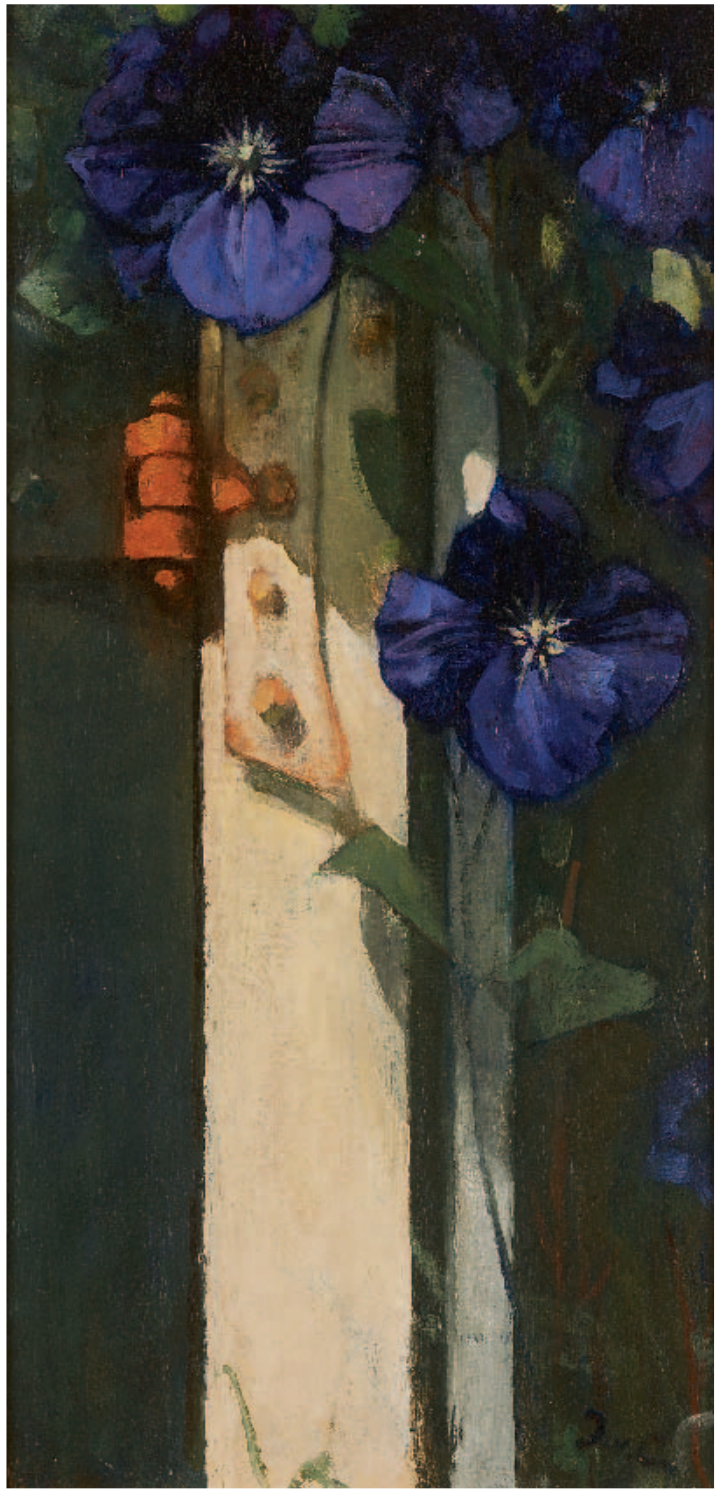

Jacobus van Looy
Haarlem 1855-1930
Clematis, paneel 50,2 x 24,8 cm, gesigneerd met initialen.
Herkomst: coll. Van Gelder-Endtz, Amsterdam, schoonouders van de kunstenaar; geschenk aan hun dochter Henriëtte Johanna Catharina Verkade-van Gelder, echtgenote van Ericus G. Verkade jr., directeur van Verkade's Fabrieken en initiatiefnemer van de Verkade-albums, daarna door vererving in bezit gekomen van de vorige eigenaar (part. bezit Diepenveen).
Lit.: Joyce van der Smit-Meijer, Chris Will, (red.), *Jacobus van Looy (1855-1930): Niets is zoo mooi als zien ...*, Zwolle/Haarlem 1998, pag. 163, cat.nr. 147 (met afb.).
Tent.: Haarlem, Museum Huis van Looy (opgeheven in 1967), bruikleen 1934-1948/1949.

Thérèse Schwartze

Lezende jonge vrouw in Brabantse dracht

Thérèse Schwartze
Amsterdam 1851-1918
Lezende jonge vrouw in Brabantse dracht, doek
72,4 x 51,9 cm, gesigneerd.
Herkomst: T. Kupferschmidt, Den Haag.

Jacoba Johanna 'Coba' Ritsema

Portret van een jong meisje met strik

Jacoba Johanna 'Coba' Ritsema
Haarlem 1876-1961 Amsterdam
Portret van een jong meisje met strik, doek
40 x 36,3 cm, gesigneerd.

Een elegante vrouw, zittend; verso: Badende jongens in de branding

George Hendrik Breitner
Rotterdam 1857-1923 Amsterdam
Een elegante vrouw, zittend; verso: *Badende jongens in de branding*, aquarel 53,6 x 34,9 cm, gesigneerd recto en verso.
Herkomst: coll. A.C. van Ommen van Guylik, Laren; veiling S.J. Mak van Waay, Amsterdam, 29 maart 1966, lotnr. 43 (met afb.); part. coll. Nederland.

Badende jongens in de branding (achterzijde)

Een kunstbeschouwing

Nicolaas van der Waay
Amsterdam 1855-1936
Een kunstbeschouwing, aquarel 45 x 61,5 cm,
gesigneerd.

Elegante wandelaarsters op het strand van Scheveningen

Hobbe Smith
Witmarsum 1862-1942 Amsterdam
Elegante wandelaarsters op het strand van Scheveningen, aquarel 45,9 x 30,4 cm, gesigneerd en gedateerd '94.

‘Isaac’ Lazerus Israels

Een zonnige dag op de boulevard van Scheveningen

‘Isaac’ Lazerus Israels
Amsterdam 1865-1934 Den Haag
Een zonnige dag op de boulevard van Scheveningen, aquarel en gouache 33,7 x 50,6 cm, te dateren 1915-1919.
Lit.: Antoon Erftemeijer, *Israels aan zee: Hollandse en Italiaanse strandtaferelen van Isaac Israels (1865-1934)*, Haarlem 2007, pag. 18, afb. 14 (in kleur).
Tent.: Haarlem, De Hallen, *Israels aan zee: Hollandse en Italiaanse strandtaferelen van Isaac Israels (1865-1934)*, juni-aug. 2007.

‘Isaac’ Lazerus Israels

Het modemagazijn

‘Isaac’ Lazerus Israels
Amsterdam 1865-1934 Den Haag
Het modemagazijn, aquarel 35,8 x 53,3 cm, gesigneerd.
Herkomst: Kunsthandel Gebr. Douwes, Amsterdam, 1974; Kunsthandel G.J. Scherpel, Bussum, 1976; part. bezit Maastricht.
Lit.: tent.cat. Amsterdam, Kunsthandel Gebr. Douwes, *Laren, Bergen en Amsterdam*, 1974, cat.nr. 17 (met afb.); tent.cat. Bussum, Kunsthandel G.J. Scherpel, *Hollandse en Franse Meesters der 19e en 20e eeuw*, 1976, z.p. (afb. in kleur).
Tent.: Amsterdam, Kunsthandel Gebr. Douwes, *Laren, Bergen en Amsterdam*, mei-juni 1974; Bussum, Kunsthandel G.J. Scherpel (in Pulchri Studio, Den Haag), *Hollandse en Franse Meesters der 19e en 20e eeuw*, nov. 1976.

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius

Brug bij de oude dierentuin in Den Haag

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius
Soerabaja (Ned.-Indië) 1864-1925 Den Haag
Brug bij de oude dierentuin in Den Haag, aquarel en gouache 38 x 50 cm, gesigneerd.
Lit.: Nelly de Zwaan, *Nederland uit de kunst: 365 dagen kijken en lezen*, Warnsveld 2005, 14 okt. (met afb. in kleur).

Gerard Johan Staller

Figuren bij een Amsterdamse visstal

Gerard Johan Staller
Amsterdam 1880-1956
Figuren bij een Amsterdamse visstal, aquarel en gouache 17,5 x 23,5 cm, gesigneerd.

Markt, Den Haag

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius
Soerabaja (Ned.-Indië) 1864-1925 Den Haag
Markt, Den Haag, aquarel 36,2 x 46,9 cm,
gesigneerd en te dateren ca. 1905.

Gezicht op het Noordeinde, Den Haag, met het standbeeld van koning Willem I

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius
Soerabaja (Ned.-Indië) 1864-1925 Den Haag
Gezicht op het Noordeinde, Den Haag, met het standbeeld van koning Willem I, doek 59,8 x 44,6 cm.

Herkomst: mevrouw C.A. Arntzenius, dochter van de schilder, tot 1982, daarna door vererving in bezit van vorige eigenaar.
Lit.: vgl.: Dolf Welling, *Floris Arntzenius*, Den Haag 1992, afb. in kleur pag. 54 (voorstudie in aquarel).
Met echtheidsverklaring van C.F. Stork (1928) en F. Stork (1930), kleinzonen van de schilder, april 1998 en van K.W.A. van der Weyde, kleinzoon van de schilder, Vinkel, 16 maart 1995.

Wilhelmus Hendrikus Petrus Johannes 'Willem' de Zwart

Rijtuigen voor Station Staatsspoor, Den Haag

Wilhelmus Hendrikus Petrus Johannes 'Willem' de Zwart
Den Haag 1862-1931
Rijtuigen voor Station Staatsspoor, Den Haag, doek 46,4 x 79,9 cm, gesigneerd.
Herkomst: veiling Sotheby Mak van Waay, Amsterdam, 17 nov. 1981, lotnr. 354 (met afb.); Van Voorst van Beest Kunsthandel, Den Haag, inv.nr. 935.
Lit.: J. van der Meer Mohr, 'Station Staatsspoor', *Tableau* 2 (1998), pag. 75-76 (met afb. in kleur).
Tent.: Den Haag, Van Voorst van Beest Kunsthandel, juni-juli [jaar en titel onbekend].

Pieter de Josselin de Jong

Koetsjes bij Station Staatsspoor, Den Haag

Pieter de Josselin de Jong
Sint-Oedenrode 1861-1906 Amsterdam
Koetsjes bij Station Staatsspoor, Den Haag, aquarel 41 x 58 cm, gesigneerd en gedateerd Maart 1888.

Franciscus Arnoldus 'Frans' Langeveld

Paard en wagen op een brug in winters Amsterdam

Franciscus Arnoldus 'Frans' Langeveld
Amsterdam 1877-1939 Laren (N.H.)
Paard en wagen op een brug in winters Amsterdam, doek 37,8 x 47,5 cm, gesigneerd.
Lit.: tent.cat. Bussum, kunsthandel G.J. Scherpel, *Gooise en Haagse schilders,* 1974, pag. 14, cat.nr. 26 (met afb.).
Tent.: Bussum, kunsthandel G.J. Scherpel (in Arti et Amicitiae, Amsterdam), *Gooise en Haagse schilders*, april-mei 1974.

Gerard Johan Staller

Markt in de Amsterdamse Joodse buurt

Gerard Johan Staller
Amsterdam 1880-1956
Markt in de Amsterdamse Joodse buurt, doek op paneel 23,6 x 18,4 cm, gesigneerd en gedateerd 1912.

Figuren in de Spuistraat, Den Haag

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius
Soerabaja (Ned.-Indië) 1864-1925 Den Haag
Figuren in de Spuistraat, Den Haag, zwart krijt en aquarel 18,7 x 13,2 cm, gesigneerd.

De Montelbaanstoren aan de Oude Schans bij zomer

‘Willem’ Arnold Witsen
Amsterdam 1860-1923
De Montelbaanstoren aan de Oude Schans bij zomer, doek 80 x 101 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1913.
Herkomst: veiling S.J. Mak van Waay, Amsterdam, 13 feb. 1934, lotnr. 147 (met afb.); veiling Paul Brandt, Amsterdam, 25 okt. 1966, lotnr. 288 (met afb.); veiling Sotheby Mak van Waay, Amsterdam, 15 nov. 1976, lotnr. 172 (met afb.); Kunsthandel Wending, Amsterdam, 1979; coll. Meentwijck, Bussum, 2004.
Lit.: tent.cat. Amsterdam, Kunsthandel Wending, *Najaarstentoonstelling*, 1979, afb. pag. 33; tent.cat. Eindhoven, Museum Kempenland, *Verborgen kostelijkheden in de regio. Een keuze uit particulier bezit*, 1986, pag. 48, afb. 105; Jenny Reynaerts e.a., *Willem Witsen 1860-1923: schilderijen, tekeningen, prenten, foto’s*, Bussum 2003, afb. in kleur pag. 104.
Tent.: Amsterdam, Kunsthandel Wending, *Najaarstentoonstelling*, sept.-nov. 1979; Eindhoven, Museum Kempenland, *Verborgen kostelijkheden in de regio. Een keuze uit particulier bezit*, april-mei 1986; Dordrecht, Dordrechts Museum, *Willem Witsen 1860-1923 - Stemmingen*, aug.-nov. 2003; Hattem, Voerman Museum, *Jaargenoten Jan Voerman senior Rijksacademie Amsterdam 1876*, sept. 2005-jan. 2006; *Jongkind tot Van der Leck, de passie van een collectioneur: Collectie Kamerbeek*, Amersfoort, Museum Flehite, jan.-april 2007/Amersfoort, Armando Museum, juli-sept. 2007.

Johan Hendrik van Mastenbroek

Als de loggers binnenkomen, Scheveningen

Johan Hendrik van Mastenbroek
Rotterdam 1875-1945
Als de loggers binnenkomen, Scheveningen, doek 70 x 130 cm, gesigneerd en gedateerd 1937.

Annotatie op etiket op spieraam: '"Als de loggers binnen komen" J.H. van Mastenbroek'.
Herkomst: veiling Vendu Notarishuis, Rotterdam, 16-20 maart 1967, lotnr. 110 (met afb.).

Wilhelm Bartsch

Visverkoop op het strand, Katwijk

Wilhelm Bartsch
Kiel (Duitsland) 1871-1953 Worpswede (Duitsland)
Visverkoop op het strand, Katwijk, doek 62,5 x 96 cm, gesigneerd.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Het Stationsplein met Damrak in Amsterdam

Anthonie Bernardus 'Toon' Pluijmers
Middelburg 1910-1967 Amsterdam
Het Stationsplein met Damrak in Amsterdam,
doek 80,5 x 100 cm, gesigneerd en gedateerd '41.
Lit.: tent.cat. Amsterdam, Stedelijk Museum,
Tentoonstelling van de vereeniging van Nederlandsche beeldende kunstenaren "De Brug",
1944, cat.nr. 188.
Tent.: Amsterdam, Stedelijk Museum,
Tentoonstelling van de vereeniging van Nederlandsche beeldende kunstenaren "De Brug" jan.-febr. 1944.

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius

Phloxen in een vaas

Pieter Florentius Nicolaas Jacobus 'Floris' Arntzenius
Soerabaja (Ned.-Indië) 1864-1925 Den Haag
Phloxen in een vaas, aquarel 45,6 x 40,2 cm, gesigneerd recto en verso en te dateren ca. 1920.
Herkomst: Lide Arntzenius-Doorman, Den Haag, echtgenote van de schilder; mevrouw C.A. Arntzenius, Den Haag.
Lit.: tent.cat. Amsterdam, Stedelijk Museum, *Aquarellen*, 1934, cat.nr. 1; tent.cat. *Floris Arntzenius. Het Haagse leven van gisteren*, Den Haag, Haags Gemeentemuseum/Laren, Singer Memorial Foundation, 1969, cat.nr. 111.
Tent.: Amsterdam, Stedelijk Museum, *Aquarellen*, 1934; *Floris Arntzenius. Het Haagse leven van gisteren*, Den Haag, Haags Gemeentemuseum, juli-sept. 1969/Laren, Singer Memorial Foundation, okt.-nov. 1969.

Christina Abigael van der Willigen

Bloemstilleven in blauwe pot

Christina Abigael van der Willigen
Haarlem 1850-1931 Laren (N.H.)
Bloemstilleven in blauwe pot, aquarel
42 x 37,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1902.

Glazen vaas met rozen

Menso Kamerlingh Onnes
Brussel 1860-1925 Oegstgeest
Glazen vaas met rozen, potlood en aquarel
25,3 x 21,1 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1920.
Herkomst: Kunsthandel Gebroeders Koch, Den Haag/Rotterdam; coll. mevrouw Eikman, Leiden.

IJsvermaak op een stadsgracht

Gerrit Willem Dijsselhof
Zwollerkerspel 1866-1924 Overveen
IJsvermaak op een stadsgracht, paneel 9,7 x 16 cm, gesigneerd met monogram.
Herkomst: kunsthandel E.J. van Wisselingh & Co., Amsterdam, inv.nr. 1205x; coll. J.M.P. Glerum, Amsterdam; veiling S.J. Mak van Waay, Amsterdam, *collectie J.M.P. Glerum*, mei 1933, lotnr. 48; coll. B. de Geus van den Heuvel, Nieuwersluis; veiling S.J. Mak van Waay, Amsterdam, *Verzameling B. de Geus van den Heuvel*, 26 april 1976, lotnr. 261 (met afb.); coll. J.P. Glerum.

Lit.: tent.cat. Laren, Singer Museum, *Keuze uit de collectie B. de Geus van den Heuvel,* 1966, cat.nr. 76.
Tent.: Amsterdam, Museum De Waag, 1953-1954; Amsterdam, Stedelijk Museum, *Van Romantiek tot Amsterdamse School: schilderijen uit de collectie B. de Geus van den Heuvel*, juli-sept. 1958, nr. c 113; Laren, Singer Museum, *Keuze uit de collectie van B. de Geus van den Heuvel*, april-mei 1966.

Jonge vrouw in het grijs

‘Isaac’ Lazerus Israels
Amsterdam 1865-1934 Den Haag
Jonge vrouw in het grijs, doek 55,8 x 45,5 cm,
gesigneerd.

‘Willem’ Adriaan Paerels

Vrouw voor de spiegel

‘Willem’ Adriaan Paerels
Delft 1878-1962 Eigenbrakel (België)
Vrouw voor de spiegel, doek 50 x 40 cm, gesigneerd en te dateren 1922.

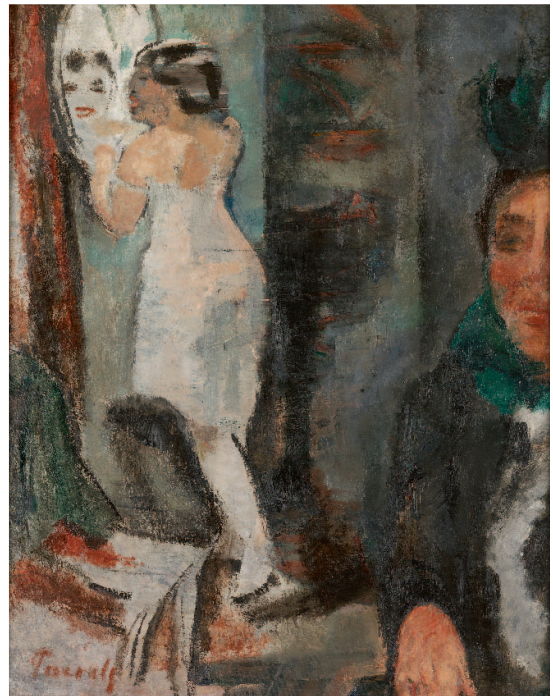

August von Brandis

Zomerdag - Zonneschijn

August von Brandis
Haselhorst (Duitsland) 1862-1947 Aken (Duitsland)
Zomerdag - Zonneschijn, doek 145 x 105,2 cm, gesigneerd.
Annotatie op etiket op spieraam: ‘A. v. Brandis, Sonntag - Sonnenschein’.
Herkomst: Stichting Nederlandsch Kunstbezit, inv.nr. 3345.

Paardenrennen Galopatoio, Borghese Park, Rome

Hendrik Jan Wolter
Amsterdam 1873-1952 Amersfoort
Paardenrennen Galopatoio, Borghese Park, Rome, doek 33,7 x 44,6 cm, gesigneerd en te dateren 1938-1940.
Annotatie: 'Galopatoio, ROMA'.
Herkomst: Kunsthandel Leffelaar, Haarlem, inv.nr. 691.

Een rit in Hyde Park, Londen

'Isaac' Lazerus Israels
Amsterdam 1865-1934 Den Haag
Een rit in Hyde Park, Londen, doek 70 x 88,9 cm, gesigneerd.
Herkomst: Virginia en Nate Milnor, Palm Springs (CA), Verenigde Staten; Judith en Barney O'Donell, Cedar Rapids (IA), Verenigde Staten, 1967; part. bezit Verenigde Staten.

Nachtcafé

Pieter ‘Piet’ van der Hem
Wirdum 1885-1961 Den Haag
Nachtcafé, doek 130,3 x 190 cm, gesigneerd en gedateerd 1910.
Herkomst: part. bezit Israël.

Fernand Toussaint

In het theater

Fernand Toussaint
Brussel 1873-1956 Elsene bij Brussel
In het theater, schildersboard 30,5 x 40,1 cm, gesigneerd.

Arie Martinus 'Thies' Luijt

Koetsen voor de Opéra in Parijs bij avond

Arie Martinus 'Thies' Luijt
Sliedrecht 1879-1951 Wassenaar
Koetsen voor de Opéra in Parijs bij avond, paneel 22,7 x 40,1 cm, gesigneerd.

Biljartspelers in discussie

Pieter 'Piet' van der Hem
Wirdum 1885-1961 Den Haag
Biljartspelers in discussie, doek 79,8 x 76,7 cm, gesigneerd met initialen en te dateren ca. 1919.
Herkomst: rechtstreeks gekocht van de kunstenaar door de ouders van de vorige eigenaar.

Lit.: vgl.: G. van Heerbeek, *Piet van der Hem 1885-1961*, Leeuwarden 1987, pag. 82, afb. 93 (getiteld "Ze liggen vast', biljarters in de Brakke Grond').

Albert Guillaume

Aan de blackjacktafel

Albert Guillaume
Parijs 1873-1942 Faux (Frankrijk)
Aan de blackjacktafel, schildersboard
26,8 x 35 cm, gesigneerd.
Herkomst: coll. Valentina Schlee, New York; veiling Christie's, New York, nalatenschap Valentina Schlee, 30 jan. 1990, lotnr. 49; part. coll. Verenigde Staten.

Jean Louis Marcel Cosson

In het restaurant

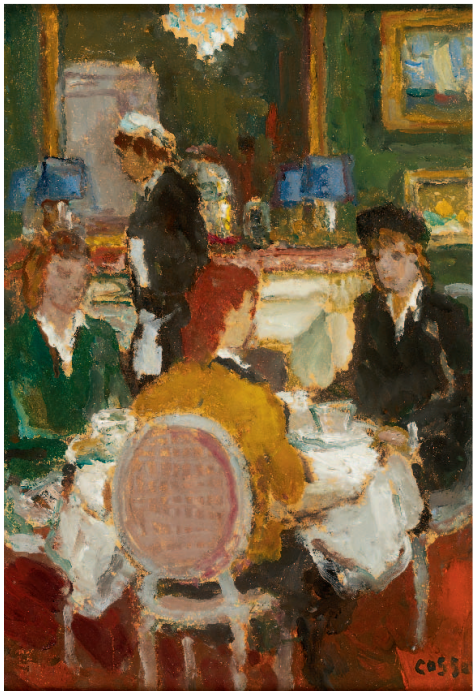

Jean Louis Marcel Cosson
Bordeaux (Frankrijk) 1878-1956 Parijs
In het restaurant, schildersboard 34,8 x 24,1 cm, gesigneerd.
Herkomst: part. bezit Frankrijk.

Johannes Carolus Bernardus 'Jan' Sluijters

In de entr'acte

Johannes Carolus Bernardus 'Jan' Sluijters
Den Bosch 1881-1957 Amsterdam
In de entr'acte, potlood en aquarel 20,2 x 26,5 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1910-1911.
Herkomst: coll. W. Beffie, Amsterdam, ca. 1910.

Kees Verwey

Nachtlokaal met muzikanten

Kees Verwey
Amsterdam 1900-1995 Haarlem
Nachtlokaal met muzikanten, aquarel 29,7 x 34 cm, gesigneerd en gedateerd '38.
Herkomst: L. Ali Cohen (1895-1970), Haarlem.
Lit.: tent.cat. Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, *Verwey*, 1960, cat.nr. 42.
Tent.: Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, *Verwey*, april-juni 1960.

De vossenjacht

Otto Carl Wilhelm Dill
Neustadt an der Weinstrasse (Duitsland)
1884-1957 Bad Dürkheim (Duitsland)
De vossenjacht, doek 78,4 x 102,5 cm, gesigneerd.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Jan Willem 'Willy' Sluiter

De paardenrace

Jan Willem 'Willy' Sluiter
Amersfoort 1873-1949 Den Haag
De paardenrace, aquarel en gouache 48,4 x 64,7 cm, gesigneerd.

Bernardus Cornelis 'Cor' Noltee

Concours hippique in de Windhondpolder, Dordrecht

Bernardus Cornelis 'Cor' Noltee
Den Haag 1903-1967 Dordrecht
Concours hippique in de Windhondpolder, Dordrecht, board 12,8 x 23 cm, gesigneerd.
Herkomst: coll. Adrie Mouthaan.
Lit.: Bert Jintes, *Cor Noltee: breed gezien (1903-1967),* Venlo 1999, pag. 53, afb. 61 (in kleur).

Neo-impressionisme en pointillisme

In 1886 hing in Parijs op een tentoonstelling van Franse impressionistische schilders een groot, zonnig doek van Georges Seurat, getiteld 'Een zondagmiddag op het eiland La Grande Jatte'. Het werk was zorgvuldig opgebouwd uit kleine verfstippen en veroorzaakte een storm van reacties. De kunstcriticus Félix Fénéon noemde Seurats stippeltechniek 'neo-impressionisme', een term die daarna blijvend gehanteerd zou worden voor het werk van Seurat, Paul Signac en hun navolgers. In feite bouwden de neo-impressionisten voort op het impressionisme van Claude Monet en zijn kring, schilders die en plein air de wisselende effecten van het zonlicht vastlegden in heldere kleuren en snelle, spontaan neergezette penseelstreken. Maar hun werk was ook een reactie op het vluchtige karakter van het impressionisme: Seurat en de zijnen gebruikten hun kleine en ordelijk geplaatste kleurstippen om het blijvende, wezenlijke van de natuur te verbeelden. Zij maakten daarbij gebruik van 19e-eeuwse wetenschappelijke theorieën over de waarneming en werking van licht en kleur van Michel-Eugène Chevreuil.[1] Diens 'chromatische cirkel' toonde dat optische kleurmenging plaatsvindt bij waarneming op afstand en dat de drie primaire kleuren van het zonnespectrum, rood, geel en blauw een complementaire kleur hebben (groen, paars en oranje), die hen versterkt. Door het stippelen en de nabijheid van deze tegenhanger krijgen de kleuren op het doek een tinteling die de indruk geeft van een warm, vibrerend (zon)licht. Van de strenge kleurenregels en gebondenheid aan fijn pointillé werd overigens al snel afgeweken door schilders die Seurats stippeltechniek vrij interpreteerden om de intensiteit van (zon)licht in kleur op het doek te krijgen (pag. 147).

In Nederland verspreidde het neo-impressionisme zich vooral via Jan Toorop (pag. 138-140). Deze kwam ermee in aanraking via de Belgische kunstenaarsgroep Les Vingt, waar hij vanaf 1884, gedurende zijn verblijf in Brussel (1883-1890), deel van uitmaakte. Hij was één van de twintig vaste leden van deze avant-gardegroep en de enige Nederlander tussen beroemdheden als Ensor, Anna Boch (pag. 146) en Seurats Belgische volgelingen Théo van Rysselberghe en Henri van de Velde. In 1887 organiseerde Les Vingt in België één van de eerste tentoonstellingen van neo-impressionisten buiten Frankrijk. Daar hingen ook gepointilleerde doeken van Toorop, die overigens in 1888 alweer zou overgaan tot een eigenzinnige behandeling van Seurats pointillisme. Dankzij Toorop werd in 1889 het neo-impressionisme voor het eerst in Amsterdam getoond. Het Hollandse publiek, gewend aan de groene Hollandse landschappen en de stevige toets van de Haagse School, kon niet warm lopen voor de 'stippelmanie der vibristen', zoals de neo-impressionisten spottend genoemd werden. Desondanks organiseerde Toorop in 1892 bij de Haagsche Kunstkring een tweede tentoonstelling van Les Vingt. Deze keer raakte een groep schilders in Leiden en Den Haag geïnspireerd, onder wie Johan Thorn Prikker, Jan Aarts, Jan Vijlbrief en H.P. Bremmer, die in de periode 1893-1895 een aantal pointillistische stillevens schilderde en invloed had op schilders als Herman van Daalhoff, Jaap Nieweg (pag. 146, 149) en Jo Koster. In Leiden werd in 1894 de eerste museale tentoonstelling van werk van Toorop gehouden.

Naast Den Haag en omgeving werd door toedoen van Toorop ook het Zeeuwse Domburg een centrum van neo-impressionisme. Tussen 1903 en 1922 verzamelde hij daar 's zomers kunstenaars om zich heen, van wie een aantal ging pointilleren, onder wie Piet Mondriaan, Otto van Rees, Mies Elout-Drabbe en Ferdinand Hart Nibbrig. De intensiteit van het licht op het door water omringde Walcheren zou er mede toe bijdragen dat Toorop in zijn Zeeuwse motieven van een fijn pointillé overstapte op forse, mozaïekachtige toetsen in heldere pasteltinten (pag. 140). In 1909 en 1910 nam Mondriaan deze grote verftoetsen over. Daarna, in Amsterdam, zou dit werk samen met dat van Jan Sluijters en Leo Gestel leiden tot het zogenoemde – deels uit het pointillisme voortkomende – Amsterdamse luminisme, dat rond 1911 hoogtij vierde. Hart Nibbrig hield het bij fijne stippels, die hij hier en daar vrij combineerde met kleurvegen (pag. 141). Samen met Co Breman (pag. 147) en, slechts korte tijd, met Hendrik Jan Wolter, vormde hij de Larense pointillisten, die blonde, zondoorstoofde Gooise landschappen schilderden.

1 M.-E. Chevreuil, *De la loi du contraste simultané des couleurs et de l'assortiment des objets colorés*, Parijs 1839, geordend en bewerkt door Charles Blanc in *Grammaire des arts décoratifs* (1881).

Johannes Theodorus 'Jan' Toorop

Bonensnijder

Johannes Theodorus 'Jan' Toorop
Poerworedjo (Ned.-Indië) 1858-1928 Den Haag
Bonensnijder, potlood en pastel 48 x 62 cm, gesigneerd en gedateerd 1905.
Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van het werk van de schilder, in voorbereiding door G.W.C. van Wezel.

'Mari' Silvester Andriessen

De zaaier

'Mari' Silvester Andriessen
Haarlem 1897-1979
De zaaier, brons 22,4 cm, gesigneerd en te dateren 1912.
Lit.: Marius van Beek, *Mari Andriessen*, Amsterdam 1964, z.p., afb. 2a (van een exemplaar in gips); tent.cat. Haarlem, De Vleeshal, *Mari Andriessen 70 jaar: Ere-tentoonstelling*, 1967, z.p., cat.nr. 1 (met afb., mogelijk van een ander exemplaar); tent.cat. Haarlem, Frans Halsmuseum, *Mari Andriessen 80*, 1977, afb. pag. 24 en nr. 4 op bijgevoegde tent.lijst; L. Tilanus, *Mari Andriessen De Beeldhouwer*, Weesp 1984, afb. pag. 14, pag. 157, cat.nr. 270.
Tent.: Haarlem, De Vleeshal, *Mari Andriessen 70 jaar: Ere-tentoonstelling*, dec. 1967-jan. 1968; Haarlem, Frans Halsmuseum, *Mari Andriessen 80*, 1977.

Aardappels rapen

Johannes Theodorus 'Jan' Toorop
Poerworedjo (Ned.-Indië) 1858-1928 Den Haag
Aardappels rapen, potlood en pastel 47,9 x 62,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1907.
Herkomst: coll. Samuel Josefowitz, Lausanne, Zwitserland.
Lit.: Ellen Wardwell Lee, *Neo-impressionisten. Seurat tot Struycken*, Zwolle 1988, pag. 192, cat.nr. 107 (met afb. in kleur).
Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van het werk van de schilder, in voorbereiding door G.W.C. van Wezel.

Johannes Theodorus 'Jan' Toorop

Dammende Zeeuwse meisjes

Johannes Theodorus 'Jan' Toorop
Poerworedjo (Ned.-Indië) 1858-1928 Den Haag
Dammende Zeeuwse meisjes, board 47,9 x 62,7 cm, dubbel gesigneerd en te dateren ca. 1906.
Herkomst: Kunstzalen d'Audretsch, Den Haag, vóór 1918; mevrouw A.L.A. Havinga, Den Haag, vriendin van de dochter van de kunstenaar, Charley Toorop, daarna door vererving in bezit gekomen van de vorige eigenaar.
Lit.: tent.cat. Zürich, Zwitserland, Künstlerhaus, *Ausstellung Zürcher Kunstgesellschaft*, V. Serie, 1906, cat.nr. 59.
Tent.: Zürich, Zwitserland, Künstlerhaus, *Ausstellung Zürcher Kunstgesellschaft*, V. Serie, juni-juli 1906; Amersfoort, Armando Museum, *Jongkind tot Van der Leck, de passie van een collectioneur: Collectie Kamerbeek*, juli-sept. 2007.
Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van het werk van de schilder, in voorbereiding door G.W.C. van Wezel.

Johannes Theodorus 'Jan' Toorop

Kinderen op het strand van Domburg

Johannes Theodorus 'Jan' Toorop
Poerworedjo (Ned.-Indië) 1858-1928 Den Haag
Kinderen op het strand van Domburg, potlood en gekleurd krijt 11,5 x 15,6 cm, gesigneerd.
Tent.: Amersfoort, Armando Museum, *Jongkind tot Van der Leck, de passie van een collectioneur: Collectie Kamerbeek*, juli-sept. 2007.
Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van het werk van de schilder, in voorbereiding door G.W.C. van Wezel.

Oogst bij de duinen van Zoutelande

Ferdinand Hart Nibbrig
Amsterdam 1866-1915 Laren (N.H.)
Oogst bij de duinen van Zoutelande, aquarel
45,5 x 55 cm, gesigneerd en gedateerd
'Zoutelande 1910'.

Paulus Philippus 'Paul' Rink

Zomertuin, Hattem

Paulus Philippus 'Paul' Rink
Veghel 1861-1903 Edam
Zomertuin, Hattem, doek 70,2 x 50,4 cm, gesigneerd.
Tent.: mogelijk: Den Haag, Pulchri-Studio, *Tentoonstelling van werken van Paul Rink*, 1904, cat.nr. 30.

Fernand Verhaegen

Het feest van Sainte Rolende, Gerpinnes

Fernand Verhaegen
Marchienne-au-Pont (België) 1883-1975 Montigny-le-Tilleul (België)
Het feest van Sainte Rolende, Gerpinnes, doek 54,5 x 44,7 cm, gesigneerd.
Herkomst: part. coll. België.
Lit.: vgl.: Robert Magremanne, *Fernand Verhaegen (1883-1975): Le grand maître du folklore wallon*, Charleroi 2003, pag. 48, afb. 13 (als 'Marche Sainte Rolende (Dans les prés de Villers)').

Louis Valtat

Ommuurde tuin van een Zuid-Frans kasteel, met fruitboom

Louis Valtat
Dieppe (Frankrijk) 1869-1952 Parijs
Ommuurde tuin van een Zuid-Frans kasteel, met fruitboom, doek 81 x 65 cm, gesigneerd met initialen en te dateren 1896.
Lit.: Jean Valtat, *Louis Valtat. Catalogue de l'oeuvre peint 1869-1952*, Tome I, Neuchâtel 1977, pag. 15, cat.nr. 127 (met afb., als 'L'arbre dans le jardin').

Friedrich Anton 'Fritz' Gärtner

Morgen; koeien onder populieren aan de Nederrijn

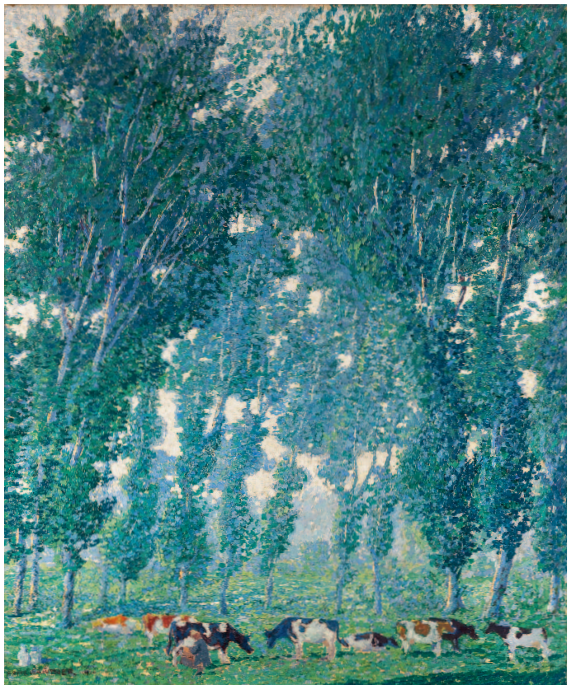

Friedrich Anton 'Fritz' Gärtner
Aussig an der Elbe (Ustí nad Labem, Tsjechië) 1882-1958 München (Duitsland)
Morgen; koeien onder populieren aan de Nederrijn, doek 90,3 x 75,7 cm, gesigneerd en gedateerd 1916, en op spieraam voorzien van atelierstempel van de schilder.
Annotatie op spieraam: 'No. 385' en "Morgen".
Herkomst: part. bezit Duitsland.
Tent.: Münchner Secession [datum en jaar onbekend].

Ferdinand Johannes Jacobus 'Frits' Maris

Uitkijk over de stad

Ferdinand Johannes Jacobus 'Frits' Maris
Den Haag 1873-1935 Voorburg
Uitkijk over de stad, doek 44,7 x 39,5 cm, gesigneerd.
Herkomst: part. coll. België.

Hendrik Jan Wolter

Panorama van Tholen, Zeeland

Hendrik Jan Wolter
Amsterdam 1873-1952 Amersfoort
Panorama van Tholen, Zeeland, paneel 36 x 44 cm, gesigneerd en gedateerd 22 juni 1932.
Annotatie: 'Tholen' en 'voor Hetty'.
Herkomst: Hetty Siedenburg, geschenk van de schilder voor haar 10e verjaardag. Hetty was de dochter van J.J.H. (Joop) Siedenburg, die in 1921 kunsthandel Frans Buffa & Zonen van de weduwe van J. Slagmulder had gekocht.
Lit.: vgl.: tent.cat. Amsterdam, Arti et Amicitiae, *100 jaar Hendrik Jan Wolter*, 1973, cat.nr. 40 (als 'Panorama Tholen (Zeeland)', gedateerd 1915).

Zomers landschap met boten op een rivier

Kasper Niehaus
Groningen 1889-1974 Bergen
Zomers landschap met boten op een rivier, doek 109,2 x 140 cm, gesigneerd met monogram en gedateerd '09.
Tent.: Arnhem, Museum voor Moderne Kunst, *Kasper Niehaus 1889-1974 - Het aardse paradijs: Schilder - kunstcriticus - verzamelaar*, juli-sept. 2007.

Jakob 'Jaap' Nieweg

Villa Kinheim, Bloemendaal

Jakob 'Jaap' Nieweg
Hogebeintum 1877-1955 Amersfoort
Villa Kinheim, Bloemendaal, doek 61,6 x 80,6 cm, gesigneerd en gedateerd aug. 1915.
Herkomst: coll. K.H. van der Aa, Katwijk aan Zee.
Lit.: R. van der Linde-Beins, *Jacob Nieweg 1877-1955: in stille bewondering*, Amersfoort 2001, pag. 75, afb. 44 (in kleur).
Tent.: Amersfoort, Museum Flehite, *Jacob Nieweg 1877-1955: in stille bewondering*, april-juni 2001.

Rosalie-Anna 'Anna' Boch

Gezicht op Veere

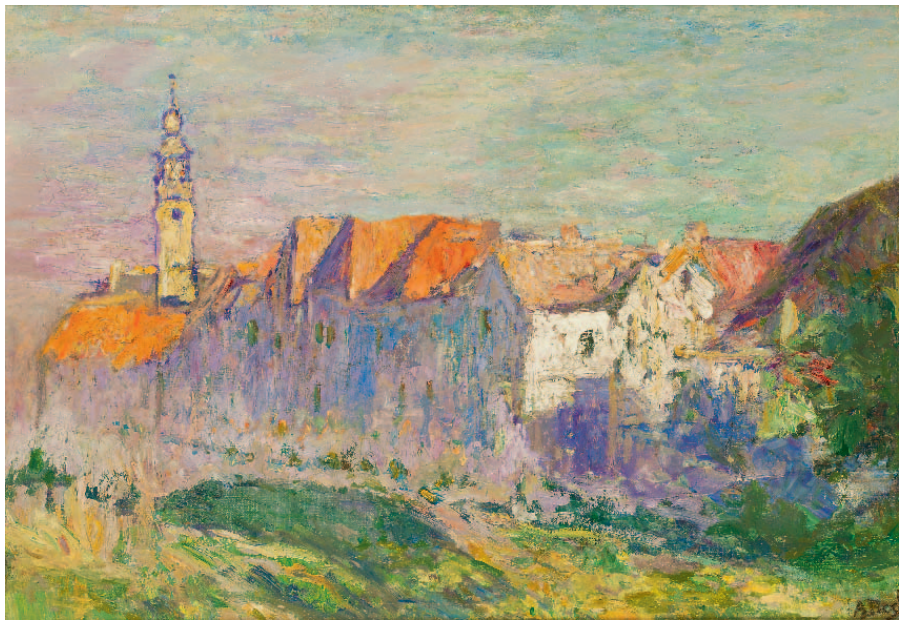

Rosalie-Anna 'Anna' Boch
La Louvière (België) 1848-1936 Brussel
Gezicht op Veere, doek op board 38,6 x 53,5 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1906.

Ludovic Vallée

In het park

Ludovic Vallée
Parijs 1864-1939 (plaats overlijden onbekend)
In het park, karton op paneel 24 x 18,4 cm, gesigneerd met monogram en te dateren 1895-1900.
Herkomst: part. bezit Frankrijk.

Ahazueros Jacobus 'Co' Breman

Zonnige gevel

Ahazueros Jacobus 'Co' Breman
Zwolle 1865-1938 Laren (N.H.)
Zonnige gevel, doek 56,4 x 45,1 cm, gesigneerd en gedateerd 1914.
Annotatie op spieraam: 'zonnige gevel, Co Breman, Laren'.

Hortensia's

Jakob 'Jaap' Nieweg
Hogebeintum 1877-1955 Amersfoort
Hortensia's, doek 85,5 x 75 cm, gesigneerd en gedateerd 1926.
Lit.: Renske van der Linde-Beins, Onno Maurer, *Jakob Nieweg 1877-1955: in stille bewondering*, Amersfoort 2001, pag. 61, afb. 15 (in kleur).
Tent.: Amersfoort, Museum Flehite, *Jakob Nieweg 1877-1955: in stille bewondering*, april-juni 2001.

Adriaan Herman Gouwe

Limburgs landschap met korenschoven

Adriaan Herman Gouwe
Alkmaar 1875-1965 Papéete (Tahiti)
Limburgs landschap met korenschoven, doek
24,7 x 58 cm, gesigneerd en gedateerd 1917.

'Wilhelmina' Helena Pauline Maria van Oranje-Nassau (koningin Wilhelmina)

Bomen langs een landweg - perspectiefstudie

'Wilhelmina' Helena Pauline Maria van Oranje-Nassau (koningin Wilhelmina)
Den Haag 1882-1962 Apeldoorn
Bomen langs een landweg - perspectiefstudie, pastel 43,9 x 55 cm, gedateerd 'Het Loo 1920'. De authenticiteit van dit werk is bevestigd door drs. E. van Heuven-van Nes en drs. M. Spliethoff, Nationaal Museum Paleis Het Loo, Apeldoorn.

Nacht (Amstelbrug over Amstel in Amsterdam)

Leendert 'Leo' Gestel
Woerden 1881-1941 Hilversum
Nacht (Amstelbrug over Amstel in Amsterdam),
doek 52 x 64,8 cm, gesigneerd en gedateerd '08.
Annotatie: 'nacht'.
Herkomst: Kunstzaal Van Lier, Amsterdam.
Lit.: tent.cat. Den Haag, Kunstzaal Schüller & Eisenloeffel, *Tentoonstelling van schilderijen en teekeningen van Leo Gestel*, 1913, cat.nr. 6; Carole Denninger-Schreuder, *Schilders van Amsterdam. Vier eeuwen stadsgezichten*, Bussum 2000, pag. 108 en pag. 112, afb. 94 (in kleur).
Tent.: Den Haag, Kunstzaal Schüller & Eisenloeffel, *Tentoonstelling van schilderijen en teekeningen van Leo Gestel*, maart-april 1913.

Boerenechtpaar met koe

Christiana 'Stien' Eelsingh
Zwolle 1903-1964 Meppel
Boerenechtpaar met koe, gouache 63 x 48,3 cm,
gesigneerd en te dateren 1950-1955.
Geregistreerd bij de Stien Eelsingh Stichting,
Raalte, inv.nr. D124.

Boeket, spiegel, bokaal

Christiana 'Stien' Eelsingh
Zwolle 1903-1964 Meppel
Boeket, spiegel, bokaal, doek 79,8 x 60 cm,
gesigneerd en te dateren 1955-1960.
Herkomst: L.J. Wijnands, Zwollerkerspel.
Lit.: Hans Redeker, *Stien Eelsingh. Werk uit de witte boerderij*, Meppel 1963, afb. pag. 10; Roel H. Smit-Muller, *Stien Eelsingh 1903-1964*, Zwolle 1998, pag. 101, cat.nr. B32.
Geregistreerd bij de Stien Eelsingh Stichting, Raalte, inv.nr. B32.

Realisten

Er bestaat een verhaal van de Romeinse schrijver Plinius over de Griekse schilder Zeuxis, die zijn druiven zó echt en natuurgetrouw kon schilderen dat vogels erin wilden pikken. Dit realistische, en in detail nabootsen van de natuur werd door latere schilders als een uitdaging overgenomen. In de Nederlandse schildertraditie was het uitbeelden van de werkelijkheid 'naar het leven' vanaf de 15e eeuw als dominante factor aanwezig, totdat het impressionisme van de 19e eeuw daar een eind aan maakte. Het accent lag in het Franse impressionisme en de Haagse School immers op het snel registreren van de effecten van het licht in een losse penseelstreek, wat geen ruimte liet voor het uitwerken van vormen. Met de kleur- en vormexperimenten van het daaropvolgende neo-impressionisme, luminisme, kubisme en expressionisme verwijderde de schilderkunst zich in de vroege 20e eeuw steeds verder van de natuurgetrouwe weergave van de werkelijkheid. Daar kwam in ons land rond 1925 verandering in. Tegenover de gevoelsontladingen van het expressionisme creëerde een groep schilders in de jaren '20 en '30 van de 20e eeuw een op objectieve registratie gebaseerd beeld van de realiteit. Aangenomen wordt dat dit nieuwe realisme, ook nieuwe zakelijkheid genoemd, aangewakkerd werd door de economische crisis en politieke instabiliteit in het interbellum. De sfeer van de tijd met zijn onzekerheden leek eerder te vragen om een terugkeer naar tradities dan om nog meer experimenten. Samen met het magisch realisme en surrealisme vormde de nieuwe zakelijkheid tussen 1925 en 1945 het gezicht van het realisme in Nederland.

De term 'nieuwe zakelijkheid' was afkomstig uit Duitsland, waar rond 1925 met 'Neue Sachlichkeit' een opkomende realistische trend onder schilders, architecten en fotografen werd aangeduid. In 1929 werd deze beweging op een tentoonstelling van De Onafhankelijken in Amsterdam in ons land gepresenteerd, naast werk van gelijkgestemde Nederlandse schilders als Harmen Meurs, Wout Schram en Raoul Hynckes. Geliefd onderwerp van deze kunstenaars was het stilleven van alledaagse voorwerpen (pag. 162). Daarnaast schilderde men stadsgezichten; landschappen en figuren komen aanzienlijk minder voor. Hoewel er naar objectiviteit werd gestreefd is van een volstrekt neutrale weergave van het onderwerp dikwijls geen sprake. Zo lijkt Jan van Tongeren zich meer bezig te houden met de rangschikking van vormen en kleuren op het platte vlak dan met het maken van een exacte kopie van de werkelijkheid (pag. 160), hielden Charley Toorop en Rebecca van Gelder zich bezig met de expressie van gevoelens en verwerkten schilders als Chris Beekman, Harmen Meurs, Jan van Hell en Peter Alma maatschappijkritiek in hun werk.

Verder in het verwerken van concepten en ideeën gingen rond 1930 de Nederlandse magisch realisten. Hun schilderijen zijn objectief en natuurgetrouw geschilderd, maar doordat zij delen uit de werkelijkheid tot een onwerkelijk geheel samenvoegen roept hun werk een gevoel van vervreemding en onbehagen op. *'Het magisch realisme bedient zich van voorstellingen die wel mogelijk maar niet waarschijnlijk zijn'* zei Pyke Koch hierover. Behalve Koch behoren Carel Willink en Raoul Hynckes tot deze stroming. Soms worden ook Dick Ket en de late Wim Schuhmacher in dit verband genoemd. Veel kleiner van omvang in Nederland was het in 1924 door André Breton gelanceerde en wijdvertakte surrealisme. De beweging concentreerde zich in de jaren '30 in Utrecht rond de schilders Joop Moesman, Willem van Leusden en Gerrit van 't Net. Zij creëerden wonderlijke combinaties van voorwerpen die zij uiterst gedetailleerd en realistisch weergeven.

Buiten het nieuwe realisme valt het werk van de Edese schilder Jan Eversen (pag. 164-165), die het realisme van de Hollandse 17e-eeuwse stillevenschilders trachtte te evenaren. Als bewonderaar van Willem Kalf, Jan Davidsz. de Heem en Willem Claesz Heda bestudeerde hij hun schilderprocedé om te ontdekken hoe stofuitdrukking en licht door hen werden verbeeld en paste dit vervolgens in zijn eigen stillevens toe. Een aantal voorwerpen die hem dierbaar waren beeldde hij regelmatig af zoals een tinnen Rembrandtkan, Westerwaldkruiken, Wanli kommen en een Venetiaans glas. Zijn vakmanschap en kennis van de 17e-eeuwse schildertechniek waren een voorbeeld voor de jongere Henk Helmantel (pag. 163). In zijn gedetailleerd geschilderde stillevens besteedt hij aandacht aan compositie, lichtval en de harmonie tussen de doorleefde voorwerpen die hij afbeeldt.

Le rideau d'arbres - Landschap met dreef

Valerius de Saedeleer
Aalst (België) 1867-1942 Leupegem (België)
Le rideau d'arbres - Landschap met dreef, doek 65,7 x 75,8 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1907.
Herkomst: Galerie Georges Giroux, Brussel, inv.nr. 126.
Lit.: Piet Boyens, *Sint-Martens-Latem. Kunstenaarsdorp in Vlaanderen*, Tielt 1992, pag. 588 (met afb.).

Valerius de Saedeleer was een van de kunstenaars die zich in de periode 1898-1904 vestigden in het Belgische dorpje Sint-Martens-Latem aan de Leie. Samen met onder anderen George Minne, Gustave van de Woestijne en Albert Servaes vormde hij de eerste groep van de gelijknamige Vlaamse schilderschool. Vanuit een diep gevoelde verbondenheid met de natuur van de Leiestreek en bewondering voor het werk van de Vlaming Pieter Bruegel de Oude kwam De Saedeleer daar tot het schilderen van weidse, open landschappelijke panorama's met een verfijnde compositie en uitvoering. Zijn kale, ragfijn getekende bomen in besneeuwde velden onder een asgrauwe lucht of serene, malsgroene weidelandschappen staan los van de realiteit van het onderwerp en drukken de stilte, kalmte en tijdloze harmonie van het landschap uit.

Winterlandschap met schelven

Het impressionistische werk dat De Saedeleer vóór zijn komst naar het dorp aan de Leie schilderde vernietigde hij. Niet het kortstondige en zintuiglijke zou voortaan de essentie van zijn schilderijen zijn, maar de eeuwige waarden van de natuur, gesymboliseerd in het karakter van het Vlaamse land. Het maakte Valerius de Saedeleer tot ver buiten de Belgische landsgrenzen beroemd.

Valerius de Saedeleer
Aalst (België) 1867-1942 Leupegem (België)
Winterlandschap met schelven, doek 126 x 130,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1931.
Herkomst: Galerie Georges Giroux, Brussel.
Lit.: Jan Walravens, *Valerius de Saedeleer*, Antwerpen 1949, afb. 21.
Tent.: Venetië, Italië, *XVIII Esposizione Internazionale d'Arte, 'La Biennale di Venezia'*, juli-aug. 1932.

Grazende schimmel en koe

Hendrik ‘Henri’ van de Velde
Amsterdam 1896-1969 Abcoude
Grazende schimmel en koe, doek 85,3 x 80 cm, gesigneerd en te dateren ca. 1935.

Herkomst: coll. Stichting Kunstbezit Koninklijke Nedlloyd.
Tent.: Amsterdam, Kunstzaal Van Lier, *Nieuwe werken van Henri van de Velde*, maart-april 1935.

Dirk Smorenberg

Chrysanten

Dirk Smorenberg
Alkmaar 1883-1960 Oud-Loosdrecht
Chrysanten, doek 100,2 x 120 cm, gesigneerd.
Lit.: tent.cat. Amsterdam, Stedelijk Museum, *Najaarstentoonstelling De Onafhankelijken*, 1941, cat.nr. 217.
Tent.: Amsterdam, Stedelijk Museum, *Najaarstentoonstelling De Onafhankelijken*, dec. 1941-jan. 1942.
In originele, door de schilder ontworpen en vervaardigde lijst.

Jan van Tongeren

Stilleven in blauwen en zwarten

Jan van Tongeren
Oldebroek 1897-1991 Amsterdam
Stilleven in blauwen en zwarten, doek 63 x 80,5 cm, gesigneerd en gedateerd 1958.
Annotatie op etiket op achtertikkarton: 'Jan van Tongeren, Stilleven in blauwen en zwarten'.
Herkomst: Kunsthandel Siau, Amsterdam; mevrouw C. van der Gragt, Amsterdam.
Lit.: A. Venema, *Jan van Tongeren*, Amsterdam 1977, afb. pag. 63; tent.cat. Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal, *Jan van Tongeren*, 1979, pag. 18, cat.nr. 4; Pieter A. Scheen, *Lexicon Nederlandse beeldende kunstenaars 1750-1950*, Den Haag 1970, afb. 742.
Tent.: Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal, *Jan van Tongeren*, mei-juni 1979; Laren, Singer Museum, *Jan van Tongeren*, maart-april 1989.

Boeket wilde bloemen

‘Edgar’ Richard Johannes Fernhout
Bergen (N.H.) 1912-1974
Boeket wilde bloemen, doek 35 x 35 cm, gesigneerd met initiaal en gedateerd ’35.
Annotatie verso: ‘Bouquet, Edgar Fernhout, Amsterdam 1935’.

Lit.: Aloys van den Berk e.a., *Fernhout, schilder/painter*, Amsterdam 1990, pag. 117, cat.nr. 41.
Tent.: Den Haag, Kunstzalen d’Audretsch, *Tentoonstelling van werken door Edgar Fernhout*, jan.-febr. 1936.

Gerard Victor Alphons Röling

Stilleven met perziken, eieren en vijgen

Gerard Victor Alphons Röling
Den Bosch 1904-1981 Terwolde
Stilleven met perziken, eieren en vijgen, board 25 x 30,1 cm, recto gesigneerd voluit en met initialen en dubbel gedateerd '49, en verso gesigneerd en gedateerd 1949.

Johan Hendrik 'Jan' Strube

Stilleven met tinnen kan, citroen en tomaten

Johan Hendrik 'Jan' Strube
Amsterdam 1892-1985 Breda
Stilleven met tinnen kan, citroen en tomaten, paneel 31,1 x 40,8 cm, gesigneerd en gedateerd '53.
Herkomst: part. bezit Verenigde Staten.

Stilleven met groene flessen en kan

Hindrik Frans Nicolaas 'Henk' Helmantel
Westeremden 1945
Stilleven met groene flessen en kan, board
76,8 x 91,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1985.
Annotatie verso: 'H.F.N. Helmantel 16 Augustus 1985'.
Herkomst: rechtstreeks gekocht van de kunstenaar door de vorige eigenaar.

Johannes Hendrik 'Jan' Eversen

Stilleven met een roemer, oesters en een citroen op een tinnen bord

Johannes Hendrik 'Jan' Eversen
Den Haag 1906-1995 Arnhem
Stilleven met een roemer, oesters en een citroen op een tinnen bord, paneel 34 x 50,9 cm, gesigneerd.
Herkomst: kunsthandel W.H. Patterson, Londen, inv.nr. 2339; dr. A. Huber, Gelnhausen, Duitsland.

Johannes Hendrik 'Jan' Eversen

Stilleven met kruik, stokbrood en Franse kaas

Johannes Hendrik 'Jan' Eversen
Den Haag 1906-1995 Arnhem
Stilleven met kruik, stokbrood en Franse kaas, doek 41 x 61,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1962.

Stilleven met broden

Johannes Hendrik 'Jan' Eversen
Den Haag 1906-1995 Arnhem
Stilleven met broden, doek 41 x 61,7 cm, gesigneerd en gedateerd 1969.
Herkomst: kunsthandel W.H. Patterson, Londen; dr. A. Huber, Gelnhausen, Duitsland.

Expressionisme, Bergense School, De Ploeg

Ik dacht weinig aan bomen of huizen, smeerde met de spatel kleurige strepen en vlekken op het linnen en liet ze zo hard zingen als ik maar kon. (Wassily Kandinsky, 1913).

Het woord 'expressionisme' wordt gebruikt voor de anti-impressionistische tendensen die zich aan het begin van de 20e eeuw in de beeldende kunst in West-Europa ontwikkelden. Met name in Frankrijk, Oostenrijk, België en Duitsland ontstonden ongeveer gelijktijdig gemeenschappen van kunstenaars die in plaats van het schilderen van een impressie van de werkelijkheid krachtig uitdrukking gaven aan hun persoonlijke gevoelens ten opzichte van die werkelijkheid. Zoekend naar een passende beeldtaal maakten zij gebruik van de zeggingskracht van kleur, lijn en van de deformatie van vormen. Het bekendst werden de Duitse avant-gardegroepen Der Blaue Reiter (München, 1911-1914) en Die Brücke (Dresden, 1905-1913), waarvan de leden hun onderwerp uitbeeldden in ongebonden vormen en heftige, contrasterende kleuren. De schrijver en componist Herwarth Walden zou in 1910 in verband met het werk van laatstgenoemde kunstenaarsgroep de term 'Expressionisme' voor het eerst hebben gebruikt.
Een van de oprichters van Die Brücke, de vooraanstaande expressionist Ernst Ludwig Kirchner, ontmoette in 1921 in het Zwitserse Frauenkirch bij Davos de jonge Hollandse kunstenaar Jan Wiegers. Deze had in 1918 in zijn woonplaats Groningen met onder anderen Johan Dijkstra en Jan Altink de kunstenaarsgroep De Ploeg gevormd. De kleurrijke en ongeremde kunst van Kirchner nam Wiegers in 1921 mee terug naar Nederland. Daar ontwikkelden de Ploegschilders in de jaren '20 in het betrekkelijk geïsoleerde Groningen een expressief idioom, dat in Nederland ongeëvenaard zou blijven. Ploegschilders van het eerste uur waren Dijkstra (pag. 176, 178, 185), Altink (pag. 179, 183, 185), Wiegers (pag. 180, 182), George Martens, Henk Melgers (pag. 179, 184), Jan Jordens, Hendrik Werkman en Jan van der Zee. Inspiratie vonden deze kunstenaars vooral in de directe omgeving. Het Groninger landschap, portretten en stadsgezichten domineren hun oeuvre. Felle, uitbundige kleuren en een vrijmoedige omvorming van de natuur zijn de kenmerkende stijlelementen van de schilderijen uit de hoogtijdagen van De Ploeg. Jan Wiegers, altijd op zoek naar nieuwe impulsen, vertrok in 1934 naar Amsterdam, waar hij een aantal krachtige, expressionistische stadsgezichten schilderde (pag. 177).

Eerder al in Amsterdam toonde het werk van de jonge schilders Jan Sluijters en Piet Mondriaan expressionistische tendensen, doordat zij kleuren verbonden met de beleving en expressie van gevoelens. Onder invloed van het neo-impressionisme en de Parijse fauvisten schilderden zij luministische landschappen in autonome vlakken en spectaculaire, onrealistische kleuren. Dit werk zou, samen met dat van Gestel, bekend worden als het Amsterdamse Luminisme, dat tussen 1909 en 1911 hoogtij vierde.
Contacten met Frankrijk, met de Franse kubisten, met Cézanne en de, vanaf 1914 in Nederland verblijvende schilder Henri Le Fauconnier, leidden korte tijd later tot de expressionistisch getinte Bergense School (1915-1925). Hiertoe behoorde een groep kunstenaars die beurtelings in Amsterdam en Bergen actief was: Arnout Colnot, Dirk Filarski, Leo Gestel, Piet van Wijngaerdt, Matthieu en Piet Wiegman en Gerrit van Blaaderen. Samen met Van Wijngaerdt was Le Fauconnier de drijvende kracht achter de vereniging Het Signaal (1916), die in een manifest een nieuwe schilderkunst bepleitte, waarin plaats moest zijn voor 'meer innerlijkheid en expressieve kracht'. Hun landschappen en stillevens gaven de Bergense schilders krachtig vorm door middel van sobere, zware vormen en vlakken, een stevige penseelstreek en een donker coloriet waarin bruinen, groenen en okers overheersen. Zijdelings betrokken bij de Bergense School was eveneens de in 1916 in Schoorldam wonende Wim Schuhmacher (pag. 188), die zich ook aansloot bij Het Signaal.
Naast de twee bovengenoemde schildersgroepen laat het expressionisme in Nederland vanaf 1914 een divers beeld zien van individuele kunstenaars, die op strikt persoonlijke wijze expressionistische impulsen verwerken. Daarin is een kleine groep Duits georiënteerde kunstenaars te onderscheiden, die trachten in hun werk een diepere (spirituele) werkelijkheid weer te geven, veelal gebruik makend van ideeën uit de wereld van theosofie en antroposofie. Hiertoe behoren bijvoorbeeld Jacoba van Heemskerck, Else Berg, Mommie Schwarz (pag. 187) en Charley Toorop. Daarnaast zijn er kunstenaars die vanaf de jaren '20 in redelijke afzondering hun eigen, onafhankelijke koers varen, voor hun onderwerpen puttend uit het landleven. Hiertoe behoren onder anderen Herman Kruyder, Hendrik Chabot en Hendrik Wiegersma.

Lodewijk Schelfhout

De brug

Lodewijk Schelfhout
Den Haag 1881-1943 Amstelveen
De brug, inkt, krijt en aquarel 34,4 x 51 cm, gesigneerd en gedateerd '1920 Corse'.
Annotatie op achtertikkarton: 'De brug 1920, no. 52 Corsica, Lodewijk Schelfhout, Hilversum'.
Lit.: F.M. Huebner, 'Lodewijk Schelfhout', *Nieuwe Kunst*, deel I, Amsterdam 1921, afb. z.p.; F.M. Huebner, 'Lodewijk Schelfhout', *Junge Kunst*, Band 28, Leipzig 1921, afb. z.p. (als 'Landschaft aus Korsika'); tent.lijst Amsterdam, Stedelijk Museum, *Tentoonstelling Schelfhout*, 1922, nr. 41.
Tent.: Amsterdam, Stedelijk Museum, *Tentoonstelling Schelfhout*, 1922.

Leendert 'Leo' Gestel

Lente in de Beemster

Leendert 'Leo' Gestel
Woerden 1881-1941 Hilversum
Lente in de Beemster, aquarel 71,5 x 98,7 cm, recto en verso voorzien van atelierstempel en te dateren 1921-1922.
Tent.: Hoorn, Westfries Museum, *Gezichten van Noord-Holland*, sept.-okt. 2006.

Gezicht op Koedijk

Leendert 'Leo' Gestel
Woerden 1881-1941 Hilversum
Gezicht op Koedijk, aquarel 72 x 98 cm,
gesigneerd en gedateerd 1919.
Annotatie: 'Koedijk'.
Herkomst: coll. Piet Boendermaker, Bergen,
nr. 285; part. coll. Nederland.

Bloemen in tinnen kan

Leendert 'Leo' Gestel
Woerden 1881-1941 Hilversum
Bloemen in tinnen kan, doek 70,5 x 63 cm,
gesigneerd en te dateren 1915-1917.
Annotatie verso: 'No. 1 Bloemen in tinnen kan,
Leo Gestel'.
Herkomst: coll. J.H. Gaarenstroo, Eindhoven;
Kunsthandel Borzo, Den Bosch, 1989.

Stilleven met stoel; verso: Vrouwelijk naakt

Mattheus Johannes Marie 'Matthieu' Wiegman
Zwolle 1886-1971 Bergen (N.H.)
Stilleven met stoel; verso: *Vrouwelijk naakt*, doek 130 x 97,4 cm, gesigneerd recto en op het spieraam.
Herkomst: rechtstreeks van de schilder gekocht door de grootmoeder van de vorige eigenaar.

Vrouwelijk naakt (achterzijde)

Stilleven met vazen en bloemen

‘Arnout’ Jacobus Gustaaf Colnot
Amsterdam 1887-1983 Bergen (N.H.)
Stilleven met vazen en bloemen, doek
80,7 x 90,3 cm, te dateren ca. 1919.
Herkomst: coll. Piet Boendermaker, Bergen.
Tent.: Alkmaar, Centraal Ziekenhuis, bruikleen vanaf eind jaren ’20/begin jaren ’30 tot 1945/1946; Amsterdam, verkooptentoonstelling bij de N.V. Amsterdamsche Manufacturenhandel van Vroom en Dreesmann, 1945-1946, inv.nr. 2904.
Piet Boendermaker gaf eind jaren ’20, begin jaren ’30 meer dan 200 schilderijen, waaronder dit werk, in bruikleen aan het Centraal Ziekenhuis in Alkmaar. Daarna gingen ze rechtstreeks naar een verkooptentoonstelling bij Vroom & Dreesmann in Amsterdam en Den Haag. (Vriendelijke mededeling Piet Spijk, Groningen).

Otto Modersohn

Bloemstilleven met zinnia's

Otto Modersohn
Soest (Westfalen, Duitsland) 1865-1943 Rotenburg (Duitsland)
Bloemstilleven met zinnia's, doek 50,9 x 61,2 cm, gesigneerd en gedateerd '36.
Lit.: hoogstwaarschijnlijk vermeld in de *Atelierverzeichnis,* 1936, nr. 130. (als 'Strauss mit Fuchsschwanz, Cinnien unter elektrischem Licht').
De echtheid van dit schilderij is bevestigd door Rainer Noeres, Otto Modersohn Museum, Fischerhude, Duitsland, 2007.

Friedrich Franz Albert 'Frits' Klein

Moederschap: de vrouw van de schilder (Marie Raymond) met zoon Yves

Friedrich Franz Albert 'Frits' Klein
Bandoeng (Ned.-Indië) 1898-1990 Parijs
Moederschap: de vrouw van de schilder (Marie Raymond) met zoon Yves, doek 73 x 54 cm, gesigneerd en gedateerd 1929.
Annotatie verso: 'KLEIN' en op spieraam: 'Maternité, Cagnes s/Mer 1929'.

De Nieuwe Meer bij Amsterdam

Petrus Theodorus 'Piet' van Wijngaerdt
Amsterdam 1873-1964 Abcoude
De Nieuwe Meer bij Amsterdam, doek
85,6 x 100 cm, gesigneerd.
Annotatie verso: 'De Nieuwe Meer bij Amsterdam, Piet van Wijngaerdt'.

Gezicht op het voormalig Sint Maartenscollege in Haren, Groningen

Johannes 'Johan' Dijkstra
Groningen 1896-1978
Gezicht op het voormalig Sint Maartenscollege in Haren, Groningen, doek 50,5 x 63,2 cm, gesigneerd.

De Geldersekade in Amsterdam

Jan Wiegers
Kommerzijl 1893-1959 Amsterdam
De Geldersekade in Amsterdam, doek
70,2 x 54,7 cm, gesigneerd en gedateerd '35.

Annotatie verso op etiket: 'Jan Wiegers, Gelderschekade Amsterdam'.
Herkomst: rechtstreeks van de schilder gekocht door de ouders van de vorige eigenaar.

Zeilboten op het meer

Johannes 'Johan' Dijkstra
Groningen 1896-1978
Zeilboten op het meer, doek 50,2 x 60,2 cm, gesigneerd.
Herkomst: rechtstreeks van de schilder gekocht door de vorige eigenaar.

Jan Altink

Blauwborgje, Groningen

Jan Altink
Groningen 1885-1971
Blauwborgje, Groningen, doek 50,3 x 69,9 cm, gesigneerd en gedateerd '42.

Hendrik Johan 'Henk' Melgers

Het Amsterdamse Bos

Hendrik Johan 'Henk' Melgers
Groningen 1899-1973 Amsterdam
Het Amsterdamse Bos, gouache 45,7 x 55,8 cm, gesigneerd.
Annotatie op achtertikkarton: 'Het Amsterdamse Bos, Henk Melgers'.
Herkomst: Dienst voor 's Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, Den Haag (nu: Instituut Collectie Nederland, Amsterdam), 1960, inv.nr. SZ 14390, inv./cat.nr. 5249.

Bloemstilleven; verso: Zwitsers landschap

Jan Wiegers
Kommerzijl 1893-1959 Amsterdam
Bloemstilleven; verso: *Zwitsers landschap*, doek 60,3 x 40,4 cm, gesigneerd met initialen en te dateren eind jaren '20.

Zwitsers landschap (achterzijde)

Jan Wiegers

Danseres

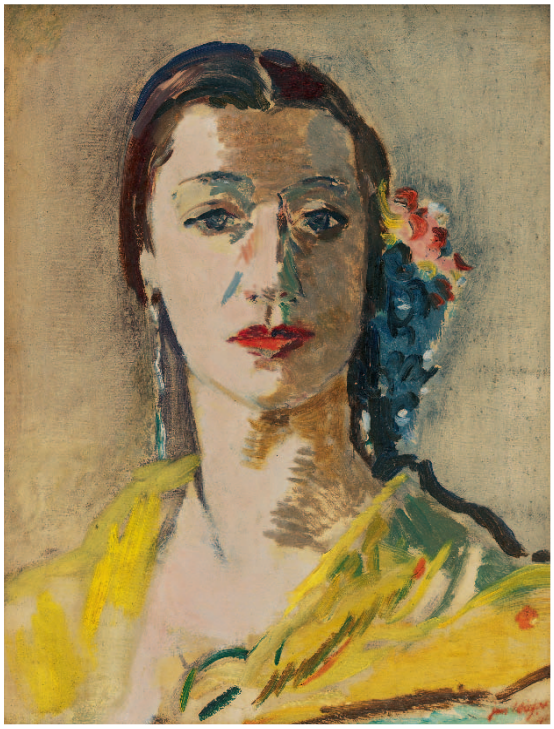

Jan Wiegers
Kommerzijl 1893-1959 Amsterdam
Danseres, doek 40,4 x 30,4 cm, gesigneerd en gedateerd '41.
Herkomst: kunsthandel Huinck & Scherjon, Amsterdam, inv.nr. 1800.

Jan Altink

Zonnebloemen

Jan Altink
Groningen 1885-1971
Zonnebloemen, doek op board 38,2 x 30,1 cm, gesigneerd en gedateerd '42.

Langs het Paterswoldse meer; verso: Landschap met knotwilgen

Jan Altink
Groningen 1885-1971
Langs het Paterswoldse meer; verso: *Landschap met knotwilgen*, doek 60,9 x 50,8 cm, gesigneerd en gedateerd '41.

Landschap met knotwilgen (achterzijde), gesigneerd en gedateerd '48.

Drinkende boeren, Drenthe

Hendrik Johan 'Henk' Melgers
Groningen 1899-1973 Amsterdam
Drinkende boeren, Drenthe, doek 68,3 x 74,6 cm, gesigneerd recto en verso en te dateren ca. 1928.
Annotatie op etiket op spieraam: 'Henk Melgers "Drinkende boeren"'.
Lit.: Cees Hofsteenge, *De Ploeg 1918-1941: De hoogtijdagen*, Groningen 1993, afb. in kleur pag. 131; Doeke Sijens e.a., *Ekke A. Kleima, George G. Martens, Henk Melgers, Alida J. Pott, Jannes de Vries - 'bezield met meer of minder moderne geest'*, Groningen 2003, afb. in kleur pag. 152; E. Bos, *Een palmboom bij Zuidwolde. Vijfentwintig opstellen over De Ploeg*, Groningen 2003, afb. in kleur pag. 62.
Tent.: Groningen, Groninger Museum, *Vijf Kunstenaars van De Ploeg*, okt. 2003-april 2004.

Jan Altink

Koeien in de avondzon

Jan Altink
Groningen 1885-1971
Koeien in de avondzon, doek 50 x 60,3 cm, gesigneerd en gedateerd '41.

Johannes 'Johan' Dijkstra

Wierumerschouw

Johannes 'Johan' Dijkstra
Groningen 1896-1978
Wierumerschouw, doek 66,3 x 95,2 cm, gesigneerd en te dateren 1940-1945.
Annotatie op spieraam: 'Wierumer Schouw'.
Lit.: Karen Buschman, J. Loer, *Johan Dijkstra in Aduard*, Groningen 1992, afb. pag. 31.
Tent.: Aduard, De Meeden, *Johan Dijkstra in Aduard*, juni 1992.

Drie figuren

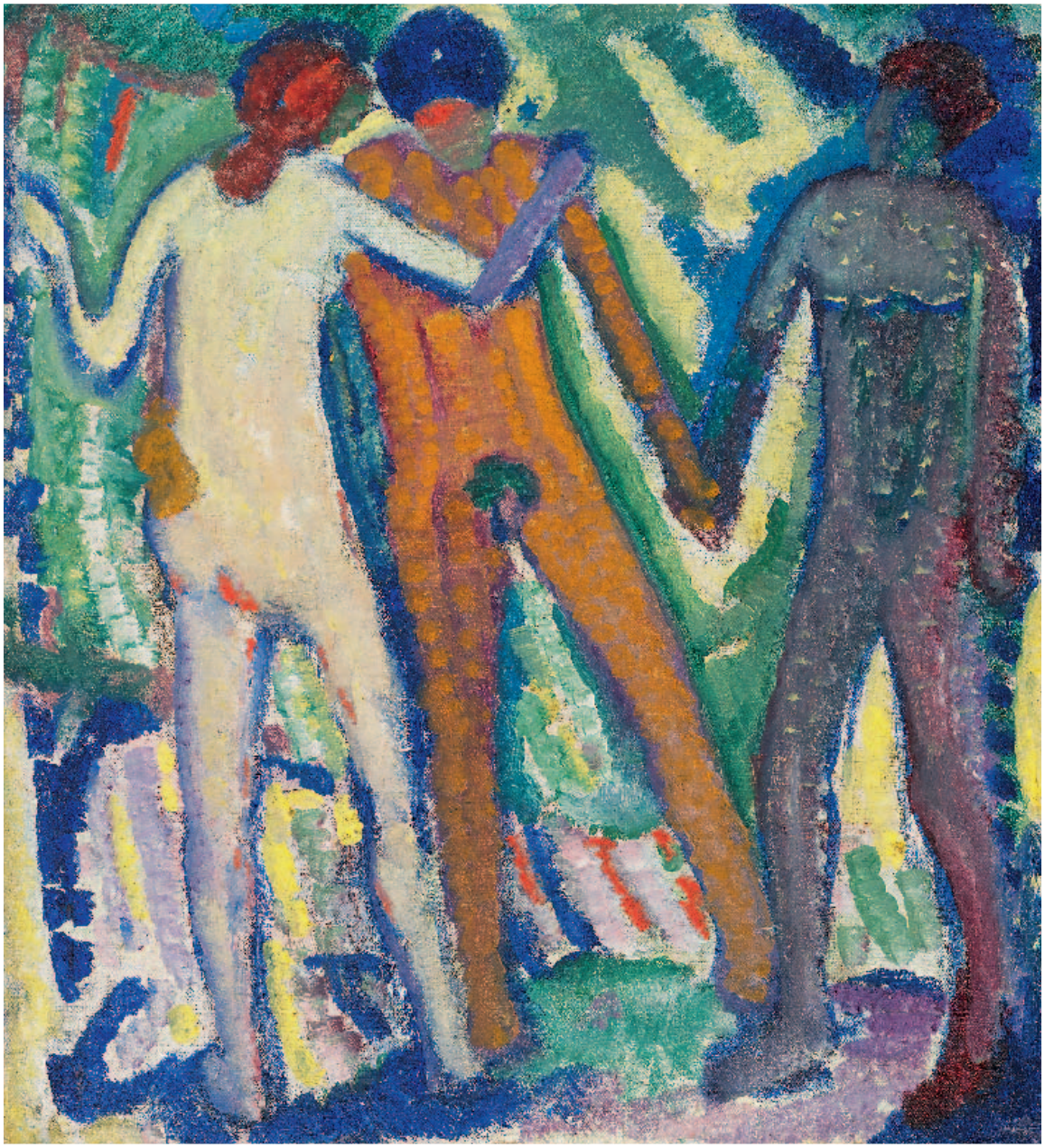

Samuel 'Mommie' Schwarz
Zutphen 1876-1942 Auschwitz (Polen)
Drie figuren, doek 42,2 x 37,5 cm, te dateren ca. 1912-1913.
Herkomst: Ru Mulder, Haarlem, vriend van de schilder; Else Mulder, Haarlem, daarna door vererving in bezit gekomen van Klaas Beeldman, Naarden.
Met echtheidsverklaring van Else Mulder (dochter van Ru Mulder), Haarlem, 15 juli 1995.

Stilleven met zonnebloem en vruchten

Wijtze Gerrit Carel 'Wim' Schuhmacher
Amsterdam 1894-1986
Stilleven met zonnebloem en vruchten, doek
51,5 x 66,3 cm, gesigneerd en gedateerd 1916.
Herkomst: Kunsthandel M.L. de Boer,
Amsterdam, inv.nr. 11.056.
Lit.: Jan van Geest, *Wim Schuhmacher. De Meester van het Grijs*, Arnhem 1991 (ed. 1997), pag. 324, nr. 3 (met afb.).

Pieter Adriaan 'Piet' Smissaert

Eva

Pieter Adriaan 'Piet' Smissaert
Heeze 1930
Eva, doek 132,1 x 116,4 cm.

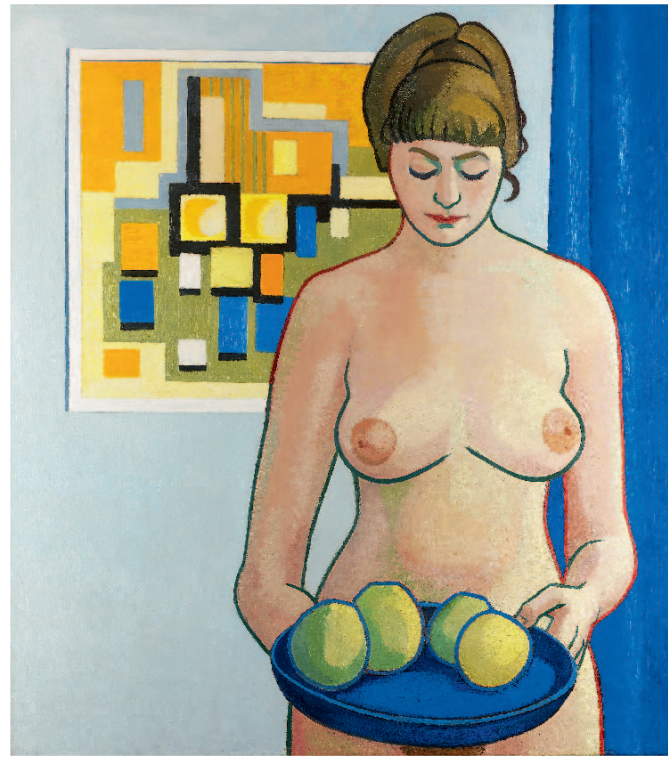

Pieter Adriaan 'Piet' Smissaert

Compositie in blauw, groen en geel

Pieter Adriaan 'Piet' Smissaert
Heeze 1930
Compositie in blauw, groen en geel, board
65,8 x 75,2 cm, gesigneerd en gedateerd '56.

Willem ‘Wim’ Bosma

Landschap

Willem ‘Wim’ Bosma
Amsterdam 1902-1985
Landschap, doek 126,4 x 138,2 cm, gesigneerd en gedateerd 1957.
Annotatie op etiket op spieraam: ‘No. 1 Landschap’.
Herkomst: Dienst voor ’s Rijks Verspreide Kunstvoorwerpen, Den Haag (nu: Instituut Collectie Nederland, Amsterdam), inv.nr. SZ 10897.

Willem Anthonie ‘Wim’ Oepts

De slager

Willem Anthonie ‘Wim’ Oepts
Amsterdam 1904-1988 Parijs
De slager, doek op board 31,8 x 20,6 cm, gesigneerd en gedateerd ’56.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

Haven, Zuid-Frankrijk

Willem Anthonie 'Wim' Oepts
Amsterdam 1904-1988 Parijs
Haven, Zuid-Frankrijk, doek 46,2 x 61 cm,
gesigneerd en gedateerd '57.
Herkomst: part. bezit Duitsland.

De Voert bij Bergen

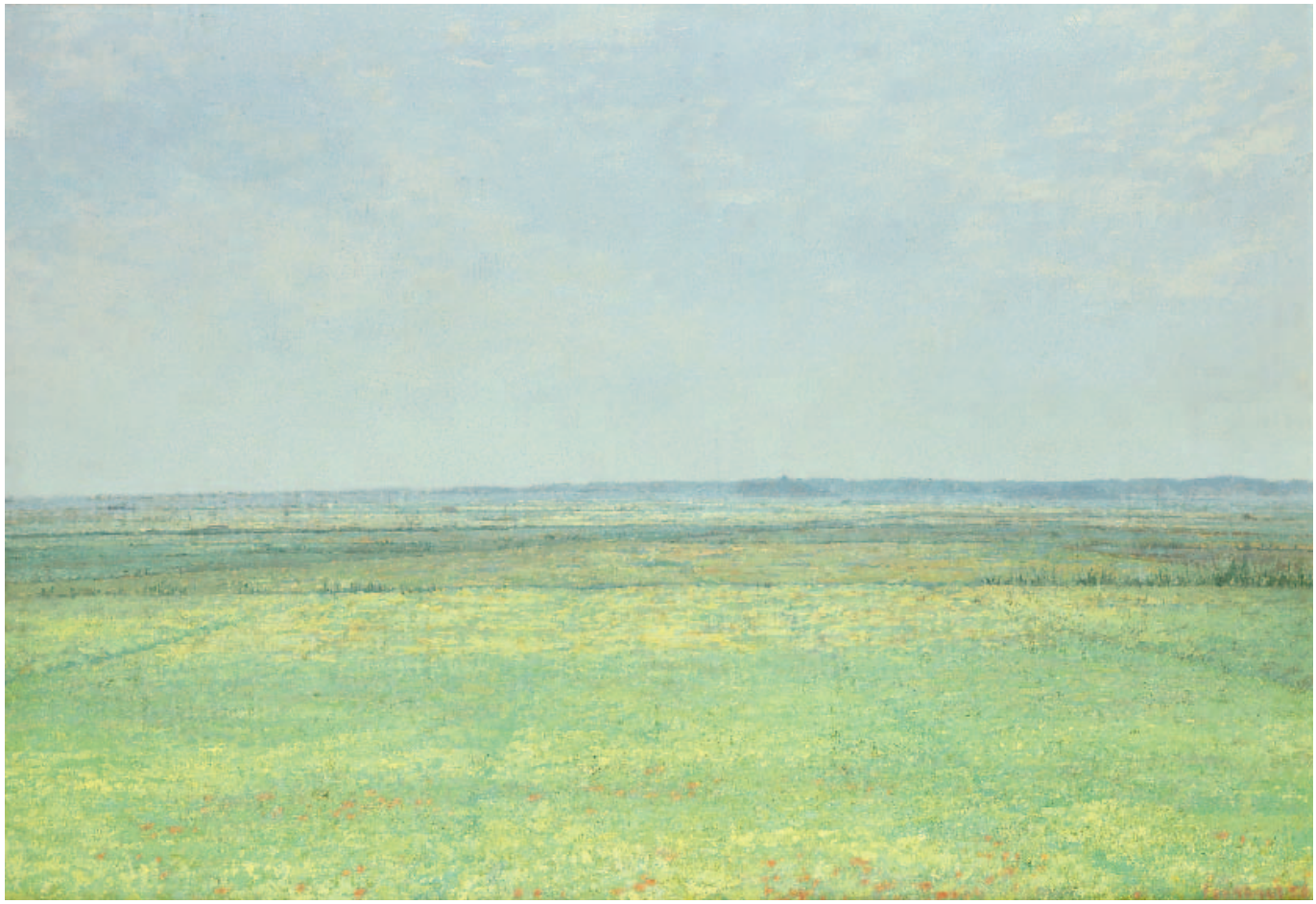

'Edgar' Richard Johannes Fernhout
Bergen (N.H.) 1912-1974
De Voert bij Bergen, doek 70 x 100 cm, gesigneerd en gedateerd '56.
Annotatie verso: '"de Voert" Edgar Fernhout 1956'.
Herkomst: S.J. Verwer, Bergen aan Zee, verworven op 27 oktober 1956.
Lit.: tent.cat. Alkmaar, Stedelijk Museum, *8-oktober tentoonstelling*, 1956, cat.nr. 3; Aloys van den Berk e.a., *Fernhout schilder/painter*, Amsterdam 1990, pag. 130, cat.nr. 234.
Tent.: Alkmaar, Stedelijk Museum, *Het gewestelijk landschap*, sept. 1956; Alkmaar, Stedelijk Museum, *8-oktober tentoonstelling*, okt. 1956.

Edgar Fernhout, zoon van Charley Toorop, begon op zijn zestiende jaar onder leiding van zijn moeder te schilderen. In het realisme van zijn vroege werk – stillevens, interieurs, portretten – klinkt haar invloed nog sterk door (pag. 161). Zijn schilderijen werden veel persoonlijker toen de schilder zich in 1956, na haar dood, in het familiehuis De Vlerken in Bergen vestigde. Onder invloed van de prominent aanwezige Bergense natuur werd het landschap zijn hoofdonderwerp en experimenteerde hij steeds intensiever met de weergave van ruimte en licht. Dit leidde in de jaren '60 tot abstracte rasterwerken van kleurvlakjes. Deze kwamen niet willekeurig tot stand. De kleur en ordening van de verftoetsen waren een weerspiegeling van de ritmische structuur die volgens Fernhouts waarneming ten grondslag lag aan zijn landschappelijke motieven, zoals zee, duinlandschap, bos. Op identieke wijze behandelde hij de jaargetijden in het landschap, een geliefd thema binnen zijn oeuvre. Eind jaren '60 liet hij deze aan de natuur ontleende structuur los om over te gaan tot een vrijere, ongebonden opbouw van het doek. In deze periode lijkt hij zich bezig te houden met de plaatsing van kleurtoetsen ten opzichte van elkaar en van het vlak. Alleen nog de gebruikte kleuren en de titels – *Voorjaar* bijvoorbeeld – verwijzen naar zijn inspiratiebron. Fernhouts weg naar de abstractie was een zoektocht naar de fundamenten van de schilderkunst. Piet Mondriaan, die hij persoonlijk kende, was daarbij zijn baken. '*Mondriaan is erg belangrijk voor mij geweest*', zei hij in 1963, '*ik vind zijn werk bijzonder mooi. Maar dat is aan de buitenkant van mijn schilderijen niet te zien*'.

Voorjaar

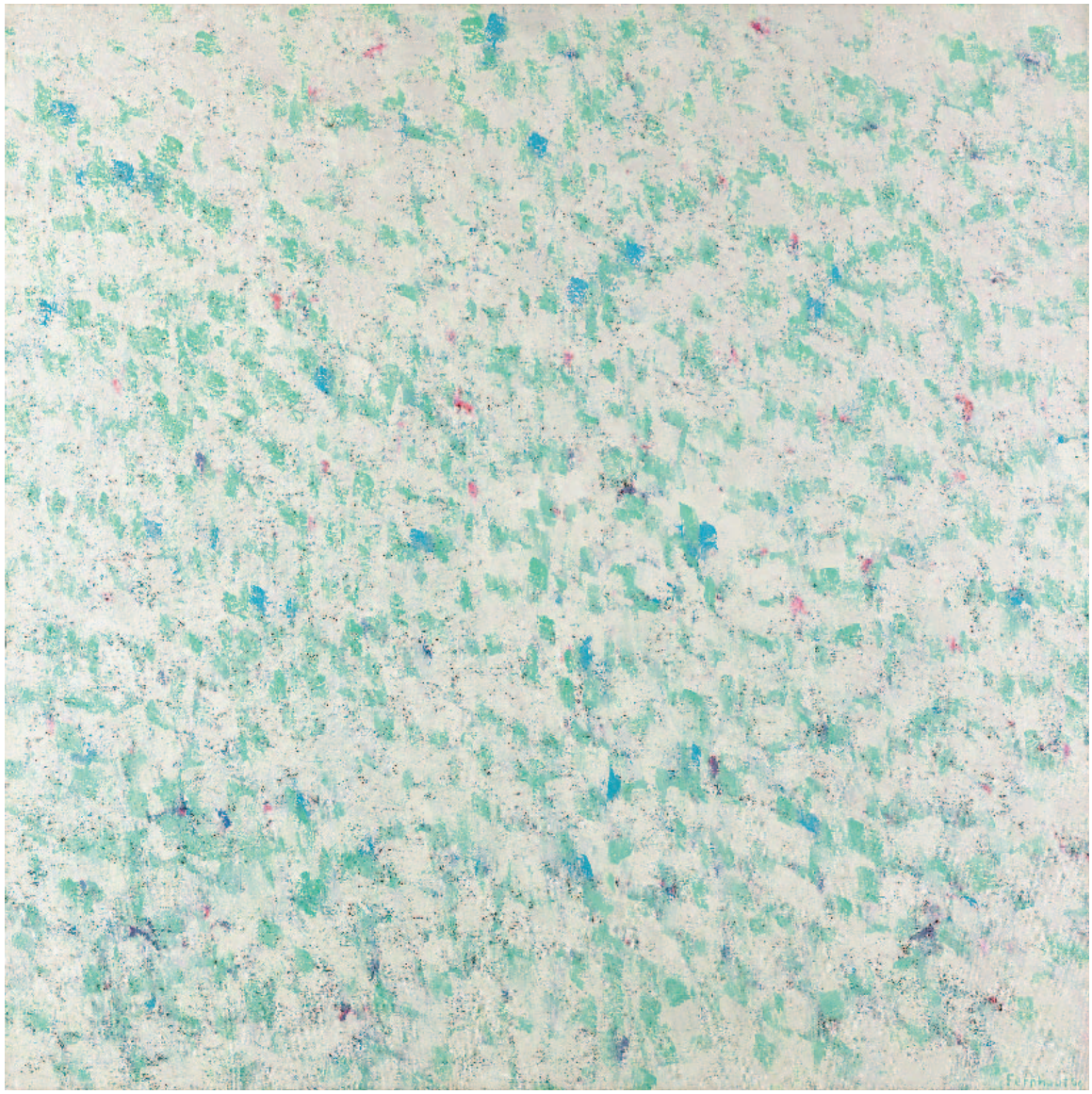

‘Edgar’ Richard Johannes Fernhout
Bergen (N.H.) 1912-1974
Voorjaar, doek 90 x 90 cm, gesigneerd en gedateerd ‘69.
Annotatie verso: ‘voorjaar Fernhout 1969’.
Herkomst: Ad Dekkers, Gorkum, 1972 (verkregen in ruil voor een werk van hemzelf); M.H. Struycken-van Bruggen.

Lit.: tent.cat. Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal, *Jan Toorop, Charley Toorop, Edgar Fernhout, schilderijen*, 1971, pag. 66, cat.nr. 61; Aloys van den Berk e.a., *Fernhout, schilder/ painter*, Amsterdam 1990, pag. 136, cat.nr. 323.
Tent.: Amsterdam, Galerie Magdalene Sothmann, *Fernhout, schilderijen*, okt. 1969; Den Haag, Galerie Nouvelles Images, *Fernhout, schilderijen*, okt.-nov. 1970; *Jan Toorop, Charley Toorop, Edgar Fernhout, schilderijen*, Leiden, Stedelijk Museum De Lakenhal, nov. 1971-jan. 1972/ Dordrecht, Dordrechts Museum, jan.-maart 1972/ Groningen, Groninger Museum, maart-april 1972.

Naoorlogse abstracten

De periode van de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog was ook in de kunst een tijd van vernieuwing. De stijlen van voor de oorlog voldeden voor veel jonge kunstenaars niet meer. De kunst van het interbellum was immers 'besmet' geraakt doordat de bezetter de klassieke figuratie als norm had voorgeschreven. Het opeisen van totale autonomie in de kunst was een symbool van verzet tegen de bezetter, die juist de vrije verbeelding 'ontaard' had genoemd. Een nieuwe samenleving, een nieuwe kunst was het devies.
Hoewel het traditionalisme in Nederland na de oorlog nog stevig in het zadel zat – er was een groot aantal kunstenaars die werkten in de traditie van de Haagse School en de Nieuwe Zakelijkheid – waren er ook kunstenaars die op de barricaden klommen. In Nederland waren er na de oorlog twee belangrijke kunstcentra, waar experiment en protest de ruimte kregen: Amsterdam en Den Haag. In beide steden werden na de oorlog verschillende kunstenaarscollectieven opgericht waarvan de kunstenaars streefden naar vernieuwing. In de hoofdstad – met het Stedelijk Museum onder haar jonge directeur Willem Sandberg als podium voor de experimentelen – waren de belangrijkste 'vrijheidsbewegingen' Vrij Beelden (1947-1955), de Nederlandse Experimentele Groep (1948), Cobra (1948-1951) en Creatie (1950-1955). Vrij Beelden streefde naar een abstracte en experimentele kunst, waarbij gerefereerd werd aan de abstracte kunst uit het begin van de 20e eeuw. Lid waren onder anderen Frieda Hunziker (pag. 201), Bram en Geer van Velde (pag. 208, 210), Piet Ouborg en Willem Hussem. De Nederlandse Experimentele Groep, met schilders als Karel Appel (pag. 198, 209), Constant (pag. 202), Corneille (pag. 204), Eugène Brands (pag. 211), Anton Rooskens en Theo Wolvecamp (pag. 196, 206, 212), ambieerde daarentegen een radicaal nieuwe abstracte kunst, vrij van iedere relatie met eerdere abstracte stromingen. Later dat jaar zou deze groep samen met geestverwante collega's uit Brussel en Kopenhagen de Cobrabeweging oprichten.
Ook in Den Haag bestond een grote behoefte aan vernieuwing. Schilders en beeldhouwers verbonden aan de kunstenaarscollectieven Verve (1951-1957), De Posthoorn (1956-1962), Atol (1959-1962) en Fugare (1960-1967) zochten eveneens naar een nieuwe beeldtaal. Net als in Amsterdam lag hier de nadruk op abstractie en experiment, maar er was meer ruimte en begrip voor figuratieve tendensen. Kees Andréa, Herman Berserik, Theo Bitter, Jan van Heel, Nol Kroes, Co Westerik en Ferry Slebe waren kunstenaars die verbonden waren aan Verve. Fugare kende veel oudleden van Verve, en ook binnen deze groep was er zowel ruimte voor de abstractie als voor figuratie. Lid van Fugare waren onder anderen Theo Bitter, Jan van Heel, Willem Hussem, Nol Kroes, Jaap Nanninga, Wim Sinemus en Theo van der Nahme. 'De Posthoorn' ontleende haar naam aan een café waar vanaf 1949 door experimenteel ingestelde schilders en beeldhouwers werd geëxposeerd. Kunstenaars als Jan Roëde, Jaap Nanninga, Willem Hussem, Hans van der Lek, Nol Kroes, Jan Cremer, Lotti van der Gaag, Theo Bitter en Kees van Bohemen toonden er hun werk. 'Atol' bestond maar kort en kende slechts een klein aantal leden, sommige eerder verbonden aan De Posthoorn. Het Gemeentemuseum vervulde in Den Haag een rol die te vergelijken was met die van het Stedelijk Museum in Amsterdam. Van 1947 tot 1959 organiseerde het museum acht tentoonstellingen die als platform voor de Haagse avant-garde dienden. In een inleiding bij een van hun tentoonstellingen werd de term 'Nieuwe Haagse School' gelanceerd. Daarmee werden ze ingelijfd in een eeuwenoude traditie van Haagse kunst, waarvan in de 19e eeuw de Haagse romantiek (pag. 31) en de Haagse School (pag. 57) al deel uitmaakten. Theo Bitter schreef hierover: *'Den Haag heeft een goed klimaat voor schilders. (…) Dat ligt vooral aan de ligging van deze stad met rondom weiden, bossen, duinen en de zee met dat zilverig licht. Geen wonder dat hier de Haagse School ontstond, een school van kunstenaars die dat licht trachtten te vangen op de lijven van hun koeien in die weiden en de zeilen van hun scheepjes op zee. De zeelucht waait verfrissend over het land en schept een atmosfeer die tintelt in een fijne grijze schittering. Die sfeer heeft nog steeds zijn werking op het hedendaagse schilders-klimaat.'*

Vrouw en vogel

‘Theo’ Wilhelm Wolvecamp
Hengelo (Ov.) 1925-1992 Amsterdam
Vrouw en vogel, doek 110 x 94,9 cm, gesigneerd verso en te dateren ca. 1958.
Annotatie verso: ‘vrouw en vogel, Wolvecamp’.
Herkomst: coll. Hans en Alice de Jong, Amsterdam, rechtstreeks gekocht van de kunstenaar.
Lit.: tent.cat. Eindhoven, Stedelijk Van Abbemuseum, *Jaap Wagemaker, Theo Wolvecamp, Jan Stekelenburg, Jef Diederen*, 1961, cat.nr. 20 (als ‘Vogel en vrouw’); Hans Sizoo, Leo Duppen, Margot Welle, *Theo Wolvecamp*, Oss 2002, afb. in kleur pag. 117.
Tent.: Eindhoven, Stedelijk Van Abbemuseum, *Jaap Wagemaker, Theo Wolvecamp, Jan Stekelenburg, Jef Diederen*, febr.-maart 1961.

Dansen in het hoofd

Lucebert (Lubertus Jacobus Swaanswijk)
Amsterdam 1924-1994 Alkmaar
Dansen in het hoofd, doek 115,1 x 145 cm,
gesigneerd en gedateerd '84.
Annotatie op het spieraam: 'Dansen in het hoofd
1984'.
Herkomst: Galerie Espace, Amsterdam.

Spelende kinderen

Christiaan 'Karel' Appel
Amsterdam 1921-2006 Zürich (Zwitserland)
Spelende kinderen, waskrijt 30,2 x 20,3 cm,
gesigneerd en gedateerd '48.
Herkomst: Court Gallery, Kopenhagen, 1975;
coll. Geraldinde Lovel, Dallas, Verenigde Staten,
daarna door vererving in bezit gekomen van de
vorige eigenaar.

Figuur aan zee

Gerrit Benner
Leeuwarden 1897-1981 Nijemirdum
Figuur aan zee, doek 70 x 50 cm, gesigneerd
verso en te dateren ca. 1952.

Het paar

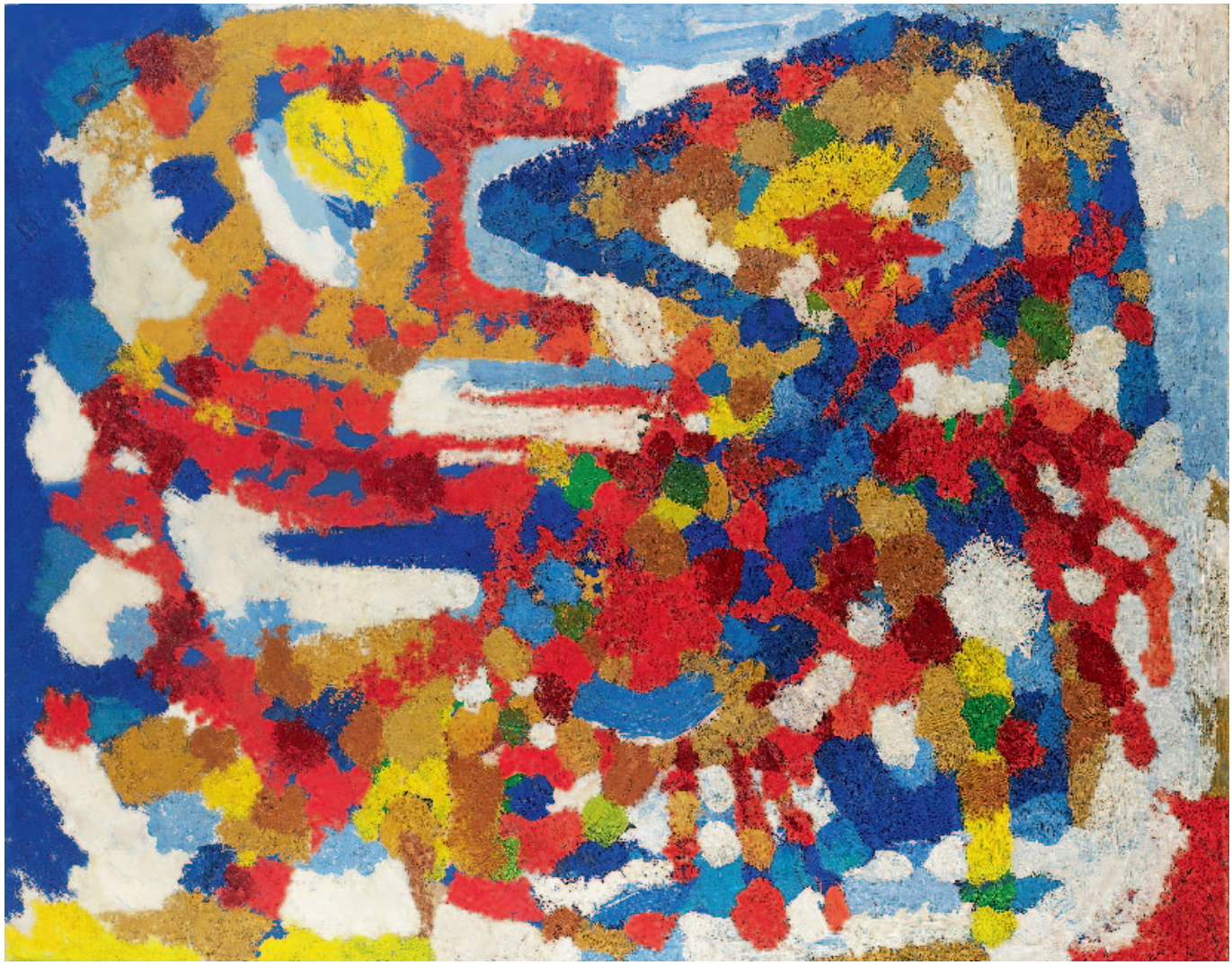

Frieda Hunziker
Amsterdam 1908-1966
Het paar, doek 99,9 x 124,4 cm, gesigneerd op spieraam en te dateren 1959.
Lit.: tent.cat. Parijs, Galerie Creuze, *Hollandais d'aujourd'hui*, pag. 17, cat.nr. 30; *Hervormd Nederland*, 25 febr. 1961 (met afb.); tent.cat. Amsterdam, Museum Fodor, *Frieda Hunziker*, 1967, cat.nr. 34 (met afb.).
Tent.: Parijs, Galerie Creuze, *Hollandais d'aujourd'hui*, mei-juli 1960; Amsterdam, Museum Fodor, *Frieda Hunziker*, 1967; Amsterdam, Stedelijk Museum, bruikleen van de schilderes, okt. 1961-febr. 1967, inv.nr. B 4716.

Figuur

Constant (Constant Anton Nieuwenhuijs)
Amsterdam 1920-2005 Utrecht
Figuur, potlood, aquarel en collage 42,5 x 32,5 cm, gesigneerd en gedateerd '48.
Herkomst: Galleria La Medusa, Rome.

Compositie

Julius Heinrich 'Jules' Bissier
Freiburg im Breisgau (Duitsland) 1893-1965
Ascona (Zwitserland)
Compositie, tempera en olie, 19,7 x 28 cm,
gesigneerd en gedateerd 'Ascona 27.febr.62.'
Herkomst: part. bezit België.
Lit.: tent.cat. Milaan, Italië, kunsthandel Toninelli Arte Moderna, *Julius Bissier*, 1966, z.p., cat.nr. 13 (met afb. in kleur).
Tent.: Milaan, Italië, kunsthandel Toninelli Arte Moderna, *Julius Bissier*, febr.-maart 1966.

Monde bleu

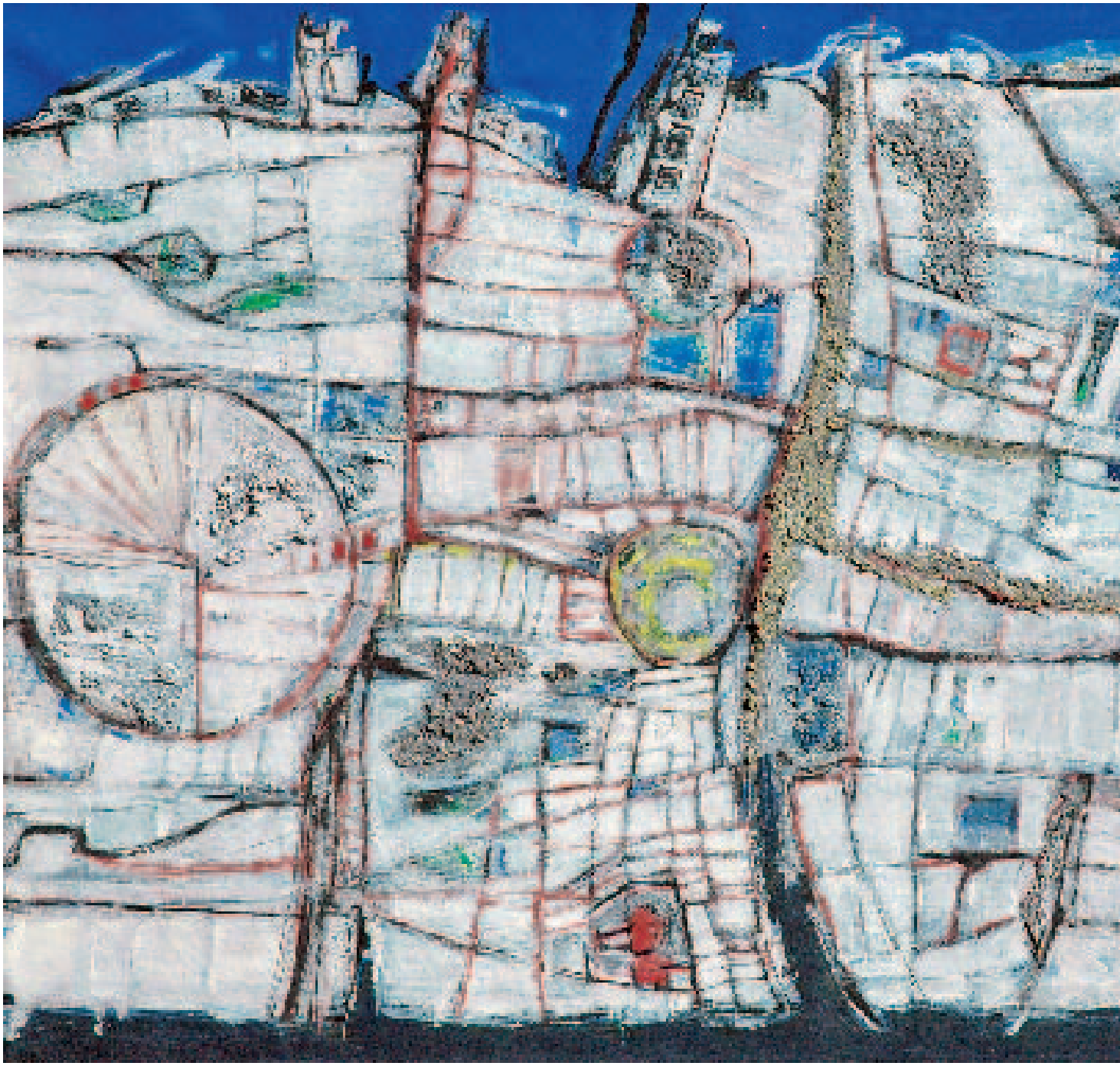

Corneille ('Corneille' Guillaume Beverloo)
Luik (België) 1922
Monde bleu, doek 55,6 x 89 cm, gesigneerd en gedateerd '56 recto en verso.
Annotatie verso: 'monde bleu 1956 Corneille'.
Lit.: tent.cat. *Corneille*, Amsterdam, Stedelijk Museum/Schiedam, Stedelijk Museum, 1956, cat.nr. 73; tent.cat. *Corneille*, Paramaribo, Suriname/Willemstad, Curaçao/Oranjestad, Aruba, 1957, cat.nr. 13;
Tent.: *Corneille*, Amsterdam, Stedelijk Museum/Schiedam, Stedelijk Museum, 1956; *Corneille*, Paramaribo, Suriname/Willemstad, Curaçao/Oranjestad, Aruba, okt. 1957; Amstelveen, Cobra Museum, *Corneille. Some of these days*, juni-sept. 2007.

Corneille, vooral bekend om zijn vrolijk gekleurde, blijde voorstellingen met vogels, vissen en vrouwen, behoorde in 1948 met onder anderen Karel Appel en Constant tot de oprichters van de Cobra-groep. De toen jonge kunstenaar verlangde – zoals verwoord in een recente publicatie over Corneille – naar een 'nieuwe poëtische en zuivere schilderkunst in een zuivere taal'. Zijn inspiratie vond hij in de natuur, bij de inlandse culturen van Afrika en Zuid-Amerika, en – via geestverwante Deense schilders als Asger Jorn en Carl-Henning Pedersen – in de Scandinavische mythologie en volkskunst. In de jaren '50 zijn de stad en de aarde belangrijke thema's in Corneilles werk. Afrika is hierbij een grote inspiratiebron. In 1951 maakte Corneille met de architect Aldo van Eijck een reis naar Zuid-Algerije en de Sahara. De geometrische decoratiepatronen en primaire uitdrukkingsvormen van de Afrikaanse nomaden maakten grote indruk op de kunstenaar. Hij schilderde daarna gedurende een paar jaar prachtige abstracte stadsconstructies en agglomeraties bestaande uit een grillige opeenstapeling van vormen en lijnen. *Monde Bleu* is representatief voor deze belangrijke periode in het oeuvre van de schilder. Het werk is deze zomer te bewonderen geweest op het Corneille-retrospectief in het Cobra Museum in Amstelveen.

Zonder titel, 1948

'Theo' Wilhelm Wolvecamp
Hengelo (Ov.) 1925-1992 Amsterdam
Zonder titel, 1948, doek 80,3 x 60,3 cm, dubbel gesigneerd verso en te dateren 1948.
Herkomst: coll. Hans en Alice de Jong, Hengelo/Ascona, in 1963 rechtstreeks gekocht van de kunstenaar.
Lit.: tent.cat. *Cobra 1948-51*, Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen/Humblebaek, Denemarken, Louisiana, 1966, cat.nr. 206 (met afb.); tent.cat. Arnhem, Gemeentemuseum, *Oog in oog met Hans en Alice de Jong*, 1970, pag. 30, cat.nr. 87; tent.cat. *International Billedkunst, Alice og Hans de Jong's Samling*, Haarlem, Frans Halsmuseum/Lyngby, Denemarken, Sophienholm, 1971, cat.nr. 107; Hans Sizoo, Leo Duppen, Margot Welle, *Theo Wolvecamp*, Oss 2002, afb. in kleur pag. 86.
Tent.: Amsterdam, Arti et Amicitiae, *Schilders onder de dertig*, 1948; *Cobra 1948-51*, Rotterdam, Museum Boymans-van Beuningen, mei-juli 1966/Humblebaek, Denemarken, Louisiana, sept. 1966; Arnhem, Gemeentemuseum, *Oog in oog met Hans en Alice de Jong*, juni-sept. 1970; *International Billedkunst, Alice og Hans de Jong's Samling*, Haarlem, Frans Halsmuseum, juni-juli 1971/Lyngby, Denemarken, Sophienholm, 1971.

Figuren

Lucebert (Lubertus Jacobus Swaanswijk)
Amsterdam 1924-1994 Alkmaar
Figuren, board 53 x 76,1 cm, gesigneerd
en gedateerd VII '76.

Compositie

Abraham Gerardus 'Bram' van Velde
Zoeterwoude 1895-1981 Grimaud (Frankrijk)
Compositie, gouache 64,2 x 49,4 cm, te dateren 1975.
Herkomst: coll. Stephane Janssen, Brussel.
Met echtheidsverklaring van Catherine Putman, Parijs, 22 september 2006.
Wordt opgenomen in de catalogue raisonné van het werk van de kunstenaar, in voorbereiding door Catherine Putman, Parijs.

Wolken boven huizen

Christiaan 'Karel' Appel
Amsterdam 1921-2006 Zürich (Zwitserland)
Wolken boven huizen, acryl 56,5 x 76 cm, gesigneerd en gedateerd '84.
Herkomst: Galerie Nova Spectra, Den Haag.
Lit.: tent.cat. *Appel*, Osaka, Japan, The National Museum of Art/Tokio, The Seibu Museum of Art/Tochigi, Japan, Tochigi Prefectural Museum of Fine Arts/Hiroshima, Japan, Hiroshima City Museum of Contemporary Art, 1989, pag. 108, cat.nr. 85 (met afb. in kleur).
Tent.: *Appel*, Osaka, Japan, The National Museum of Art, jan.-febr. 1989/Tokio, The Seibu Museum of Art, febr.-maart 1989/Tochigi, Japan, Tochigi Prefectural Museum of Fine Arts, april-juni 1989/Hiroshima, Japan, Hiroshima City Museum of Contemporary Art, juni-juli 1989.

Compositie: Aan het strand

Gerardus 'Geer' van Velde
Lisse 1898-1977 Cachan (Frankrijk)
Compositie: Aan het strand, doek 81,7 x 99,3 cm,
gesigneerd met initialen en te dateren ca. 1940.
Herkomst: Kunsthandel M.L. de Boer,
Amsterdam, inv.nr. 14247.

Zon

Eugenius Antonius Maria 'Eugène' Brands
Amsterdam 1913-2002
Zon, doek 85 x 100,2 cm, gesigneerd recto en verso en verso gedateerd 1979.
Annotatie op spieraam en op etiket op spieraam: '"Zon" 1979 Eugène Brands'.

Wallon 1968

‘Theo’ Wilhelm Wolvecamp
Hengelo (Ov.) 1925-1992 Amsterdam
Wallon 1968, doek 165,3 x 135,2 cm, gesigneerd
en gedateerd ’68 verso.
Annotatie verso: ‘Wallon’.
Herkomst: nalatenschap van de schilder,
Hengelo, 1992; coll. Karel van Stuijvenberg,
Caracas, Venezuela.

Marlène Dumas

Cultivated emotion 1986. The art lover

Marlène Dumas
Kaapstad (Zuid-Afrika) 1953
Cultivated emotion 1986. The art lover, penseel in zwarte inkt en aquarel 22,5 x 27,8 cm, gesigneerd en gedateerd 1986.
Annotatie: 'Cultivated emotion 1986', '(handdrawn 23 times)' en 'The art lover'.

Pablo (Ruiz Y) Picasso

Le Cocu Magnifique

Pablo (Ruiz Y) Picasso
Malaga (Spanje) 1881-1973 Mougins (Frankrijk)
Le Cocu Magnifique, ets en aquatint 22,1 x 33,2 cm, gesigneerd (in potlood) en gedateerd 12.11.66/VI (in spiegelbeeld).
Genummerd '19/30'.
Herkomst: Galerie Berggruen, Parijs.
Lit.: Georges Bloch, *Pablo Picasso. Catalogue de l'oeuvre gravé et lithographié 1904-1967*, Bern 1968, pag. 267, cat.nr. 1255 (met afb.); Fernand Crommelynck, *Le Cocu Magnifique*, Editions de l'Atelier Crommelynck, Parijs 1968, afb. XII; Galerie Berggruen, *Maitres-graveurs contemporains*, Parijs 1979, cat.nr. 489; Sebastian Goeppert e.a., *Pablo Picasso. Catalogue raisonné des livres illustrés*, Genève 1983, pag. 338-339 (met afb.); Brigitte Baer, *Picasso, peintre-graveur, Tome VI: Catalogue raisonné de l'oeuvre gravé et des monotypes, 1966-1968*, Bern 1994, pag. 96 (met afb.).
Dit is een van de 30 genummerde en gesigneerde 'épreuves du tirage à part à grandes marges' (zie Bloch, cat.nr. 1255).

White Painting

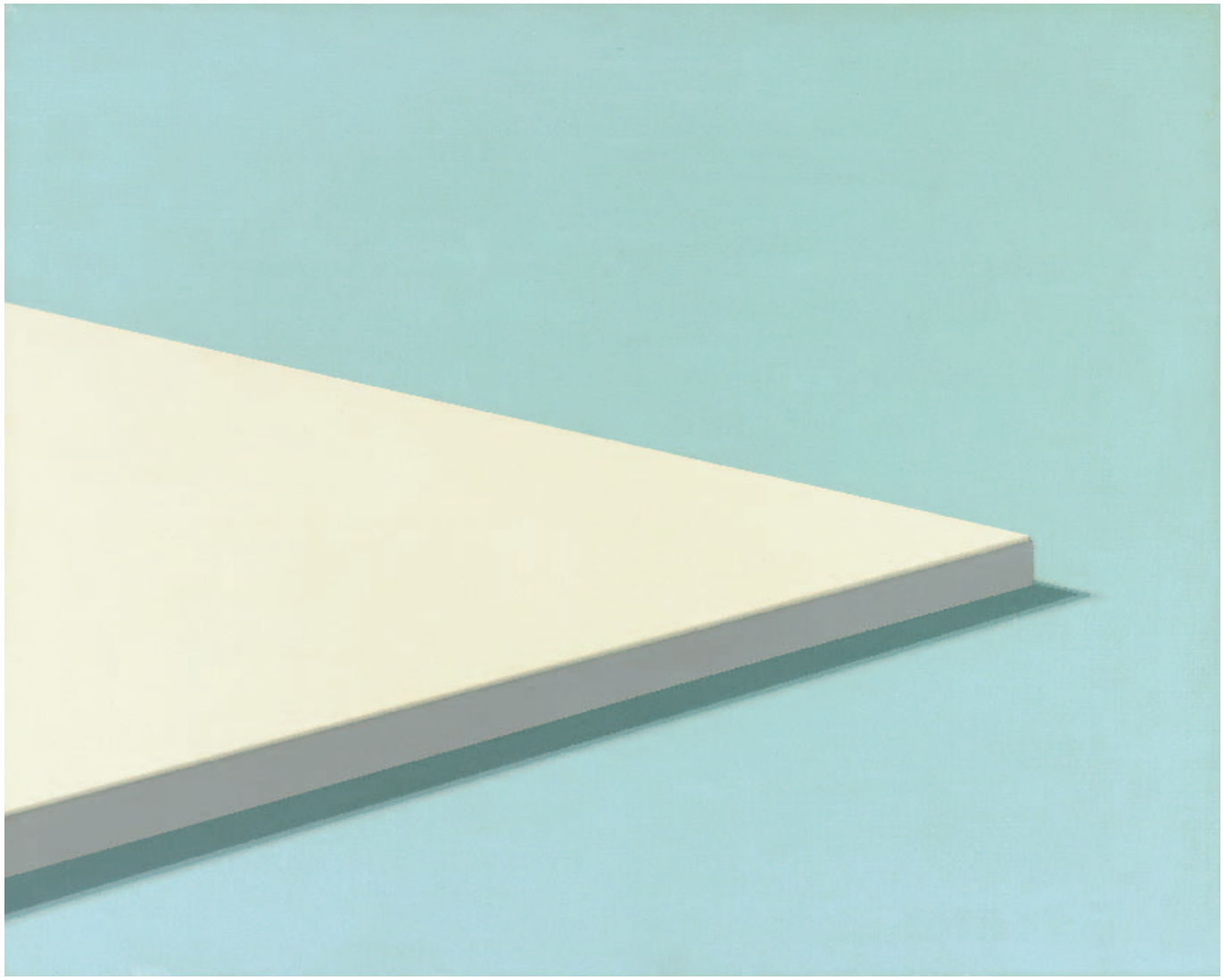

Daniel ‘Daan’ van Golden
Rotterdam 1936
White Painting, doek op paneel 28,3 x 35,2 cm, gesigneerd in de annotatie verso en te dateren ca. 1966.
Annotatie verso: ‘Steve voor je 60ste verjaardag Daan’.
Herkomst: coll. S. de Vries, Schiedam.

Het kunstenaarschap is een attitude ten opzichte van het leven (...) en dat omvat alles wat je doet. Elke daad moet goed zijn. (Daan van Golden)

De kunst van Daan van Golden is eens samengevat als 'een onderzoek naar de mogelijkheden van manipulatie van vorm, kleur en formaat van bestaand beeldmateriaal'. Hij maakte zijn debuut tussen 1960 en 1963 met abstract-expressionistische schilderijen in zwart en wit, in de trant van Willem de Kooning. Tijdens een verblijf in Japan (1963-'64) maakte hij een opmerkelijke omslag in stijl: de onstuimigheid die zijn werk tot dan toe kenmerkte veranderde in strakke gedisciplineerdheid. In Japan ontstonden de werken waarmee hij zijn naam zou vestigen: met lakverf schilderde Van Golden exacte kopieën van geruite stoffen, behang, cadeaupapier en andere ritmische decoratiepatronen. Later schilderde hij ook vergrotingen van foto's na, maakte hij zeefdrukken, en creëerde hij collages van allerlei bestaand beeldmateriaal. Vanaf de jaren '80 nam de fotografie een steeds belangrijker plaats in in zijn werk. Van Golden is geïnteresseerd in de verandering die een beeld ondergaat als het in een ander medium wordt uitgevoerd. De hierboven beschreven werken illustreren dit. Door het 'hergebruik' van eigen werk of ander beeldmateriaal in zijn kunstwerken verdwijnt de oorspronkelijke vorm en dus de oorspronkelijke werking of betekenis. Dit gebruik van beeldcitaten maakt dat Van Goldens werk een sterke verwantschap vertoont met de popart.

De minutieuze uitwerking van zijn lakverfschilderijen, het 'monnikenwerk' dat ermee gemoeid is, is voor Van Golden een belangrijk deel van zijn kunstenaarschap. Hij ziet het maken van kunst als een meditatief proces, en ook als een afspiegeling van zijn leven. Hij zegt hierover: *'Het kunstenaarschap is niet alleen het leveren van kunstwerken, maar heeft te maken met alles wat je doet, met de liefde bedrijven, geen troep maken, een goed mens zijn. Het gaat niet om het eindresultaat alleen, maar om het proces tot het maken van een kunstwerk. Het is denken, mediteren, zorgen.'*

In de tweede helft van de jaren '60 ontstonden werken die meer verwantschap hebben met de conceptuele kunst, kunst waarbij de idee belangrijker is dan het uiteindelijke resultaat. Van Golden schilderde in 1966 de serie 'White Paintings', waarvan het hier afgebeelde werk deel uitmaakt. Hij presenteerde deze reeks in hetzelfde jaar in de Rotterdamse Galerie Delta op de tentoonstelling *Van Golden White Painting*. De schilderijen – die alle verschillend zijn – geven een perspectivische projectie te zien van een plat en rechthoekig wit voorwerp, dat lijkt te zweven boven een blauw grondvlak. In feite is het een schilderij geprojecteerd op een schilderij. Deze werken roepen de volgende uitspraak van Van Golden in herinnering: *'Schilder zijn is moeilijk in deze tijd. Hoe moet je de hoogtepunten van onze eeuw van meesters als De Kooning, Pollock, Matisse, Picasso, Duchamp, Cézanne evenaren of overtreffen?'* Wat bedoelde Van Golden met dit schilderij: een leeg doek, in een even lege omgeving? Is alles al geschilderd en blijft het doek daarom blanco? En heeft het werk wel een betekenis, of tellen hier alleen de esthetiek en de kleur- en vormverhoudingen? Hier speelt niet alleen de vraag, Van Goldens vraag, of hedendaagse kunstenaars zich wel kunnen meten met de klassiek modernen. Het gaat ook over originaliteit en creativiteit. Wat maakt dat een kunstwerk als origineel wordt beschouwd? Is een schilderij, een beeld dat gemaakt is met 'oude' en eventueel vervormde elementen ook oorspronkelijk als het nog niet eerder zó 'gecomponeerd' is? Telt vooral de inventiviteit van de kunstenaar, de achterliggende gedachte en niet het totaal nieuwe? Daan van Golden onderzoekt dit door middel van zijn kunst.

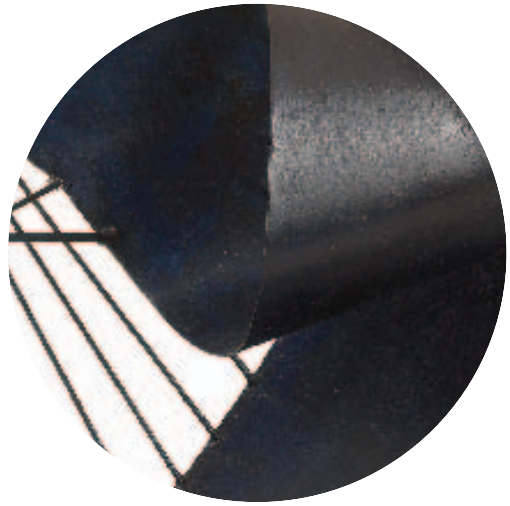

De Beeldentuin

'Voor een beeldhouwer is het belangrijkste probleem de ruimte. Vorm en ruimte horen niet alleen bij elkaar, ze zijn in wezen één. Zonder vorm geen bewustzijn van de ruimte.' (Henri Moore).

Achter het Fischerhuis, de nieuwste aanwinst van Simonis & Buunk, ligt onze beeldentuin: een kleine, beschutte 'hortus conclusus' gesitueerd over de gehele breedte van het pand, gedomineerd door een oude, majestueuze magnolia. Al tijdens de verbouwing van het huis diende deze plek zich aan als de ideale expositieruimte voor de 19e- en 20e-eeuwse beelden uit onze collectie, voor zover ze tegen het buitenleven bestand zijn. Immers, het tentoonstellen van beelden in een groene omgeving kent een lange en gelukkige traditie. Tuinkunst en beeldhouwkunst vullen elkaar aan en versterken elkaars – ruimtelijke – werking. Of, zoals de kunsthistoricus en directeur van het Kröller-Müller Museum A.M. Hammacher het eens zo treffend zei: *'… Beide voegen iets aan elkaar toe: de natuur verrijkt de beelden en de beelden voegen toe aan de ruimte de taal der menselijke ruimtevormen.'*

De kruisbestuiving tussen beeldhouwkunst en (tuin)natuur gaat terug tot de Oudheid. Het is bekend dat de Grieken en Romeinen een geliefde verzameling beelden bij voorkeur onderbrachten in de villatuin, in de veronderstelling dat het gebruik maken van tuin of park voor de plaatsing van sculpturen de schoonheid van beide versterkte. In de 15e eeuw greep men op dit gebruik terug in een aantal Italiaanse Renaissancetuinen, waarin een streng geometrische aanleg met gazons, paden, hagen en cipressen werd aangevuld met collecties zeldzame en kostbare antieke beelden. Deze museumtuinen zouden later, vanaf de 18e eeuw, rijke kunstliefhebbers op Grand Tour inspireren om een dergelijke opzet thuis te realiseren. Een beroemd voorbeeld was de geometrische tuin van Arundel House in Engeland, met zijn schat aan uit Griekenland en Italië afkomstige oude beelden en reliëfs. Uiteindelijk zou in de landschapstuin van de romantiek de wisselwerking tussen (park)natuur en objecten een sterk emotionele lading krijgen, met als beroemd voorbeeld het 'ideale' landschapspark van Wörlitz bij Dessau in Duitsland. Eind 19e, begin 20e eeuw zou dit alles samenvloeien tot de moderne beeldentuin, zoals wij die nu kennen: een plek van aandacht en contemplatie, waarin beelden en objecten in een verscheidenheid aan vormen en stijlen met de (tuin)natuur een verbinding aangaan en die, groot of klein, niet zelden wordt ervaren als een rustpunt te midden van het oprukkende lawaai, de overdaad aan prikkels en de snelheid van de moderne maatschappij. Een spectaculair voorbeeld hiervan is in Nederland de beeldentuin (1961) van het nabij Ede gelegen Kröller-Müller Museum in Otterlo, waarin al door Hélène Kröller-Müller, maar vooral door de latere museumdirecteur Bram Hammacher, een prachtige collectie hedendaagse beelden en objecten werd samengebracht.

Maar nu terug naar de 'kleine doch fijne' beeldentuin van Simonis & Buunk. Voor het ontwerp ervan werd de hulp ingeroepen van tuinontwerpster Manon van Dis (kwekerij de Limieten), die een plan maakte met beuken- en taxushagen, wandelpaden en omhaagde rozenvakken, waartussen volop ruimte is voor de op houten sokkels geplaatste beelden. Een spannend element in de tuin vormt het langwerpige middenvak van taxushagen. Hierin zorgen uitsparingen voor zichtassen vanuit de belangrijkste kamers van het Fischerhuis. En vanuit de tuin gezien vormt het een groene sokkel voor de beelden van Jos Dirix, Guus Manche en Charlotte van Pallandt, die erbovenuit steken. Van Pallandts 'Grote staande met voet vooruit', is het grootste beeld dat zij maakte van het geliefde kunstenaarsmodel Truus Trompert (pag. 219). Lopend door de tuin of zittend op een van de twee terrassen kan de bezoeker in alle rust genieten van de sculpturen. Hier mag de kunst worden aangeraakt, kan men om de beelden heen lopen en ze van alle kanten bekijken. En de natuur doet mee: met het vele groen rondom natuurlijk, maar ook door het spel der elementen en door de lichtval op de bronzen vormen, die steeds verandert onder invloed van het weer, het moment van de dag en de vier seizoenen. Na een rondgang door het Fischerhuis kan hier ook nog de kunst van het leven worden beoefend: heerlijk genieten van de zon of van goed gezelschap op het terras, met koffie, een wijntje of een zojuist gekocht kunstboek en… een 'beeldig' uitzicht.

Zittende vrouw

Federico Antonio 'Fred' Carasso
Carignano (Italië) 1899-1969 Amsterdam
Zittende vrouw, brons 41 cm, te dateren 1948-1950.
Herkomst: Kunsthandel M.L. de Boer, Amsterdam, inv.nr. 17432, aldaar in 1988 gekocht door de vorige eigenaar.
Lit.: tent. cat. *Hommage aan M.L. de Boer: tentoonstelling ter herinnering aan kunsthandelaar M.L. de Boer (1907-1991)*, Amsterdam 1992, cat.nr. 19.
Tent.: Amsterdam, Kunsthandel M.L. de Boer, *Hommage aan M.L. de Boer: tentoonstelling ter herinnering aan kunsthandelaar M.L. de Boer (1907-1991)*, febr.-maart 1992.

Grote staande met voet vooruit

Charlotte Dorothée van Pallandt
Arnhem 1898-1997 Noordwijk
Grote staande met voet vooruit, brons 63,5 cm, gesigneerd en te dateren 1955.
Herkomst: Kunsthandel M.L. de Boer, Amsterdam, inv.nr. 16429, aldaar in 1988 gekocht door de vorige eigenaar.
Lit.: L. Tegenbosch en M. Koekkoek, *Charlotte van Pallandt, beelden en tekeningen*, Zwolle 1993, pag. 51 (afb. van een ander exemplaar) en pag. 119, nr. 75 (afb. van een ander exemplaar).

Federico Antonio 'Fred' Carasso

Schrijdende vrouw

Federico Antonio 'Fred' Carasso
Carignano (Italië) 1899-1969 Amsterdam
Schrijdende vrouw, brons 31,6 cm, gesigneerd en gedateerd 1962.
Herkomst: Kunsthandel M.L. de Boer, Amsterdam, aldaar gekocht door de vorige eigenaar.
Tent.: Eindhoven, De Zonnewijzer, *Fred Carasso*, dec. 1971-jan. 1972 (een ander exemplaar in brons); Maastricht, Limburgs Provinciaal Museum voor Kunst en Oudheden (nu Bonnefanten-museum), *Fred Carasso*, jan.-febr. 1972 (een ander exemplaar in brons); Amstelveen, Gemeentelijk expositiecentrum Aemstelle, *Fred Carasso*, febr.-maart 1972 (van een ander exemplaar in brons).

Federico Antonio 'Fred' Carasso

Zittend vrouwelijk naakt

Federico Antonio 'Fred' Carasso
Carignano (Italië) 1899-1969 Amsterdam
Zittend vrouwelijk naakt, brons 21,4 cm, gesigneerd en gedateerd 1962.
Herkomst: Kunsthandel M.L. de Boer, Amsterdam.

August Adrianus Marie 'Guus' Manche

Staande vrouw

August Adrianus Marie 'Guus' Manche
's-Hertogenbosch 1916
Staande vrouw, brons 69 cm, voorzien van kunstenaarsstempel op basis en gedateerd 7-11-'57.

Jacobsladder

‘Carel’ Nicolaas Visser
Papendrecht 1928
Jacobsladder, gelast ijzer 138 cm, op basis (vaag) gesigneerd en gedateerd Amsterdam 18 oktober 1969.
Herkomst: rechtstreeks gekocht van de kunstenaar door de vorige eigenaar: de Volkskrant.
Lit.: vgl.: tent.cat. Den Haag, Haags Gemeentemuseum, *Carel Visser, beelden-tekeningen-grafiek*, 1972, pag. 28, afb. 20 (van een kleiner exemplaar (72,5 cm hoog) uit 1954, thans in de collectie van het Stedelijk Museum, Amsterdam).

‘Carel’ Nicolaas Visser

Planeur

‘Carel’ Nicolaas Visser
Papendrecht 1928
Planeur, ijzer 35 x 121,1 cm, gedateerd 1961.
Herkomst: coll. Liliane en Michel Durand-Dessert, Parijs.
Tent.: Parijs, Galerie Liliane et Michel Durand-Dessert, *Carel Visser*, 1987.

Hans Ittmann

Zonder titel (Ring van Möbius)

Hans Ittmann
Waalwijk 1914-1972 Amsterdam
Zonder titel (Ring van Möbius), metaal, blauw en zwart beschilderd 52 cm, te dateren ca. 1950.
Lit.: E. van Dooren e.a., *Vrij beelden en creatie*, Amstelveen 1996, afb. in kleur pag. 59; Henk Klasema e.a., *Focus Paris*, Wouwse Plantage 2001, pag. 132-133 (met afb.).
Tent.: Amstelveen, Cobra Museum voor Moderne Kunst, *Doorbraak van de Moderne Kunst. Vrij Beelden '46-'50 Cobra '48-'51 Creatie '50-'55*, juni-sept. 1996; Amsterdam, Paol & Co. Fine Art, *Vrij Beelden en Creatie, 1946-1955*, nov. 2001; Amstelveen, Cobra Museum, *Focus Paris, bekering tot Abstractie*, dec. 2002-febr. 2003.

Index

Stijlen en stromingen

Romantiek 7
Kleefse romantiek 23
Haagse romantiek 31
De Haagse School en Nabloei 57
Impressionisten 85
Haagse en Amsterdamse impressionisten 99
Neo-impressionisme en pointillisme 137
Realisten 155
Expressionisme, Bergense School, De Ploeg 167
Naoorlogse abstracten 195
Beeldentuin 217

Index op alfabet van de afgebeelde werken

Akkeringa J.E.H. 100
Alma Tadema L. 86
Altink J. 179, 182, 183, 185
Andriessen M.S. 138
Apol L.F.H. 78, 79
Appel C.K. 198, 209
Arntzenius P.F.N.J. 110, 111, 112, 115, 120
Bartsch W. 118
Benner G. 200
Bissier J.H. 203
Bles D.J. 41
Blommers B.J. 66
Boch R.-A. 146
Bodeman W. 27
Bosboom J. 47
Bosma W. 190
Brandis A. von 125
Brands E.A.M. 211
Breitner G.H. 106
Breman A.J. 147
Bueno de Mesquita D.A. 94
Carasso F.A. 218, 221
Colnot A.J.G. 172
Constant 202
Corneille 204, 205
Cosson J.L.M. 131
Daiwaille A.J. 27
Dijkstra J. 176, 178, 185
Dijsselhof G.W. 123
Dill O.C.W. 134
Dumas M. 213
Eelsingh C. 152, 153
Eversen A. 8, 15
Eversen J.H. 164, 165
Fantin-Latour I.H.J.T. 54
Fernhout E.R.J. 161, 192, 193
Gabriël P.J.C. 58
Gärtner F.A. 143
Gaul A. 62
Genisson J.V. 46
Gestel L. 151, 168, 169, 170
Golden D. van 214
Gorter A.M. 83
Gouwe A.H. 150
Guillaume A. 131
Haanen R.A. 16
Hardenberg L. 38
Hart Nibbrig F. 141
Heijenbrock J.C.H. 102
Heijligers A.F. 39
Helmantel H.F.N. 163
Hem P. van der 128, 130
Hove B.J. van 42, 43
Hulk A. 19
Hunziker F. 201
Israels I.L. 101, 109, 124, 127
Israels J. 74
Ittmann H. 223
Jongkind J.B. 48, 49
Josselin de Jong P. de 113
Kamerlingh Onnes M. 121
Kate J.M.H. ten 20
Klein F.F.A. 173
Klinkenberg J.C.K. 50, 51
Klombeck J.B. 28
Koekkoek B.C. 24, 25, 29
Koekkoek J.H.B. 19, 20, 21
Koekkoek M.A. I 26
Koekkoek W. 11, 14
Koningin Wilhelmina 150
Koster E. 50
Koster J.P.C.A. 95
Langeveld F.A. 114
Leickert C.H.J. 16, 17
Liebermann M. 94
Looy J. van 102, 103
Lucebert 197, 207
Luijt A.M. 129
Manche A.A.M. 221
Maris F.J.J. 144
Maris J.H. 70, 76
Maris W. 62
Mastenbroek J.H. van 53, 61, 118
Mauve A. 65
Melgers H.J. 179, 184
Mesdag H.W. 69, 72, 73
Modersohn O. 173
Mondriaan P.C. 89, 90, 93
Munthe G.A.L. 68
Niehaus K. 145
Nieweg J. 146, 149
Noltee B.C. 135
Oepts W.A. 190, 191
Os P.G. van 33
Paerels W.A. 125
Pallandt C.D. van 219
Picasso P. (Ruiz Y) 213
Pieters E. 75, 82
Pluijmers A.B. 119
Rasch H. 67
Rink P.Ph. 142
Ritsema J.J. 104
Robie J.B. 44, 45
Rochussen Ch. 21
Roelofs W. 60, 61, 65
Röling G.V.A. 162
Roosenboom N.J. 42
Saedeleer V. de 156, 157
Sande Bakhuyzen G.J. van de 44
Sande Bakhuyzen H. van de 33
Scheerboom A. 14
Schelfhout A. 34, 35, 36, 37
Schelfhout L. 168
Schenkel J.J. 46
Scherrewitz J.F.C. 74
Schiedges P.P. 67
Schuhmacher W.G.C. 188
Schulman D. 79
Schwartze T. 104
Schwarz S. 187
Sintenis R.A. 81, 88
Sluijters J.C.B. 132
Sluiter J.W. 135
Smissaert P.A. 189
Smith H. 108
Smorenberg D. 160
Spohler J.F. 10
Spohler J.J. 17
Springer C. 12
Staller G.J. 110, 114
Stroebel J.A.B. 41
Strube J.H. 162
Tongeren J. van 160
Toorop J.Th. 138, 139, 140
Toussaint F. 129
Vallée L. 147
Valtat L. 143
Velde A.G. van 208
Velde G. van 210
Velde H. van de 159
Venneman C. 42
Verhaegen F. 142
Vertin P.G. 41
Verveer S.L. 39
Verwey K. 132
Visser C.N. 222, 223
Voerman sr. J. 96, 97
Waay N. van der 107
Weissenbruch H.J. 59, 68
Weissenbruch J. 40
Wiegers J. 177, 180, 182
Wiegman M.J.M. 171
Wijngaerdt P.T. van 175
Willigen C.A. van der 120
Witsen W.A. 116
Wolter H.J. 126, 144
Wolvecamp Th.W. 196, 206, 212
Zoetelief Tromp J. 80, 81
Zwart W.H.P.J. de 100, 113